

60

2

4-70

Uing

236

guy

Q 571 2

1
200
Երև

14 JUL 2009

9344

2
Գ-70

ՆՆՁԵՑԵԱԼՆԵՐԸ

Գրեց

Մ. Յ. ԳՆԱՃԵԱՆ

(Ընկեր Աստուածարանական
Ծերակոյտին յԱնգղիա)

Ի Յիշատակ

ՅԱԿՈՒ ՀԱՄԱԼԵԱՆԻ

«Ձեզ ուզեմ, եղբայրներ, որ
տգեա ըլլաք նեղեցեալներու ժո-
րայով, որպէս ի չորտիւր, ինչ
պէս ուրիշները
նին» :

LIBRARY OF THE
ARMENIAN EVANG. HIGH SCHOOL
ՊՕՂՈՎԱՅԻՆ
ՀԱՅ ԱԵՏ. ԲՈՐՁՐ. ՀԱՄԱԼԵՆԻ
BEIRUT — ԷՅ ԻՐ

474

1894/

ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ
Գրադարան
Library
Teachers' Training Institute

10 MAR 2013

60

9204

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Մահուամբ իրենց սիրելիներէն քաժնուած վշտացեալ սրտերու մխիթարութեան եւ սփոփանքի միջոց մը հայր-այրելու դիտաւորութեամբ, հետեւեալ տողերը հրատարակութեան կուտանք:

Աստուածաշունչ գիրքն է մեր ուսուցումներուն հիմը: Կամայական եւ մտացածին ռեւէ վարդապետքիւն ներկայացուած չէ հոս: Ամէն ինչ որ ըսած ենք, Սուրբ Գրոց խօսքերովը նաեւ հաստատած ու վաւերացուցած ենք:

Քարոզագիրք մը չէ «ՆՆՋԵՑԵԱԼՆԵՐԸ»: Ինքնատիպ եւ յատկապէս պատրաստուած ուսումնասիրութիւն մըն է: Առանց տարուելու ռեւէ հոսանքէ, առանց ազդուելու ռեւէ դաւանանքէ, ազատ եւ անկախ խուզարկութեամբ, աշխատած ենք գտնել՝ հանդերձեալ կեանքիւն եւ ննջեցեալներուն հոգեւոր ապրելակերպիւն վրայ, Հին եւ Նոր կտակարանի հեղինակներուն, նշգրիտ խորհուրդերը, եւ ներկայացնել զանոնք մեր ընթերցողներուն, այն ակնկալութեամբ որ շատեր կարդալով սոյն աշխատասիրութիւնը, պիտի կարենան սփեսնել նշմարութիւնը եւ ազատ մնալ այն կարգ մը ազդեցութիւններէն, որոնցմով կարծես շրջապատուած են մեր ժողովուրդները այս օրերու մէջ:

Հասարակութեան կողմէ մեր նախորդ հեղինակութեան, «ՎՏԱՆԳ»ին, տրուած ընդունելութիւնը, մեզ կը ֆաջալերէ յուսալ թէ հրատարակ դնելով այս

(234-90)

3755-2002

նոր երկը օգտակար ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլ-
լանք հանրութեան, երկնային լոյս սփռելով «մութ-
գետին» վրայ, ուրկէ անցնիլ նակատագրուած է ամե-
նուս :

Մեր խօսքը թէեւ գլխաւորաբար ուղղած ենք ա-
նոնց որոնք կը նանչնան Աստուածաշունչը իբր Սուրբ
Հոգիէն ներշնչուած մատեան մը, սակայն այս կէտին
մէջ մեզմէ տարբեր համոզում ունեցողներ ալ կարդա-
լով «ՆՆԶԵՑԵԱԼՆԵՐԸ» պիտի տեսնեն թէ անոր մէջ
արտայայտուած գաղափարները ոչ միայն բանակա-
նութեան հակառակ չեն, այլ նաեւ արդի հոգեբանու-
թեան սորվեցուցած սկզբունքները զանոնք չեն հակա-
սեր :

Մ . Յ . ԳՆԱՃԵԱՆ

1923, Եղեմ, Քալիֆորնիա

ՅԱԿՈՒ ՀԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱԿՈՒ ՀԱՄԱԼԵԱՆ

Ծնած էր Դեկտ. 21, 1869-ին, Մարաշի մէջ, Կիլիկիա: Տասնեւչորս տարեկան հասակին մէջ հայրը կորսնցնելով՝ երկու տարի վերջ Ամերիկա կը գաղթէ:

Իր առաջին կրթութիւնը կը ստանայ Փարք Գոլէճի մէջ, Միսուրի: Ընթացաւորաւ կը լաւ տարին Տարսնէն հրաւէր կ'ընդունի, բայց իր ուսումը աւելի յառաջ տանելու փափաքելով կը մերթէ զայն:

Քարոզչութեան սրատրաստուելու ղիտաւորութեամբ, 1893-ին, Փրինսթըն Աստուածարանական ծեմարանը կը մտնէ և հոն երեք տարի կ'ուսանի: Բայց Հայկական կոտորածները և Հայրենիքի անստոյգ վիճակը իր միտքը կը փոխեն և զասերը թողելով զործի ասպարէզ կ'իջնէ, Փէթըրսընի մէջ:

1904-ին Քալիֆորնիա կուգայ և Եղեմի մէջ կը հաստատուի, ուր մինչև իր մահը առեւտուրով և հոգադործութեամբ կը զբաղէր և թղթատարական պաշտօնեայ էր:

Յակոբ Համարեան անկեղծ քրիստոնեայ, ջերմեւառնիկ հաւատացեալ և եկեղեցասէր անձնաւորութիւն մըն էր: Հոգեւոր գործը կը սիրէր և իր վրայ զընուած սեւէ պաշտօն արդիւնաւոր կերպով կը կատարէր:

Եղեմի Երիցական Եկեղեցիին հիմնարկիչներէն մին ըլլալով՝ իր զբաժնովը, ժամանակովը և մտաւորական կարողութեամբը՝ անոր յաջողութեանը սատարելու կը

Ջանար: Իբր Երէջ (Էլտըր) և քարտուղար Երկար տա-
րիներ ծառայեց և այդ կրկնակի պաշտօններուն մէջ
այս կեանքէ բաժնուեցաւ:

Ոչ միայն Եղեմի, այլ նաև բոլոր շրջակայ Հայ
զաղթականութեան մէջ ծանօթ էր իր ազդասէր, պար-
կեշտ և վստահելի բնավորութեամբը:

Ամերիկացիներուն մէջ ալ ճանչցուած և յարգը-
ւած անձնավորութիւն մըն էր: Չամէշի ընկերութեան
ծառայեց տարիներ՝ Թրքսթիի պաշտօնով: Սան Ողին
Փրէզիդենթի Ժողովներուն կը մասնակցէր ամէն տա-
րի: Անդամ մըն ալ ձէնէրէլ Էսէմպլիի պէս վեհա-
ժողովի մը անդամ ընտրուեցաւ:

Ի Տէր ննջեց Յունիս 6, 1922-ին:

Այս զիրքը անոր յիշատակին նուիրելով՝ կը փա-
փաքինք, Եղեմի Հայ Երիցական Եկեղեցիին կողմէ,
յայտնել մեր սէրը և յարգանքը անձի մը, որուն հա-
մար իրաւամբ կրնանք ըսել՝ «Թէպէտ մեռաւ, բայց
տակաւին կը խօսի»:

I.

ՄԵԾ ՀԱՐՅԸ

Մարդիկ կրնան ապագայ կեանքի մը նը-
կամամբ տարակոյսի մէջ ըլլալ, կըր-
նան անոր դոյութիւնը ուրանալ, բայց վստա-
հաբար ամէն մարդ անով կը շահագրգռուի և
այս խնդրոյն լուծում մը տալու կը փափաքի:
Վերջին Մեծ Պատերազմը և Հայկական ջար-
դերը միլիոնավոր ծաղիկ կեանքեր խլեցին
մեր մէջէն: Բնական էր որ Մահը, Հանդերձ-
եալ Կեանքը ընդհանուր ուշադրութեան ա-
ռարկայ դառնային: Ամէն կողմէ հարցումը
արձագանգ կը գտնէ, զոր, դարեր առաջ, Յոր
վշտերու այդ հերոսը, իր սրտին խորերէն
գուրս պոռթկացուց. «Եթէ մարդը մեռնի,
պիտի կ'ենդանանա՞յ արդեօք:»

Երբ կը կանգնինք գերեզմանին առջև,
հարցումները ակամայ կ'ելլեն մեր մաքին
մէջ: Արդեօք այս սեւ հողին մէջ կը վերջա-
նա՞յ ամէն բան: Աստուծոյ ստեղծագործու-
թեան գլուխ գործոցէն, մարդ կոչուած էա-
կէն, այս դալուկ դէմքը, այս անտես աչքե-
րը, այս անզգայ կաւի դանդուա՞ծն է, որ
միայն կը մնայ իրրեւ նշխար: Ինչպէս որ
ամպը կը փարատի ու կ'երթայ, մա՞րդն ալ
այնպէս կ'անհետանայ: Շուքի մը, խոտի

մը, երազի մը պէս ունայնութիւնն է անոր կեանքը: «Հող էիր դուն եւ հողին պիտի դառնաս» է անոր վերջնական եւ անխուսափելի ճակատագիրը:

Ոչ, ոչ: Հազար անգամ ՈԶ, կը պատասխանեն Բանականութիւն, Գիտութիւն, Հոգեբանութիւն եւ Յայտնութիւն միաբերան եւ միահամուռ:

Նայէ սա հոյակապ պալատին: Ի՞նչ ջանք, ի՞նչ աշխատութիւն թափուած է զայն կառուցանելու համար: Անոր հազուադիւտ մարմարիոնէ սիւները, հսկայածեւ արձանները, հաստատուն եւ թանձր պատերը, ճարտարապետական հիւսուածքը, գեղարուեստական նկարները տարիներու աշխատութեան եւ հարիւրաւոր գործաւորներու ճակատի քրտանց արդիւնքն է: Ինչո՞ւ շինուեցաւ այս պալատը, ի՞նչ նպատակի ծառայելու համար: Ոչինչ, կը պատասխանէ անդիէն մէկը, միայն մի քանի օր ան պիտի ցուցադրուի, եւ ամէն մարդ զայն դիտելէ եւ անոր վրայ հիանալէ յետոյ, ստորերկրեայ խուցերէն միոյն մէջ պահուած ուժանակը պիտի պայթի եւ ամբողջ շինուածքը յերկիր պիտի տապալի: Ի՞նչ կը խօսիս մարդ: Միթէ կարելի՞ է այսպիսի յիմարութիւն մը մտաբերել: Այս ազնիւ շէնքը նպատակի մը համար կառուցուած է: Անոր կեանքը չկրնար միայն մի քանի օրուան

տեւականութիւն ունենալ: Նայէ անոր մէջ գտնուած կարասիներուն, հանգստաւէտ ետակներուն, ամէն բան յարմարցուած է երկար ժամանակեայ բնակութեան համար: Մէն մի քարի վրայ նպատակ, հաշիւ, ծրագիր եւ տոկունութիւն կը կարգացուի, դուն ի՞նչպէս կ'ըսես թէ վաղը ասկէ քար քարի վրայ պիտի չմնայ, ամէն բան հրոյ ճարակ պիտի ըլլայ:

Հապա մարդկային տաճարը իր բովեհոգնոյն յարմարութիւններովը ի՞նչ վախճան պիտի ունենայ: Կարելի՞ է երեւակայել թէ այս կարճ եւ խաբուսիկ կեանքը մարդ էակին ամբողջութիւնը կը պարփակէ: Զայն դոյութեան բերելու համար վատնուած աշխատութիւնը կը փոխարինուի սա մի քանի վշտալի օրերու ապրելակեանքովը: Խորհէ անգամ մը: Անոր հոգեկան եւ մտաւորական այդ բարձր կարողութիւնները — հաւատք, սէր, պաշտամունք, երեւակայութիւն յիշողութիւն, ըմբռնում, կամք, խիղճ, արդարութեան ճանաչում, արտասանութիւն — ասկէ զատ ուրիշ կեանք մը մատնանիչ կ'ընեն: Մարդն ալ վերեւ յիշուած պալատին նըման չկրնար միայն մի քանի օրուան համար ստեղծուած ըլլալ: Բանականութեան հակառակ է:

Գիտութիւնն ալ նոյն պատասխանը կուտայ: Անոր երկար դարերու անխոնջ աշխա-

տութեանց արդիւնքը եղած է թէ տիեզերքին մէջ իրական կորուստ չկայ, թէ մեր կորուստ կարծածը միայն երեւութային է, թէ հիւլէ մը անգամ կարելի չէ ոչնչացնել, անէացնել: Եղծել, աւրել, ապականել, սպառել ուրիշ բան չէ այլ՝ արտաքին ձեւի փոփոխութիւն: Եթէ ասիկա ընդունուած է իբր տիեզերական օրէնք, ինչ պատճառ կայ անոր կիրարկութիւնը մերթելու գոյութեան էն կարեւոր մէկ մասին մէջ: Եթէ նիւթական գոյակները չեն կրնար անէանալ, նոյնը ճշմարիտ է նաեւ աննիւթական, հոգեկան գոյութեանց համար: Եթէ սա դադարի մէջ պառկած անկենդան մարմնոյն մէջ իրական կորուստ չկայ, եթէ այդ զանգուածին մէջ գտնուած բոլոր հիւլէները տարրալուծուելով, իրարմէ անջատուելով, տակաւին չեն կորսուիր, ե՞նչպէս կարելի է ընդունիլ թէ մի քանի ժամ առաջ գոյութիւն ունեցող բանականութիւնը, իր բոլոր վեհ կարողութիւններով, անէացած լմնցած է:

Սակայն Սուրբ Գրոց յայտնութիւնը շատ աւելի որոշ եւ բացայայտ է: Թէեւ Հին Կտակարանի հեղինակներէն ոմանք իրենց տխուր նուազերուն մէջ յռետեսութեան եւ թերահաւատութեան ակնարկութիւններ կ'ընեն՝ չիբիմէն անդին գտնուած վիճակին վրայ, բայց ամբողջ Սրբազան Մատեանը, ծայրէ ի ծայր,

տողորուած է հոգւոյ անմահութեան եւ հանդերձեալ կեանքի մը վստահութիւնովը: Երկդիմի չէ բնաւ անոր ուսուցումը այս մասին ինչպէս Պօղոս Առաքեալ կը յայտարարէ. «Վասն զի պէտք է որ այս ապականացուն անապականութիւն հագնի, եւ այս մահկանացուն անմահութիւն հագնի, այն ատեն պիտի կատարուի այն խօսքը որ գրուեցաւ թէ Մահը յաղթութեան մէջ ընկղմեցաւ: Ո՞ւր է, ով մահ, քու խայթոցդ. ո՞ւր է, ով գերեզման, քու յաղթութիւնդ:»

ՀԱԿԸՆԴԻՒՄ ՀՈՍԱՆՔՆԵՐ

Սադուկեցիները կ'ուրանային յարութեան վարդապետութիւնը, կը մերթէին հանդերձեալին մէջ դատապարտութեան եւ վարձատրութեան գաղափարը, եւ անհեթեթ կը նկատէին մահէն յետոյ անձնական գոյութեան մը չարունակութիւնը: Այնպէս կը թուի թէ անոնք Հին Կտակարանի կարգ մը ասացուածքներէն առաջնորդուած՝ ուր ննջեցեալները կը ներկայացուին ստուերային վիճակի մը մէջ՝ այս եզրակացութեան յանգած էին:

Ասոր հակառակ փարիսեցիները կը հաւատային հողւոյ անմահութեան, յարութեան վարդապետութեան եւ հրեշտակներու եւ սատանաներու գոյութեան: Անոնք կը դաւանէին թէ հանդերձեալին մէջ բարիները եւ չարերը իրարմէ կը բաժնուին, առաջինները երկինքի մէջ վարձատրութիւն ընդունելու, իսկ վերջինները դժոխքի մէջ պատժուելու համար: Ժողովուրդին ստուար մեծամասնութիւնը փարիսեցւոց կուսակցութեան կը պատկանէր, նկատելով զանոնք աւելի աղղասէր եւ ուղղափառ քան զՍաղուկեցիները:

Յիսուս այս երկու դասակարգին հետ ալ բախում ունեցաւ: Փարիսեցիները դատապարտեց անոնց այլամերժ քաղաքականութեան եւ սնամէջ ձեւակերպութիւններուն համար, սակայն վաւերացուց հոգեւոր աշխարհի անոնց սորվեցուցած ճշմարտութիւնները: Խօսքը իր աշակերտներուն ուղղելով՝ կ'ըսէ, «Մովսէսին աթոռը դպիրները եւ փարիսեցիները նստած են. ուրեմն ինչ որ ձեզի կ'ըսեն որ պահէք, պահեցէք ու ըրէք, բայց անոնց դորձերուն պէս մի ընէք, վասն զի կ'ըսեն ու չեն ըներ,» Մատ. ԻԳ. 3:

Իսկ այնպէս կը թուի թէ Սաղուկեցիներուն հետ Անիկա, հաւատալեաց մասին, ոեւէ հասարակաց գետին չունէր: Յարութեան վարդապետութեան վրայ Յիսուսի եւ անոնց միջեւ տեղի ունեցած վիճարանութիւնը լաւ օրի-

նակ մըն է: Ըստ Մովսէսի օրինաց՝ անդաւակ մեռած մարդու մը կիներ անոր եղբայրը կ'առնէր, անոր դուակ հանելու համար: Եթէ եղբայրներ կային որոնք իրարու ետեւէ նոյն կնոջ էրիկ եղած էին: Ահա պարագայ մը որ պիտի ապացուցանէր թէ հանդերձեալ կեանքի մը գոյութիւնը որքան անբանական էր: «Յարութեան ատեն այն եօթնէն որո՞ւն կիներ պիտի ըլլայ»: Երբ այս հարցումը կ'ընեն վստահ են թէ Յիսուս շփոթութեան պիտի մատնուի եւ անպատասխանի պիտի մնայ: Սակայն ասիկա առիթ եղաւ որ Քրիստոս արտասանէ այն խօսքերէն մէկը որ լոյս կը սփռէ ոչ միայն յարութեան, այլ մանաւանդ, ննջեցեալներու գիտակից ասրելակերպին վրայ: Անոնք «ոչ կին կ'առնեն եւ ոչ էրկան կը տարուին, հասարակեցի մէջ Աստուծոյ հրեշտակներուն պէս են:» Եթէ Աստուած Արբահամի, Իսահակի եւ Յակոբի Աստուածն է, ուրեմն, Անիկա «մեռեալներուն Աստուածը չէ, հասարակեցի գանիներուն», (Մատ. ԻԲ. 23—31):

ՄՈՒԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Նախկին Սաղուկեցիներուն արժանի հետեւորդներ կը դառնուին այսօր ալ քրիստոնեայ

անունը կրող կարգ մը աղանդաւորներու մէջ, որոնք թէեւ ոչ յայտնապէս, այլ անուղղակի ուրացումներով, կը ջանան հանդերձեալ կեանքի վրայ կասկածներ յարուցանել եւ միամիտներու մտքերը պղտորել: Վստահարար եթէ Յիսուս մարմինով ներկայ ըլլար՝ հիմա ալ զանոնք պիտի յանդիմանէր իրր կոյրեր եւ կոյրերու առաջնորդներ, որոնք «ոչ գիրքերը գիտեն եւ ոչ ալ Աստուծոյ զօրութիւնը»:

Այս մոլորածներուն քարոզածին համեմատ՝ մեր հասկցած իմաստով՝ հոգի ըստած բանը գոյութիւն չունի: Ինչ որ մենք հոգի կ'անուանենք, ուրիշ բան չէ, այլ կենդանութեան շունչը, որ հասարակաց է բոլոր անասուններուն հետ: Մահը այս շունչին դադարիլն է: Մարդ մահուամբ իրապէս եւ կատարելապէս կը մեռնի, մարմին եւ հոգի կը վախճանին: Մտաւորական կարողութիւնները, հոգւոյն վեհագոյն հանգամանքները, կեանքին հետ կ'անհետանան: Ասկէ վերջ մարդ՝ այլ եւս գոյութիւն չունի: Մարմինը հիւլէներու վերածուելով՝ ամէն կողմ կը տարածուի եւ շունչը օդին մէջ կը տարրալուծուի: Միթէ ժողովողի գիրքը չըսե՞ր, «վասն զի մարդոց որդիներուն պատահածը եւ անասուններուն պատահածը մէկ է. մէկը ինչպէս կը մեռնի, միւսն ալ այնպէս կը մեռնի. եւ մարդը անասունէն աւելի բան մը չունի, վասն զի ամէնը ունայնութիւն է: Ամէնը մէկ տեղ

կ'երթայ. ամէնը հողէն եղաւ, ու ամէնը հող կը դառնայ: Ո՞վ գիտէ թէ մարդոց որդիներուն հոգիները վեր կ'ելլեն, ու անասուններուն ոգիները վար գետինը կ'իջնեն. (Գլ. Գ. 19—21):

Ոմանք ալ Սուրբ Գրոց մէջ մահուան համար գործածուած այլաբանական եւ բանաստեղծական խօսքերը եւ նախադասութիւնները բառական իմաստով առնելով կ'ըսեն թէ, մահը անգիտակից եւ անզգայ քուն մըն է գերեզմանին մէջ, մինչեւ յարութեան օրը: Սաղմոսերգուն կ'ըսէ, «Մահուան մէջ քեզ յիշատակել չկայ. գերեզմանին մէջ ո՞վ քեզի շնորհակալութիւն պիտի ընէ» (Ձ. 5): Նոյնպէս, «Միթէ կը պատմուի՞ քու ողորմութիւնդ գերեզմանին մէջ» (ՁԸ. 11): «Մեռելները Տէրը չեն օրհնէր, ոչ ալ ան ամէնը որ գերեզմանը կ'իջնեն», (ՃԺԷ. 18):

Յարութեան ժամանակ Աստուած նոր հոգի մը պիտի տայ արգարներուն, իսկ չարերը բոլորովին բնաջինջ պիտի ընէ: «Գառնուկներու ճարպին պէս, մուխի պէս պիտի սպառին», Սաղ. ԼԷ. 20: «Ամբարիշտը բնաջինջ կ'ըլլայ», Առ. Ժ. 25: «Չանիկա մէջտեղէն պիտի կարէ» (Գլ. ԺԲ. 46):

Գիտելի է թէ այս մարդիկ իրենց վկայութիւնները կը բերեն մեծաւ մասամբ Հին Կտակարանէն: Անոնց ամենէն աւելի սիրած եւ

234-90

3755-2002

վայրիակալած գրքերն են Յորայ պատմութիւնը, Դանիէլի մարգարէութիւնը, Սաղմոսաց երգերը եւ Ժողովողի առակները:

Յետագայ տողերը պիտի ցոյց տան ընթերցողին թէ Աստուածաշունչը, ամբողջութեամբը, Նոր Կտակարանն ալ միատեղ առնելով, ինչ կը սորվեցնէ հանդերձեալ աշխարհի եւ անոր մէջ բնակող էակներու նկատմամբ:

4

ԺՈՂՈՎՈՂԻ ԳԻՔՔԸ

Թէ այս ուսուցումները Սուրբ Գրոց տրամադծօրէն հակառակ են՝ ինքնայայտ է: Անոնց ջատագովները իրենց վկայութիւնները կը բերեն Հին Կտակարանի կարգ մը անջատ համարներէն:

Սակայն երբ այս համարները քիչ մը ուշադրութեամբ քննենք՝ պիտի տեսնենք թէ անոնք կ'արտայայտեն այնպիսի դաղափարներ որոս բառական իմաստով ընդունել անկարելի է: Օրինակի համար Ժողովողի գիրքը մարդու եւ անասունի միջեւ բնաւ դանազանութիւն չգտնէր: Լսէ անոր խօսքերը. «Ես իմ սրտիս մէջ ըսի մարդոց որդիներուն վիճակին վրայով», անշուշտ անոնց մահէն յետոյ ունեցած վիճակին ակնարկելով է խօսքը, թէ՛ «պիտի

տեսնեն որ իրենք անասուններ են: Կանգնեալ մարդոց որդիներուն պատահածը եւ անասուններուն պատահածը մէկ է. Մէկը ինչպէս կը մեռնի, միւսն ալ այնպէս կը մեռնի. ու ամէնուն շունչը մէկ է. եւ մարդը անասունէն աւելի բան մը չունի, վասն զի ամէնը ունայնութիւն է: Ամէնը մէկ տեղ կ'երթայ. ամէնը հողէն եղաւ, ու ամէնը հող կը դառնայ: Ո՞վ գիտէ թէ մարդոց որդիներուն հոգիները վեր կ'ելլեն, եւ անասուններուն ոգիները վար գետինը կ'իջնեն», Գլ. Գ. 17—21: Դարձեալ նընջեցեալներուն վիճակը այսպէս կը նկարագրէ. «Ձեռքդ ինչ որ գտնէ ընելու, բոլոր ուժովդ ըրէ. քանզի այն քու երթալու դերեզմանիդ մէջ գործ, խորհուրդ, գիտութիւն ու իմաստութիւն չկայ», Գլ. Թ. 10: Քիչ մը վերը (հմբ. 5, 6) կ'ըսէ, «Ողջ շունը մեռած առիւծէն աղէկ է: Որովհետեւ կենդանիները գիտեն որ պիտի մեռնին. բայց մեռելները բան մը չեն գիտեր, ու ալ վարձք մը չեն առներ. վասն զի անոնց յիշատակը կորսուեցաւ, ու անոնք արեւուն տակ եղող բաներուն մէջ՝ ալ յաւիտեան բաժին մը չունին»:

Ժողովողի գրքին մէջ գտնուած այս օրինակ խօսքեր հաւատոյ դաւանութեան հիմ չեն կրնար կազմել, քրիստոնէական հիմնական վարդապետութիւն կերտելու չեն կրնար նըպաստել, որպիսին է Հոգւոյ Անմահութեան վարդապետութիւնը: Եթէ անխտիր պիտի

հետեւինք այս Օմար Սայեսամեան դադափարներով տողորուած հեղինակին, սկսաք է որ յաջորդ համարներն ալ (7, 8, 9) բառական խմաստով առնենք, եւ կուշտ փորով ուտենք մեր հացը, ուրախ սրտով խմենք մեր գինին, հազնինք լաւագոյն հանդերձները, իւզենք մեր գլուխը, վայելենք մեր սիրած կինը, ապրինք հեշտասիրական կեանք մը, վասն զի ամէն բան ունայնութիւն է եւ այս կը մնայ միայն մեզի բաժին:

Ո՛չ ալ Յորայ բարեկամները կրնան մեզի ուղղեցոյց ըլլալ: Արդէն անոնց կը հակասէ Յոր ինքը կրկին եւ կրկին՝ մինչեւ որ Աստուած անձամբ կը միջամտէ եւ դանոնք սուտ կը հանէ:

Թերեւս այս մասին ամենէն կարեւոր խօսքը կը գտնուի ՃԽԶ. Սաղմոսին 4-5 համարներուն մէջ, ուր ըսուած է, «Մի յուսաք իշխաններուն, մարդու որդիին՝ որուն քով փրկուի ձեր չկայ: Անոր հոգին կ'ելլէ, անիկա իր հողը կը դառնայ, նոյն օրը անոր խորհուրդները կը կորսուին»: Հոս ալ Սաղմոսերգուին շեշտել ուղածը՝ ոչ թէ հանդերձեալ կեանքի չգոյութիւնն է, այլ մարդու որդիին անգորութիւնը՝ մինչեւ իսկ եթէ ըլլայ ան արքայագուն:

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԸ ԵՒ ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼ ԿԵԱՆՔԸ

Բոլոր Սուրբ Գրոց ուսանողներուն ծանօթ է թէ՛ հոգւոյ անմահութեան եւ հանդերձեալ կեանքի վրայ՝ Հին Կտակարանի հեղինակներուն տեսութիւնները աղօտ եւ վարկածային են: Անոնք ներքին գիտակցութիւնը ունին թէ կայ տեսանելի աշխարհէն անդին անտեսանելի վայր մը, նիւթական եւ մարմնաւոր գոյութենէն տարբեր հոգեւոր կեանք մը, բայց վարանոտ են անոնց արտայայտութիւնները այս խնդրոյն նկատմամբ: Կարծես ամպ մը կայ կախուած անոնց մտաւոր տեսողութեան առջեւ, որուն մէջէն կը ճզնին անդին թափանցել: Մերթ այդ ամպը կը փարատի թէեւ եւ անոր բացուածքներէն լուսոյ ճառագայթ մը կ'իջնայ անոնց մտքին վրայ: Բայց արեւը իր ամբողջ փառաւորութեամբը չճաղեցաւ, մինչեւ որ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոս եկաւ «եւ ի լոյս հանեց կեանքը ու անմահութիւնը Աւետարանին միջոցաւ», Բ. Տիմ. Ա. 10:

Այսու ամենայնիւ կան ասացուածքներ եւ դէպքեր որոնք կ'ապացուցանեն թէ Հին Կտակարանի հեղինակները կը հաւատային հոգւոյ գոյութեան եւ անոր վերապրումին՝ գերեզմանէն անդին:

Շ է Ո Լ

Հին Կառկարանը այս խնդրոյն համար խուզարկելու ատեն առաջին բանը որ մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ Երբայեցեբէն Շէոլ եւ Յունարէն Հատէս բառերն են, որոնց իսկական իմաստը նախ հասկնալ անհրաժեշտ է: Շէոլ բառը Հայերէն առ հասարակ Դժոխք թարգմանուած է, բայց այս թարգմանութիւնը միշտ շիտակ չէ: Այս նիւթին վրայ գրող բոլոր հեղինակները, առանց բացառութեան, կ'ընդունին թէ Շէոլ այն վայրն է ուր հողին կ'երթայ մարմինէն բաժնուելէն վերջ: Անոր ուղիղ նշանակութիւնը կուտայ Եօթանասնից Յունարէն թարգմանութիւնը, որ Հատէս բառը կը գործածէ: Հատէս Յունարէնի մէջ կը նշանակէ մեռելոց բնակարանը: Օրինակի համար Հոմէրի մէջ կը կարգանք, թէ Ողիսես Հատէս կ'իջնէ հոն գտնուած մեռելներուն հետ խորհրդակցութիւն կատարելու: Անոր նման գաղափար մը Դաւիթ կը յայտնէ, երբ կ'ըսէ. «Եթէ երկինք ելլեմ, դուն հոն ես. եթէ դժոխք (չէոլ) անկողինս ընեմ, ահա դուն հոն ես», Սաղ. ձկթ. : Յօրին բարեկամը, Սփաթ, Աստուծոյ իմաստութեան գերազանցութիւնը նկարագրելու ատեն կ'ըսէ, «Անիկա երկինքին պէս բարձր է. ի՞նչ կրնաս ընել. դը-

ժոխքէն խորունկ է. ի՞նչ կրնաս գիտնալ», Յօր, ԺԱ. 8:

Դարձեալ Շէոլ միշտ գերեզման ալ չնշանակեր, թէեւ երբեմն այդ իմաստով գործածուած է: Երբ Յակոբի լուր կը տրուի թէ Յովսէփ, իր սիրեցեալ որդին, գիշատիչ գազանէ մը փարատուած ու կեղուած է, կ'ողբայ եւ կ'ըսէ, «Ես սուգով պիտի իջնեմ գերեզման՝ իմ որդւոյս քով», Ծնն. Լէ. 35: Յակոբ կը խորհէր թէ «չար գազան մը կերած է զանիկա». հետեւաբար գերեզման չունէր, ի՞նչպէս կրնար ըսել իմ որդւոյս քով գերեզման պիտի իջնեմ: Բայց երբ Երբայեցեբէն բառին իմաստը հասկնանք ամէն բան կը պարզուի:

Ուրեմն չէոլ բառը կը յայտնէ այն գաղափարը թէ՛ կայ տեղ մը, թերեւս երկրին վարի կողմերը, ուր մեռելոց հողինները կը բնակին ու կ'ապրին եւ իրենց գոյութիւնը կը պահեն, ըստ Հին Կառկարանի:

Սըր ձորճ էտըմ Սմիթ կ'ըսէ. «Հատէսի վրայ ժողովորդային ըմբռնումը իր մէջ կը պարունակէր ոչ կացութեան աստիճանական տարբերութիւններ ըստ արժանիքի, եւ ոչ ալ դժոխային տանջանքի ունէ հեռք: Հոն ամէն մարդ աննիւթ գոյութեան մը կը վերածուէր հաւասարապէս եւ խաւարը կը պատէր ամէն ինչ: Աստուծոյ բացակայութիւնը եւ զԱյն գովաբանելու անհնարութիւնը բոլոր պատի-

ժըն էր որ Շէոյի մէջ կը տրուէր: Արտաքոյ կարգի մոլութիւնները երկրի վրայ իրենց պատիժը կ'ընդունէին: Հասէս՝ իր միօրինակութեամբը՝ հասարակ մարդոց համար էր. բայց անտփօր բարեպաշտութեան տէր եղողները կ'ընային անկէ ճողոպրել: «Վասն զի իմ անձն Շէոյին մէջ պիտի չթողուս, ու քու սուրբիդ ալ սպաւհանութիւն տեսնել պիտի չտաս», Սաղ. ԺԶ. 10:

7

ՍԱՄՈՒԷԼԻ ՀՈԳԻՆ

Առաջին Թագաւորաց զրքին մէջ կը կարդանք թէ Սաւուղ պատերազմի ժամանակ յուսահատութեան մէջ կ'ըլլայ, եւ Աստուծոյ երեսէն ձգուած ըլլալը գիտնալով՝ վհուկ կ'ընէ մը կը գտնէ եւ անոր միջոցաւ Սամուէլի հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելու եւ անկէ խորհուրդ հարցնելու կ'աշխատի: Այս կ'ընէ, անտարակոյս, հին եւ նոր մեռելահաններու նման, կախարդական արհեստով կը զբաղէր, եւ ժողովուրդին միամտութենէն օգուտ քաղելով՝ դրամ կը շահէր: Սակայն այս անգամ յայտնապէս կը տեսնենք Աստուածային միջամտութիւնը: Սամուէլի կերպարանքը իրապէս կ'երեւնայ, որուն առջեւ ոչ միայն վհուկ

կը կը սարսափի, այլ նաեւ Սաւուղ վախէ եւ սոսկումէ բռնուած, ուժասպառ դիտեն կ'ըլլայ:

Հարցը այս է: Երեւոյթը զոր տեսան Ենտովրի վհուկը եւ Սաւուղ թագաւորը իրապէս Սամուէլի հոգի՞ն էր թէ սոսկ դերագրուած երեւակայութեան մը արտաբերումը: Սակայն լսէ թէ ինչ կ'ըսէ այդ անդենական պատգամը: «Վաղը դուն եւ քու որդիներդ իմ քովս պիտի ըլլաք» (Գլ. ԻԸ. 19): Սաւուղ Փղշտացոց գէմ մղած պատերազմին մէջ կը կորսնցնէ իր զաւակները եւ ինքն ալ անձնասպան կ'ըլլայ: Ինչ մեկնութիւն ալ տանք այս միջագէպին՝ իրողութիւն անուրանալի է թէ Թագաւորաց զիրքին հեղինակը կը հաւատար թէ Սամուէլի հոգին կ'ապրէր, թէ գիտակից զոյութիւն մը ունէր:

Ուրիշ բան մըն ալ այն է թէ Սամուէլ Սաւուղի մարմնոյն համար չէր որ կ'ըսէր թէ վաղը իմ քովս պիտի ըլլաս, այլ անոր հոգւոյն համար, վասն զի գիտենք թէ անոր մարմինը մի քանի օր անթաղ մնաց եւ վերջապէս հրոյ ճարակ եղաւ, (Գլ. ԼԱ. 8—13):

ՈՒՐՈՒԱԿԱՆՆԵՐ

Առակաց գրքին մէջ Սողոմոն բառ մը կը գործածէ, որուն նշանակութիւնը Երբայեցե-
րէնի մէջ ուշագրութեան արժանի է: Երկրորդ
գլխոյն 18րդ համարին մէջ կը կարդանք՝ «օ-
տար կնոջ» նկատմամբ՝ թէ «Անոր տունը մահ-
ուան կը տանի եւ անոր շաւիղները՝ մեռելնե-
րուն»: Հոս բնագրին մէջ գործածուած բառը
«Րէֆաիմ» է որ մեր հասկցած իմաստով մե-
ռելներ չնշանակեր: Ուրիշ տեղ մը նորէն ա-
նոր կը հանդիպինք: Անբարոյական կնոջ ե-
տեւէն գացող պակասամիտ մարդուն համար է
խօսքը: «Բայց անիկա չգիտեր որ այն տե-
ղը մեռելներ կան, ու անոր հրաւիրած մար-
դիկը դժոխքին անդունդներուն մէջ են», Գլ.
թ. 18:

Ի՞նչ կը նշանակէ «Րէֆաիմ» որ «մեռել-
ներ» թարգմանուած է այս համարներուն մէջ:
Եսայի կուտայ այս հարցումին պատաս-
խանը:

Ժողովուրդներուն վրայ տիրող բռնակալ-
ներկուն ակնարկելով կ'ըսէ, «Անոնք մե-
ռած են, պիտի չողջնան. Ուրուականներ
են, չեն կրնար ելլել», Գլ. ԻԶ. 14: Այս նա-
խադասութեան մէջ երկու տարբեր բառեր
գործածուած են: Առաջինը պարզապէս մեռ-

եալներ կը նշանակէ, իսկ երկրորդը՝ որուն
քիչ մը առաջ Առակաց Գրքին մէջ հանդիպե-
ցանք, ստուերային գոյութիւն ունեցող ան-
նիւթ արարածներ են, որոնց Հայերէն թարգ-
մանութիւնը իրաւունքով ՈՒՐՈՒԱԿԱՆՆԵՐ
անունը կուտայ:

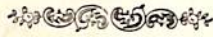
Քիչ մը վարը, 19րդ համարին մէջ, այս
երկու բառերը հակադրութիւն մը կը կազմեն:
Հոս մարգարէն կարծես քրիստոնէական յա-
րութեան վարդապետութիւնն է որ կը յայ-
տարարէ: «Քու մեռելներդ պիտի ողջնան,
իմ մեռելներուս մարմինները յարութիւն պի-
տի առնեն»: Այս մեռելները Աստուծոյ կը
պատկանին: Յայանապէս անոնց է ակնար-
կութիւնը՝ որոնք ի Տէր են ննջած: Բայց
արդարները չեն միայն որ յարութիւն պիտի
առնեն. չարերն ալ նոյն բաղդին պիտի արժա-
նանան, սա տարբերութեամբ թէ անոնց յա-
րութիւնը անչուք եւ անփառունակ պիտի ըլ-
լայ: «Երկիր իր մեռելները դուրս պիտի նե-
տէ»: Որո՞նք են այս երկրին պատկանող մե-
ռելները, զորս իբրեւ թէ երկիր իր բերնէն պի-
տի փոխէ: Նոյն ուրուականները:

Մարգարէն Բաբելոնի թագաւորին անկ-
ման վրայ երգելու ատեն կ'ըսէ. «Դժոխքը
(Շէոլ) վարէն քեզի համար դղրդեցաւ, որպէս
զի քու գալուտդ դիմաւորէ. քիզի համար ար-
թընցուց մեռելները (Րէֆաիմ)»: Հոն գըտ-
նուող իշխանները, ազգերուն թագաւորները,

իրենց աթոռներէն կ'իջնեն եւ ամէնը միատեղ կ'ըսեն, «Մի՛թէ դուն ալ մեզի պէս տկարացար ու մեզի նմանեցար», Ես. ԺԴ. 9, 10:

Ուրուականները ուրեմն հողիներն են ամբարիշտ մարդոց, որոնք կէս քուն, կէս արթուն վիճակի մը մէջ, Շէտլի մէջ, կը բնակին, ունենալով բաւականաչափ գիտակցութիւն եւ զգացում գիմաւորելու նորեկ բռնակալը եւ զարմանալու անոր մեծ անկմանը վերայ:

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԸ Ի՞ՆՉ Կ'ԸՍԷ

Հիմա ալ քիչ մը Նոր Կտակարանը քննենք: Հոս մեր առաջնորդը Ժողովողի գրքին հեղինակը չէ, Յորայ բարեկամները չեն, ոչ ալ Մովսէս եւ Դաւիթ մարգարաները՝ այլ Յիսուս ինքը՝ զոր Դաւիթ՝ Տէր կը կոչէ եւ որուն մէջ կը բնակի Աստուածութեան բոլոր լեցունութիւնը մարմնապէս: Ձեր հաւատքի հիմը Ժողովողի գրքին վրայ դնելէ զգուշացէք: Անիկա աւազ է: Անոր վրայ կառուցուած տունը շուտ կը փլչի եւ կործանումը մեծ կ'ըլլայ երբ անհաւատութեան յարուցած փոթորիկները անոր վրայ կը յարձակին, կամ նեղու-

թեան եւ փորձութեան տեղադարձումները անոր վրայ կ'իջնան: Մովսէս, Սողոմոն, Դաւիթ իրենց ժամանակի կրօնական ուսուցիչներն էին: Անոնց գրութիւններն, անտարակոյս, ժամանակին եւ պարագային յարմար Աստուածային պատգամներ կը պարունակէին. բայց այդ ժամանակները անցած են եւ մենք Նոր Տնտեսութեան փառաւոր լոյսին տակ կ'ապրինք: Չանոնք եղածին պէս առնել, առանց միջավայրը եւ յայտնութեան առիթը նկատի ունենալու, եւ ի հեճուկս Քրիստոսի ու Անոր աշակերտներուն խօսած պարզ ու մեկին խօսքերուն՝ անոնց վրայ հիմնական եւ յաւիտենական վարդապետութիւններ կազմել յիմարութեան մեծագոյնն է: Հին Կտակարանի ուրեք գրութիւնը որ չկրնար զիս Քրիստոսի առաջնորդել՝ չկրնար հիմ ըլլալ իմ հաւատոյ դաւանութեանս: Կրօնական ուրեք գրութեան փորձաքարը Քրիստոսի խօսքերն են: Եթէ անոր մէջ Քրիստոսը չեմ գտներ, կամ եթէ Քրիստոսի եւ Անոր աշակերտներուն սորվեցուցած Աստուածային ճշմարտութիւններուն հակառակ խորհուրդներ կը նշմարեմ, զայն մէկ կողմ կը դնեմ եւ անոր վրայ վիճարանելէ կը զգուշանամ: Ըստ իս Ժողովողի գրքին մերթ նիւթապաշտական եւ մերթ յուսեալական արտայայտութիւնները առնել եւ անոնցմէ առաջնորդուիլ՝ ոչ միայն նախա-

տինք մըն է Քրիստոնէութեան դէմ, այլ նաեւ Աստուծոյ Հոգւոյն հակառակ ընթանալ է:

ՀՈԳԻ, ՇՈՒՆՉ ՈՒ ՄԱՐՄԻՆ

Մահէն վերջ Ննջեցեալներուն վիճակին վրայ սորվելու համար՝ երբ Նոր Կտակարանի կը դիմենք՝ կը տեսնենք թէ անոր մէջ մարդս ներկայացուած է իբր բաղադրեալ էակ մը: Անիկա կազմուած է երեք մասերէ՝ հոգի, շունչ եւ մարմին: Պողոս առաքեալի դրութիւններուն մէջ է որ կը հանդիպինք այս երեակ բաղկացութեան: Թեսաղոնիկեցիներուն գրելով կ'ըսէ, «Եւ ինք խաղաղութեան Աստուածը ձեզ բոլորովին սուրբ ընէ, ու ձեր բոլոր հոգին եւ շունչը ու մարմինը անարատ պահուի մինչեւ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի գալու ատենը»: Բ. Թես. Ե. 23:

Մարմինը մարդուս նիւթական եւ տեսանելի մասն է: Շունչը անոր կենսականութիւն պատճառող տարրն է, որ հասարակաց է բոլոր կեանք ունեցող կենդանիներուն հետ: Իսկ հոգին բուն ինքը, մարդն է: Անոր ներկայութեամբը, մարմնոյն մէջ շունչը կը շարունակուի եւ մարդը կենդանի էակ մը կ'ըլլայ: Աս-

տուծմէ արուած է հոգին (Ծն. Բ. 7), եւ անոր միջոցաւ է որ մարդը Աստուծոյ պատկերին նմանութիւնը ունի (Ծն. Ա. 26):

Շունչը ինքնին շատ կարեւորութիւն չունի: Յիսուս ամէն անգամ որ մարդուս բաղադրեալ բնութեան ակնարկութիւն կ'ընէ, միայն հոգին ու մարմինը կը յիշէ: «Արթուն կեցէք եւ աղօթք ըրէք, որպէս զի փորձութեան մէջ չմտնէք. հոգին յօժար է, բայց մարմինը տկար», Մատ. ԻԶ. 41:

Մարմինը եւ հոգին իրարմէ զատ, երկու տարբեր դոյաւներ են: Թէեւ երկրիս վրայ անոնց միացումովը մարդ կեանք ունի, բայց միշտ այդպէս պիտի չըլլայ: Մարմնոյն եղծումը հոգիին չազդեր: Առաջինը կրնայ մինչեւ իսկ մեռնիլ, առանց հոգիին կեանքը վերջացնելու: «Մի վախնաք անոնցմէ որ մարմինը կը սպաննեն, ու չեն կրնար հոգին սպաննել», Գլ. Ժ. 28:

Նաեւ հոգին անհունապէս գերազանց է մարմինէն: Նիւթական ունէ բարիք անոր չի կրնար հաւասարիլ: Երբ երկուքին միջեւ ընտրութիւն մը ընել հարկ ըլլայ, բոլոր աշխարհի հարստութիւնը չկրնար հոգիին արժանի ազատչէք մը ըլլալ, (Գլ. ԺԶ. 26):

Ի՞նչ է ՄԱՀԸ

Այս հարցման պատասխանը գտնելու համար երբ Ս. Գիրքը կը խուզարկենք՝ կը տեսնենք որ մահը, (անոր ալլարանական առումները գանց ընելով), բնական մահը, Հին Կրտակարանին մէջ մերթ յուսահատական եւ մերթ յուսազրիչ գոյներով ներկայացուած է: Մաղմոսերգուն Աստուծոյ եւ իշխաններու միջեւ եղած ահադին տարբերութիւնը նկարագրելու առեն կ'ըսէ, մարդու որդիին քով փրկութիւն չկայ, «Անոր հոգին կ'ելլէ, ու անիկա իր հողը կը դառնայ. նոյն օրը անոր խորհուրդները կը կորսուին», Մաղ. ՃԽԶ. 4: Այս համարը անշուշտ արձագանդն է Ծննդոց գրքին, «Հող է իր դուն, ու հողի պիտի դառնաս» (Գլ. Գ. 19) խօսքին: Մարդկային կեանքը ծաղիկի պէս կ'ելլէ ու կը կտրուի, շուքի պէս կը փախչի ու չկենար (Յոր. ԺԴ. 2): Մահը մութ երկիր երթալ է (Յոր Ժ. 21), մահուան շուքի ձորին մէջ պտըտիլ է (Մաղ. ԻԳ. 4), ուր կը դադարի գործ, խորհուրդ, գիտութիւն եւ իմաստութիւն (Ժող. Թ. 10):

Սակայն միշտ այս տխուր եղանակը չէ որ կը հնչէ մեր ականջներուն: Յաճախ հոգին

իրբեւ դատ դոյակ մը կը ճանչցուի եւ մահը՝ որոշապէս հոգւոյն ու մարմնոյն անջատումը: Յակոբ իր հոգին կ'աւանդէ: Մահուան ժամանակ մարմինը հողին կ'վերադառնայ ուրիշ առնուած էր եւ հոգին՝ Աստուծոյ, որ գանիկատուած էր (Ժող. ԺԲ. 79): Ուրիշ տեղ մը դարձեալ նոյն իմաստով կ'ըսէ, «Անոնց հոգին կ'առնես՝ կը մեռնին եւ իրենց հողը կը դառնան», Մաղ. ՃԴ. 29:

Բայց երբ Հին Կտակարանէն նորին կ'անցնինք՝ ինքզինքնիս բոլորովին տարբեր մթնոլորտի մը մէջ կը գտնենք: Հոս ստուեր չկայ: Ամպերը կը փարատին եւ երկնային լուսոյ ճառագայթները կ'ողողեն գերեզմանին մութ խորերը, եւ ի լոյս կ'ածեն կեանքը եւ անմահութիւնը:

Ի՞նչ է Մահը:

Մահը քուն մըն է: Սխալ չհասկնաք: Մահը անգիտակից, յաւիտենական քուն մէ չէ որուն մէջ կ'ընկղմի մարդ՝ այլ եւս չարթըննալու պայմանաւ: Այն բոլոր համարները, որոնց մէջ այս բառը գործածուած է, որոշապէս կը ցուցնեն թէ քունը այն վիճակն է որուն կ'ենթարկուի մարդուն մարմինը ժամանակի մը համար: Յիսուս կ'ըսէ, հակառակ բոլոր արտաքին երեւոյթներուն, ի հեճուկս Յաշրուսի ծանր վիշտին եւ բազմութեան ողբ ու կոծին, «Աղջիկը մեռած չէ»: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ: Միթէ ծա՞ղը կ'ընէ հօր մը վշտահար եւ խոցո-

տուած սիրտը: Ոչ, բնաւ երբեք: Անիկա ըսել կ'ուզէ, ինչ որ դուք մեռած կը տեսնէք՝ անոր մարմինն է, որ «կը քնանայ»: Մահը հոգւոյն հետ դորձ չունի, անիկա կ'ապրի, չի կրնար մեռնիլ, անմահ է:

«Մահ» բառը դորձածելու կարծես կը դրժկամակի ամէն անգամ որ մահուան հանդէպ կը գտնուի: «Ղազարոս մեր բարեկամը քնացած է, կ'երթամ որպէս զի զանիկա արթնցնեմ», Յով. ԺԱ. 11: Ի՞նչ յանդգնութիւն: Չորս օրուան մեռած մարդու մը համար է խօսքը: Իրաւամբ կ'առարկեն Անոր աշակերտները՝ եթէ քնացած է պիտի արթննայ, մինչեւ որ Յիսուս կը ստիպուի պատասխանել՝ «ձե՞ր լեզուովը կ'ուզէք որ խօսիմ»: Ուրեմն «Ղազարոս մեռած է»:

Պարզ չէ՞, ուրեմն, որ Յիսուսի համար մահը, իր ժամանակակիցներուն հասկցած իմաստով գոյութիւն չունէր: Մարթա այս առեղծուածին ելք մը գտնելու համար կ'ըսէ, Հիմա հասկցայ, «վերջին օրը յարութիւն պիտի առնէ»: Կրնա՞նք երեւակայել համբերատար եւ վսեմ երեւոյթը Փրկչին՝ երբ պատկառանքով կը յայտարարէ, «Ես եմ յարութիւնը եւ կեանքը. ան որ ինձի կը հաւատայ, քէեւ մեռնի՝ պիտի ապրի»:

Վարդապետութիւնը թէ՛ հոգւոյն համար մահ չկայ, թէ ինչ որ մահ կը կարծենք, ու-

րիչ բան չէ այլ հոգւոյն եւ մարմնոյն իրարմէ անջատումը, ծագում առնելով Քրիստոսէ՝ փոխանցուեցաւ իր աշակերտներուն եւ անոնց համար ուսուցման նիւթ կազմեց եւ աւելի ընդլայնուեցաւ:

Պօղոս առաքեալ վրանի կը նմանցնէ մարմինը: Այնչափ մեծ է տարբերութիւնը մարմնոյն եւ հոգւոյն միջեւ, որչափ մեծ է տարբերութիւնը վրանին եւ անոր տակը բնակող մարդուն միջեւ: Մահը այդ վրանին չուաններուն քակուիլը եւ անոր վար առնուիլն է: Կան երկրաւոր վրաններ, կան երկնաւոր վրաններ: Եթէ այս երկրաւոր վրանը քակուի, բացը պիտի չմնանք, այլ անկէ լուսագոյն «չին ուածք» մը պիտի ունենանք Աստուծմէ, «անձեռագործ յաւիտենական տուն մը երկինքի մէջ», Կոր. Ե. 1: Մահը, ուրեմն, ըստ այս այլաբանութեան, երկրաւոր տունէն երկնային եւ յաւիտենական տուն փոխադրուիլն է:

Դարձեալ՝ մարմինը հանդերձ մըն է զոր հողին իր վրայ հազած է: Այս հանդերձն ալ պիտի փոխենք՝ երկնաւոր հանդերձ մը հազնելու համար (հմբ. 2-4): Եթէ մեզի մնար պիտի չուզէինք փոխուիլ, այսինքն մեռնիլ, այլ նորը հինին վրայէն հագնիլ, «որպէս զի մահկանացութիւնը ընկղմի կեանքէն»: Բայց Աստուած տարբեր կերպով անօրինած է: Միայն մահուամբ պիտի կրնանք անմահութիւն

հազնիլ: «Գիտեմ որ ես շուտով այս իմ մարմինս պիտի մերկանամ, ինչպէս մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսը յայտնեց ինձի», Բ. Պետ. Ա. 14:

Վերջապէս՝ ըստ քրիստոնէական դաւանութեան՝ մահը հոգին տալ, աւանդել է, պանդուխտներու եւ օտարներու պէս հայրենիք վերադառնալ է (Եբր. ԺԱ. 13), այս աշխարհէս մեկնիլ եւ Քրիստոսի քով երթալ է (Փիլ. Ա. 23), մարմինէն հեռանալ եւ Տէրօջը հետ ըլլալ է (Բ. Կոր. Ե. 89), ճշմարիտ եւ յաւիտենական կեանքը սկսիլ է (Ղուկ. Ժ. 39), մինչեւ վերջը հաւատարիմ դանուողին, իր ընթացքը հաւատքով աւարտողին համար, փառաց, կենաց, արդարութեան պսակ ընդունիլ է, Յայտ. Բ. 10, Բ., Տիմ Դ. 8:

12

ՀՈԳԻՆ

Հոգւոյն վրայ կատարեալ գաղափար մը կազմել կարելի չէ: Անոր բնութեան բերմամբ մեր հմտութիւնը կրնայ միայն մասամբ ըլլալ: Որովհետեւ անիկա մեր հինգ զգայարանքներուն սահմանէն դուրս կը մնայ, միայն անոր գործունէութեան արդիւնքներէն, կրնանք ճանչնալ զանիկա:

Հոգւոյն առաջին հանգամանքը՝ անոր աննիւթականութիւնն է: Նման չէ սեւեռապարկի, իրի կամ մարմինի որ մեզի ծանօթ է: Եթէ երբեք կարելի ըլլար հանդիսութիւն մը ընել՝ պիտի նմանցնէինք զայն ելեքտրականութեան, որ թէեւ ինքնին անտեսանելի եւ բնութեամբ անիմանալի է բայց գոյութեանը վստահ ենք, ոյժի, լոյսի եւ ջերմի իր արտագրութիւններովը: Յիսուս հովի կը նմանցընէ զայն երբ կ'ըսէ. «Մարմինէն ծնունդը մարմին է, ու Հոգիէն ծնածը հոգի է: Հովը ուր որ ուզէ՝ կըփչէ, եւ անոր ձայնը կը լսես, բայց չես գիտեր ուրի՛ք՝ կուգայ կամ ո՛ւր կ'երթայ, այսպէս ալ է այն ամէնը որ Հոգիէն կը ծնանի», Յով. Գ. 6, 8:

Հին Կառկարանին մէջ հոգին թէեւ երբեմն կը նոյնանայ արեան հետ, կամ կը շրջափոխուի Փիղիքական անդամի մը հետ, բայց Սուրբ Գիրքը առհասարակ հոգին եւ մարմինը զատորոշ գոյութիւններ կը ճանչնայ: Թէեւ անոնց մէջ միութիւն մը կայ, բայց այդ միութիւնը կը խզուի մահուամբ եւ հոգին, իբր անջատ գոյութիւն, կը բաժնուի մարմինէն: «Հոգին աւանդեց» խօսքը յաճախ գործածուած է թէ Հին եւ թէ Նոր Կառկարանին մէջ: Ըստ Ժողովողի՝ մահուան ժամանակ, «հոգը երկիր պիտի դառնայ՝ առաջուան եղածին պէս, ու հոգին Աստուծոյ պիտի դառնայ՝ որ զանիկա տուաւ. Գլ. ԺԲ. 7:

Մարդուս անձնականութիւնը հոգիին կը պատկանի : «Սորհելու գործողութեան մէջ խորհողին եւ խորհուրդին միջեւ զանազանութիւն մը կայ, կամ ուրիշ բաներով, անձը եւ ոչ-անձը, ետը եւ ոչ-ետը, խորհուրդի ենթական եւ խորհուրդի առարկան, իրարմէ կը տարբերին» : Այս ետը, անձը, ենթակայն, կը կոչուի հոգի :

Բոլոր մտաւորական կարողութեանց կեդրոնը, զգացողութեան, լաւ կամ յոռի յոյզեաղբիւրը, կրօնական պաշտամունքի սլացումները, հաւատքի եւ սիրոյ ներշնչումները հոգիին մէջ են : Հոգին է որ հանգստութիւն կը գտնէ (Մատ. ԺԱ. 29), սուր կսկիծ կ'ունենայ (Ղուկ. Բ. 35), մեռնելու չափ կը տրտմի (Մատ. ԻԶ. 38), Իր Տէր Աստուածը կը սիրէ (Մատ. ԻԳ. 37), կը կորսուի կամ կը փրկուի (Մատ. Ժ. 39), իր Տէրը կը մեծցնէ (Ղուկ. Ա. 46), ապրուստի համար հոգ կ'ընէ (Մատ. Զ. 25), աշխարհի բարիքները կը վայելէ (Ղուկ. ԺԲ. 19) :

Դիտելի է թէ այս բոլոր համարներուն մէջ Յունարէն բնագիրը հոգի բառը կը գործածէ, այնպէս որ սրբազան հեղինակներուն համար հոգին մարդն է, եւ մարդը՝ հոգին :

ՀՈԳԻՆ ԱՆՄԱՀ

Հոգւոյ անմահութիւնը բոլոր կրօնքներուն մանաւանդ քրիստոնէութեան, հիմնական դասկետութիւնն է :

Անոր վրայ կառուցուած են Յիսուսի բոլոր ուսուցումները :

Ճշմարիտ է թէ Սուրբ Գիրք հոգւոյ գոյութիւնը եւ անոր անմահութիւնը ապացուցանելու ջանք մը չընեն : Կ'ընդունի զայն իբր անուրանալի իրողութիւն մը եւ կուտայ իր պատգամները : Նոյն բանը կ'ընէ Աստուծոյ գոյութեան նկատմամբ : Առանց փաստեր ներկայացնելու՝ իբր ինքնայայտ ճշմարտութիւն, թէ կայ Աստուած մը, առաջին գրքին առաջին համարը կը սկսի, «Սկիզբէն Աստուած երկինքը ու երկիրը ստեղծեց» :

Յիսուս իր ուսուցումները միշտ կը պատշաճեցնէ իր ունկնդիրներուն մտաւորական վիճակին : Հոգւոյ անմահութեան նման բարձր նիւթի մը վրայ խօսելու ատեն, չէինք ակնկալեր որ Անիկա այդ պարզամիտ ժողովուրդին միտքը շիտթութեան մատնէր կարգ մը փիլիսոփայական եւ հոգեբանական հարցե-

րով: Նկատելով թէ անոնք արդէն կը հաւատային հանդերձեալ կեանքի մը եւ անոր մէջ ննջեցելոց հողիններուն վերապրումին, իր ուշադրութիւնը կը դարձնէ այդ կեանքը ստանալու միջոցներուն վրայ:

Ուրիշ մարդ որ աննախապաշար մտքով Նոր Կտակարանը կը կարդայ, պիտի տեսնէ թէ՛ Մատթէոսի Աւետարանէն սկսելով մինչեւ Յայտնութեան գիրքը՝ ողորուած է այն դադախարով թէ մարմինէն անջատուած հողիները իրենց անհատականութիւնը կը պահեն, բանաւոր, գիտակից եւ անմահ էակներ են: Առ Քրիստոսի հրաժեշտի ուղերձները Յովհաննու Աւետարանին մէջ: Կարգա դանոնք մտքիդ մէջ ունենալով խորհուրդը թէ գերեզմանէն վերջ հողիները կը մեռնին կամ կը քնանան: Ի՞նչ ծաղրանք, ի՞նչ յուսախարութիւն: Այդ մարդարեայ խօսքերը կը կորսնցնեն իրենց ազդուութիւնը, ոյժը, այո, իմաստը եւ կ'ըլլան անամէջ բարբանջանքներ: Ընդհակառակը երբ անոնց կուտաս ուղիղ տեսակէտ մը ու կը կարգաս դանոնք իբր խօսքեր ուղղուած այնպիսի մարդոց, որոնք կը հաւատային հանդերձեալ կեանքի մը, անոնք կ'ըլլան «կենաց խօսքեր»: «Քիչ մը ատենէն ա'լ զիս պիտի չտեսնէք, եւ դարձեալ քիչ մը ատենէն զիս պիտի տեսնէք, քանզի ես Հօրը կ'երթամ», Յով. Ժ. 2. 16:

Քրիստոսի մէկ խօսքը կայ Աբրահամով

պարծենցող Հրեաներուն ուղղուած որուն մէջ բացայայտ կերպով կը տեսնուի թէ Աբրահամի հողին կ'ապրէր թէեւ ինքը դարեր առաջ մեռած էր: «Ձեր հայրը Աբրահամ ցանկացաւ իմ օրս տեսնել, ու տեսաւ եւ ուրախացաւ», Յով. Ը. 55: Ուշադրութիւն դարձուր այդ երկու բառերուն միջեւ գոյութիւն ունեցող հակադրութեան: Յանկացաւ եւ տեսաւ: Մարդ բանի մը կը ցանկայ, վերջն ալ այդ ցանկութիւնը յագեցում կը գտնէ՝ երբ ցանկութեան առարկան ձեռք կը ձգուի: Աբրահամ ե՞րբ տեսաւ Քրիստոսի օրը: Վստահաբար ո՛չ անոր երկրի վրայ ապրած ժամանակը: Անիկա չէր կրնար հաւատքի աչքերովը տեսած ըլլալ զԱյն, որովհետեւ ան ատեն ցանկութեան պէտք պիտի չմնար: Յայտնի է, որ մըն, թէ իր կեանքին մէջ կը փափաքի, ինչպէս «չառ մարդարէներ եւ թաղաւորներ», տեսնել Քրիստոսի օրը, եւ յետոյ երբ Քրիստոս աչխարհ կուգայ, Աբրահամի ապրող, կենդանի, անմահ հողին կը տեսնէ Անոր դարմանահրաչ գործերը եւ կ'ուրախանայ:

Անտարակոյս անմահութեան ազբիւրը իրայն Աստուած է, «որ միայն ունի անմահութիւն», Ա. Տիմ. 2. 16: Բայց այս անմահութիւնը մարդուս կը տրուի ոչ թէ անոր փրկութեանը ժամանակ, այլ հողույն ստեղծագործութեանը միջոցին: Աստուած իր պատկերովը, այսինքն՝ անմահ կը ստեղծէ մարդը:

Հեղինակին մէկը ըսած է.

«Մաղրանք է ենթադրել թէ Յիսուսի յարութեան հրաշքները միայն տասնեակ մը սրբաւորներու միխթարութիւն տալու, կամ մի քանի մեռեալներ այս ցաւոց եւ մեղաց աշխարհը վերադարձնելու նպատակաւ էին կատարուած պարզապէս: Յարութեան հրաշքները գերագոյն դաս մըն ալ կը սորվեցնեն: Անոնք վկաներ են կեանքի մը որ նիւթականէն անդին է: Երբ Յիսուս յարոյց իշխանին դուստրը, կամ ետ կանչեց գերեզմանէն Ղազարոսը, գըլխաւորապէս ցուցնելու համար էր թէ՛ հոգին մարմինէն տարբեր ու անկէ բարձր է, թէ՛ աշխարհայ կրնայ երթալ եւ նորէն վերադառնալ, Աստուծոյ հրամանին համեմատ: Անմահ հոգին մահկանացու մարմինին վերստին միացընելով՝ առարկայական եւ տեսանելի կերպով հաստատել ուզեց՝ կեանքի տեսականութիւնը գերեզմանէն անդին»:

ՅԱԻԻՏԵՆԱԿԱՆ, ՅԱԻԻՏԵԱՆ

Անմահութեան համար Յիսուսի եւ իր աշակերտներուն կողմէ գործածուած բառերը

եւ նախադասութիւնները, ոչ միայն մտաւոր կամ հեռաւոր ապագայի մը մէջ հոգւոյ վերջաւորութիւնը չեն ենթադրեր, այլ յայտարարէ՛ թէ՛ այդպիսի գաղափար մը մինչեւ իսկ ներկայ չէր անոնց մտքին մէջ: Իրական մահուան մը հանդէպ գտնուելով՝ անկենդան մարմնոյ մը առջեւ կայնած, Յիսուս կը յայտարարէ. «Թէեւ մեռնի, պիտի ապրի»: Այս ի՞նչ կը նշանակէ: Սուրբ Մարթային է ուղղուած: Ըստ քո տեսութեան, ով Մարթա, թէեւ եղբայրդ մեռած է, բայց ըստ իմ տեսութեան, անիկա կ'ապրի, եւ ոչ միայն Ղազարոս, այլ ամէն անոնք, որոնք ինձի կը հաւատան, յաւիտեան պիտի չմեռնին (Յով. ԺԱ. 26):

«Յաւիտենական» ամականը ուր որ գործածուած է՝ հոն կեանքի եւ գիտակցութեան խորհուրդը կայ: «Յաւիտենական կրակը», հոն տանջուող զգայուն էակներ կ'ենթադրէ: «Յաւիտենական բնակարաններ», անոնք մէջ բնակելու կարող գիտակից մարդոց գոյութիւնը կը հաստատէ: «Յաւիտենական դատաստանը», բարիին ու չարին զանազանութիւնը ընելու կարող հոգիներ մատնանիչ կ'ընէ:

Նոյնպէս «յաւիտեան» մակբայը հոգւոյն անմահութիւնը կը յայտնաբերէ: Եթէ սուրբ Գրքին մէջ ուրիշ ապացոյց չգտնուէր, այս ե-

զական բառը բառական էր ցուցնելու թէ ան-
վերջ կեանքը թէ՛ բարիններուն եւ թէ՛ չարե-
րուն համար ճակատագրուած անյեղլի վար-
դապետութիւնն է քրիստոնէական կրօնին: Ան
որ կը խմէ կենդանի ջուրէն, զոր Յիսուս պի-
տի տայ, «յաւիտեան պիտի չծարաւի» (Յով.
Գ. 13): Ով որ Սուրբ Հոգւոյն գէժ կը հայհո-
յէ, «յաւիտեան թողութիւն պիտի չունենայ»
(Մատ. Գ. 29): Երբոր Մխիթարիչը գայ,
Անիկա յաւիտեան պիտի բնակի հաւատաց-
եալներուն հետ (Յով. ԻԳ. 61):

ԱՆՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ԲՆԱԶԴԸ

Յայտնի է թէ բնազդ կոչուած հոգեկան
կարողութիւնը ստացական չէ: Անոր գոյու-
թիւնը դաստիարակութեան կամ կրօնքի չենք
պարտիր: Արարչին կերտող ձեռքը մարդը օժ-
տած է այս բնատիպ ձիրքով:

Արդ երբ վայրկեան մը խորհելու ըլլանք
պիտի տեսնենք թէ ի սկզբանէ անտի մարդ-
կութեան երկու գլխաւոր բնազդները եղած են
Աստուած եւ Անմահութիւն: Ապագայ կեան-
քի մը յոյսը ամենականուխ ժամանակներէ
սկսեալ բոյն դրած է մեր ցեղին սրտին մէջ:

Երբ Աթենացիք տարին երկու անգամ Ե-
ղիւսեան դաշտերը կ'երթային, մէյ մը Մար-
տին եւ մէյ մըն ալ Սեպտեմբերին, հոն վսեմ
արարողութիւններով՝ կեանքի սկզբնաւորու-
թիւնը եւ վախճանը նուիրագործելու, նպա-
տակ ունէին, ոչ միայն աւելի երջանիկ ապրե-
լու համար հարկ եղած հոգեւոր եւ բարոյա-
կան զօրութիւնը ստանալ, այլ նաեւ ինչպէս
կրկերոն կ'ըսէ, «որպէս զի կարող ըլլային ա-
ւելի փայլուն յոյսով մեռնիլ»:

Եզրիպտոսի մէջ կատարուած հնախուզա-
կան պեղումները մերթ ընդ մերթ գիտական
աշխարհը կը ցնցեն նորանոր արտաբերումնե-
րով: Դեռ երէկ էր որ հեռագիրը ծանոյց, բո-
վանդակ աշխարհի, գիւտը Փարաւոն Թիւթ-
անխամէնի գերեզմանին, Արքայից ձորին
մէջ, ի Լիւքսոր, եւ որուն բացման հան-
դէսը կատարուեցաւ շքեղ հանդիսաւորու-
թեամբ: Այս հին տապաններուն մէջ պահ-
ուած զմուսեալ մարմինները ի՞նչ են եթէ ոչ
գրաւականները ապագային մէջ յարութեան
մը հաստատ հաւատքին: Այդ մարմիններուն
հետ թաղուած թանկագին իրեղէնները, ա-
լապատը սափորներով լեցուն գինի, մեզը
եւ խորոված միսը, գործիքներ, զէնքեր եւ
մինչեւ խի կուռքերը ի՞նչ կը նշանակեն: Ո՞չ
ապաքէն անոնք մատնանիչ կ'ընեն սա իրողու-
թիւնը թէ անդրշիրիմեան կեանքի մը բնազ-
դը, հոգիներու գոյութեան եւ անոնց անջնջե-

լիութեան դադարիւրը, ի հեճուկս բոլոր ուրացումներու, մարդկութեան ամենազօրաւոր ազգակներէն մին եղած էր հազարաւոր տարիներ առաջ, եւ ձեւ ու ուղղութիւն տուած՝ անոնց խորհելակերպին:

Նոյնը ճշմարիտ է նաեւ այսօր: Նիւթապաշտները կ'ըսեն թէ ոչ ոք կրնայ դրական փաստերով ապացուցանել անմահութեան վարդապետութիւնը: Սկեպտիկը իր սնամէջ եւ ծանծաղ դիտողութիւններով դայն ծաղու աւարկայ կ'ընէ: Չգիտականը իր անդիտական վարկածներու կործանարար շունչովը դայն խորշակահար ընելու կ'աշխատի: Բայց տարբերութիւն չընէր, ու ըրած չէ: Անոր կենսականութենէն յովա մը անգամ պակասած չէ: Մարդիկ համոզուած չեն, ու չեն կրնար համոզուիլ թէ գերեզմանին մէջ կը վերջանայ կեանքը իր բոլոր կարելիութիւններով:

Աւելին կայ: Եթէ կարելի ըլլար ի յայտ բերել մեր հակառակորդներուն սրտի եւ հոգւոյ ամենախորունկ ալքերուն մէջ պահուած, եւ արտաքին պարագաներու ազդեցութենէն անմատչելի մնացած բնականոն իղձերը, պիտի տեսնէինք թէ՛ անոնց եւ ոչ մին կրնայ գոհ ըլլալ խորհելով թէ իր կեանքը կը նմանի դաւաթ մը ջուրի որ կը թափուի ծովուն մէջ ուրկէ առնուած էր:

ԱՆՎԵՐՋ ԿԵԱՆՔԸ

Կեանքը, իրական կեանքը, յաւիտենական է. իսկ այն կեանքը, զոր առ հասարակ մարդիկ կ'ապրին՝ կեանք չէ բնու, այլ անոր արուեստակեալ նմանութիւնը:

Հեշտասէր եւ մարմնապաշտ մարդուն համար կեանքը կը բաղկանայ առատ սնունդէ, վայելուչ հանդերձներէ, առողջութենէ, ըստացուածքէ, հանդիստէ եւ հաճոյքէ: «Եւ իմ անձիս ըսեմ: Ով անձս, շատ բարիքներ ունիս շատ տարիներու համար ժողովուած. հանդչէ, կեր, խմէ եւ ուրախ եղիր», (Ղուկ. ԺԲ. 1) Այս իմաստով կեանքը կը զգիտացած է անձին մէջ եւ զո՛հ է իր ներկայ վիճակէն: Անոր շրջակայքը տեղական է եւ հայեացքը ժամանակաւոր, այնպէս որ, երբ անջատուի դինքը շրջապատող տարրերէն կեանքը կը խզուի: Անիկա իր սահմանէն դուրս արմատ չունի եւ ժամանակին հետ կ'անհետանայ:

Իրական կեանքը, սակայն, ասիկէ տարբեր է: Անոր բաղադրիչ մասերն են զոհողութիւն, ծառայութիւն, մարդասիրութիւն, Աստուածապաշտութիւն, անձնուրացութիւն, մարմընաւոր ցանկութեանց զսպում, հողեւոր մարդանք, աղօթասիրութիւն, հաւատք եւ ու-

ընդհանր : Այս հանգամանքներով օժտուած
կեանքը ժամանակի եւ միջավայրի սեղմուծ-
ներէն գերծ է եւ ունի հոգեկան շրջակայք մը :
Երբ իրաց ներկայ վիճակը խանգարուի ան կը
չարունակէ դոյութիւն ունենալ : Անոր ար-
մատները խորապէս հաստատուած ըլլալով՝
Անփոփոխելիին եւ Յաւիտենականին մէջ՝ ան-
խամբելի եւ անջնջելի կը մնան միշտ : Անիկա
նոյն է երէկ, այսօր եւ յաւիտեան : Այս տե-
սակ կեանք մը չկրնար մեռնիլ : Անիկա դո-
յութիւն ունէր երբ բուրգերը դեռ նոր կը շին-
ուէին եւ պիտի շարունակէ ապրիլ մինչեւ որ
այս երկիրը սառակոյտի մը վերածուի : «Ժա-
մանակը փակապիծ մըն է յաւիտենականու-
թեան մէջ» ըսած է դասական հեղինակ մը :
Ուրիշ մըն ալ անոր վրայ կ'աւելցնէ, «Ան որ
գաղափարական կեանքը կ'ապրի բնաւ պիտի
չմեռնի, այսինքն, անոր կեանքէն այդ փակա-
պիծը պիտի վերնայ ու պիտի սկսի ապրիլ ժա-
մանակէն դուրս» :

Օրինակի համար առնենք մարդոց մէջէն
այն միայն անձը որուն համար ըսուած է թէ
կատարելապէս ապրեցաւ այդ գաղափարա-
կան կեանքը : Գիտենք որ Յիսուս կ'ապրի այ-
սօր եւ Անոր կեանքը հզօր ազդեցութիւն մը կը
բանեցնէ մարդկային բոլոր գործառնութեանց
վրայ, աշխարհի մէկ ծայրէն միւսը : Վայր-
կեան մը գանց ընելով Անոր գերբնական կարո-
ղութիւնները եւ Աստուածային բնութիւնը,

խորհնք միայն Անոր մարմին առած կեանքին
վրայ : Յիսուս կենդանի է, կ'ապրի, որովհե-
տեւ այն կեանքը զոր ապրեցաւ չկրնար մեռ-
նիլ : Որչափ որ կարելի է ստուգել Անոր կեն-
սագրականներէն Յիսուս բնաւ սխալ քայլ մը
չառաւ, աններդաշնակ բառ մը չարտասանեց :
Յիրաւի անակնկալներով լի էր, բայց անոնք
հասարակ մարդոց համար միայն անակնկալ-
ներ էին : Ինչպէս որ հեղինակ մը ըսած է, Յի-
սուս փափկասիրտ էր, առանց տկար ըլլալու .
խոնարհ էր առանց ստրուկ ըլլալու : Անդրբո-
ուելի համոզումներ ունէր, բայց անթոյլատու
եւ անձկամիտ չէր : Ձերմեռանդ էր առանց կը-
րօնամոլութեան : Կը սիրէր իրենները՝ առանց
ուրիշները ստելու : Անձնութեան մարմ-
նացումը, աշխատութեան բարձրագոյն օրի-
նակը եւ մարդասիրութեան գոհն էր : Անոր
ձայնին մէջ հեղինակութիւն մը կար որ կը կա-
լանաւորէր ամէն ունկնդիր : Երկնային մըթ-
նոլորտի մը հովերը, գերագոյն աշխարհի մը
կերպերը ունէր : Ոչ ոք կրնար յանդիմանել
զինքը մեղքի համար : Քննադատութենէ վեր
էր միշտ : Իր անձնամոտացութեամբը մար-
դոց հիացումը կը գրաւէր : Կը շարժէր այն-
պիտի մտկարդակի մը վրայ, ուր բարոյական
գեղեցիկութեան բացարձակ օրէնքը կը տիրէ :
Յանձին Յիսուսի կեանքը իր բարձրագոյն կէ-
տին հասած էր, այնպէս որ իրաւամբ կրցաւ ը-
սել, «Ես եմ կեանքը» :

Արդ ի՞նչ յարաբերութիւն ունի Քիզիքահան մահը այս կեանքին հետ: Գիտենք թէ Յիսուսի մարմինը չարչարուեցաւ, խաչուեցաւ, մեռաւ եւ թաղուեցաւ: Բայց Անոր կեանքը: Այն կեանքը՝ որուն մէջ իրազորութեամբ լեւրան վրայի քարոզը, այն կեանքը որուն մէջ չղանուեցաւ գծուծ շարժառիթ մը, կեղծ խաղ մը եւ որ մինչեւ այսօր, իր հակառակորդներուն վկայութեամբն իսկ, կը մնայ կատարելութեան անգերազանցելի գաղափարականը, այս կեանքը, կ'ըսեմ, կրնա՞յ ոչնչանալ, անկանալ, չքանալ Հոսովմէական խաչի մը վրայ, նիզակի հարուածով մը: Եթէ շարժումի բատորնագոյն ձեւն իսկ չվատնուիր, այլ կերպարանափոխուելով դեռ կը պահէ իր գոյութիւնը տարբեր տարազով մը, կրնա՞յ մարդ հաւատալ թէ կեանքի այս գերագոյն ախպարը իր վախճանին հասաւ, գոյութենէ գաղափարեցաւ Գողգոթայի վրայ:

Յետ մահու պիտի ապրի՞մ հարցման, Յիսուս ուրիշ հարցումով մը պատասխան կուտայ: Կ'ապրի՞ս այն կեանքը այժմ, զոր ես ապրեցայ երկրի վրայ, որովհետեւ այսպիսի կեանք մը անջնջելի է, մարմնոյն մահը անոր վրայ չկրնար ազդել: Անիկա անվերջ է:

ԱԻԵԼԻ ԿԱՆՔ

Քրիստոս կ'ըսէ, «Ես եկայ որ կեանք ունենան, եւ ալ աւելի ունենան», Յով. Ժ. 10: Անոր աշխարհ գալուն բուն նպատակը այս է ուրեմն: Բայց այդ կեանքը յաւիտենական եւ անվերջ է, ժամանակի ազդեցութիւններէն եւ սահմանափակումներէն՝ ազատ: «Ես անոնց յաւիտենական կեանք կուտամ» (Հմբ. 28):

Քրիստոս ի՞նչպէս կուտայ այս կեանքը մարդոց: Ոչ թէ անոնց մէջ նոր տարր մը, ապրելու նոր կարողութիւն մը կը ստեղծէ, այլ պարզապէս հոգւոյն արդէն ունեցած մէկ հանգամանքին նոր ուղղութիւն մը կուտայ: «Որպէս զի անոր շնորհքովը արդարացած՝ յաւիտենական կեանքի յոյսով ժառանգ ըլլանք», Տիմ. Գ. 7: «Քանզի մեղքին վարձքը մահ է, բայց Աստուծոյ ձրի պարգեւը յաւեանական կեանք՝ մեր Տէրոջը Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով», Հռ. Զ. 23:

Որո՞նք են միջոցները, որոնցմով մարդիկ կրնան հաղորդ ըլլալ այս կեանքին:

Նախ Աստուծոյ խօսքը: Հրեաները կը հաւատային յաւիտենական կեանք ունենալ գրքերուն միջոցաւ: Այս հաւատքը Յիսուս կը վաւերացնէ, որովհետեւ անոնք են որ իրեն

համար կը վկայեն (Յով. Ե. 39) : Աստուածա-
յին պատուիրանքը, որ Յիսուսի շանձուած
էր աշխարհի հազարդերու՝ յաւիտենական
կեանք ունի (Գլ. ԺԲ. 59) : Պետրոս կը խոս-
տովանի թէ ուրիշի չեն կրնար երթալ, «գուն
յաւիտենական կեանքի խօսքեր ունի», Գլ.
2. 69 : Սօսքեր որոնք իրենց ուսուցումովը եւ
հոգեւոր լոյսովը, յաւիտենական կեանքի կ'ա-
ռաջնորդեն ունինդիրները եւ ընթերցողները :

Աստուծոյ խօսքէն վերջ կուգայ զԱնիկա
ճանչնալու եւ Անոր հաւատալու պայմանը :
«Այս է յաւիտենական կեանքը, որ ճանչնան
քեզ միմիայն ճշմարիտ Աստուածդ, ու Յի-
սուս Քրիստոսը զոր դուն զրկեցիր, Յով. ԺԷ.
3 : Պօղոս իր անձը օրինակ կը բերէ «անոնց
որոնք պիտի հաւատային յաւիտենական կեան-
քի համար», Ա. Տիմ. Ա. 16 : Ան որ իր որդ-
ւոյն կը հաւատայ, յաւիտենական կեանք ու-
նի», Յով. Գ. 36 :

Հաւատքին կը յաջորդէ գործ : «Ամէն մէ-
կուն իր գործերուն փոխարէնը պիտի հատու-
ցանէ. յաւիտենական կեանք անոնց որոնք բա-
րի գործերու մէջ համբերութեամբ, յարատե-
ւելով փառք ու պատիւ եւ անմահութիւն կը
խնդրեն, Հո. Բ. 7 : Նոյնպէս «ան որ Հոգիին
կը սերմանէ, այն Հոգիէն յաւեանական
կեանք կը հնձէ», Գաղ. 2. 8 :

Բայց ամենէն կարեւոր եւ էական պայ-

մանը Յիսուսը ընդունիլ եւ Անոր նման ապրիլ
է : «Աստուած մեզի յաւիտենական կեանք
տուաւ, ու այս կեանքը Անոր Որդւոյն մէջ է :
Ան որ Որդին ընդունած է՝ կեանք ունի, եւ ան
որ Աստուծոյ Որդին ընդունած չէ՝ կեանք չու-
նի», Ա. Յով. Ե. 11-13 :

Այսպէս երբ յաւիտենական կեանքի վրայ
դրուած բոլոր համարները հաւաքենք եւ ա-
նոնց յայտնած կեղբոսական գաղափարը վեր-
լուծենք՝ պիտի տեսնենք թէ կեանքը եւ մա-
հը գոյութեան եւ ոչ-գոյութեան իմաստով
գործածուած չեն : Ան անձը որ մահուանէ ի
կեանս փոխադրուած է, այդ նոր կեանքէն ա-
ռաջ գոյութիւն ունէր, թէ եւ այդ գոյութիւնը
Աստուծմէ հեռացած եւ Անոր կամաց անհնա-
զանդ կենցաղ մըն էր, որ կրնար մշտնջենա-
կան ըլլալ, «յաւիտենական սատակումով՝ Տէ-
րոջը երեսէն ու անոր գօրութեանը փառքէն,
Բ. Թեո. Ա. 9 : Ինչպէս որ «մահը», որով Ա-
ւետարանին անհնազանդ եղողները «յաւիտե-
նական սատակումով» կը մեռնին, անէացում
կամ բացարձակ բնաջնջում չէ, այլ բարոյա-
կան եւ հոգեւոր չքաւորութեան եւ սնանկա-
ցումի վիճակ մը. նոյնպէս ալ «կեանքը», որ-
ով հաւատացեալները «յաւիտենապէս կ'ապ-
րին», նոր ստեղծագործութիւն մը չէ, այլ
Քրիստոսի հետ միացած ըլլալու այն փառա-
ւոր փորձառութիւնը, զոր Սուրբերը կ'ունե-
նան : Աստուծոյ Որդւոյն հետ միացումը ոչ

Թէ Հոգւոյն կը հաղորդէ անվերջ կերպով ապրելու գերբնական զօրութիւն մը, այլ իր իսկ բնութեամբը եւ էութեամբը Անոր նման անմահ ըլլալով՝ զանիկա կ'օժտէ սուրբ եւ մաքուր երկնային մթնոլորտի մը մէջ բնակելու կարողութեամբը:

ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼ ԱՇԽԱՐՀԸ

Բնաւ տարակոյս չկայ թէ Սուրբ Գիրքը կը սորվեցնէ Հանդերձեալ աշխարհի մը գոյութիւնը: Բոլոր եկեղեցիները, յարանուանական աշխարհի դաւանանքները, աստուածաբանական տարբեր դպրոցները, պահպանողական ինչպէս նաեւ ազատական, կ'ընդունին թէ ասկէ անդին աշխարհ մը կայ, ուր կը բնակի Աստուած, եւ ուր կ'երթան ննջեցելոց հոգիները: Միայն նիւթապաշտները կ'ուրանան զայն: Հարցը այսպիսի աշխարհի մը գոյութեան վրայ չէ. ամէն կրօնքի հաւատացող՝ համաձայն է այս մասին: Սակայն խնդիր է գիտնալ թէ ի՞նչ տեսակ վայր մըն է հանդերձեալ աշխարհը, եւ որպիսի կեանք մը կ'ապրին անոր բնակիչները:

Այս հարցը ուսումնասիրելու ատեն առա-

ջին բանը, որ մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ, այն է թէ Հանդերձեալ Աշխարհը երկու մասէ կը բազկանայ, որոնց մին Դժոխք եւ միւսը Երկինք կը կոչուին, եւ թէ մահուամբ արդարներուն եւ մեղաւորներուն միջեւ անմիջական բաժանում մը տեղի կ'ունենայ եւ իւրաքանչիւր դասակարգ իրեն սահմանուած տեղը կ'երթայ: Ասիկա շատ որոշ կերպով պարզուած է Հեշտասէր Մեծատան եւ Աղքատ Ղազարոսի առակովը (Ղուկ. ԺԶ. 19-31): Հոն երկու անջատ վայրերու պատկերը գրծուած է: Հարուստը՝ երբ մահուամբ իջ աչքերը կը գոցէ երկրի վրայ՝ ինքզինքը կը գտնէ դժոխքի մէջ: Նոյնպէս Ղազարոս կը մեռնի, եւ հրեշտակները անոր հոգին կը տանին «Արքայաճամբի գոգը», որ ուրիշ բան չէ՝ այլ պարգապէս երկինքը: Յայտնի հակադրութիւն մը կայ անոնց միջեւ, «Արքայաճամբի գոգը» եւ «Գլխոյնի տանջանքը»: Ինչպէս որ երկրի վրայ անոնք դատ կ'ապրէին, նոյնպէս ալ հիմա դատ կ'ապրին, սա տարբերութեամբ թէ անոնց կացութիւնը փոխուած է: Բաժանումը ոչ միայն անմիջապէս տեղի կ'ունենայ, այլ պատժոյ եւ վարձատրութեան վճիռը անմիջապէս կը սկսի գործադրուիլ: Այնչափ ըստոյզ է այս իրողութիւնը որ զայն ուրանալ՝ ճշմարտութեան առջեւ գիտակցաբար աչք գոցել է:

Այս իրողութիւնը հաստատող ուրիշ փաստ մը դարձեալ Յիսուս կուտայ, երբ որոշ ու մեկին կերպով կը յայտարարէ, Սաչին վրայ ապաշխարող աւագակին, «Դուն այսօր ինծի հետ դրախտին մէջ պիտի ըլլաս», Աուկ. ԻԳ. 43: Անոնք որ հոգին մահուան հետ կը մեռնի կամ կը քնանայ կ'ըսեն՝ չեն գիտեր ինչպէս մեկնելու են այս խօսքը: Բռնադրօսիկ միջոցներով կ'աշխատին անոր խմատը փոխել: Ան հեթեթ է այն բացատրութիւնը զոր անոնք տալ կ'աշխատին կետադրութիւնը տեղափոխելով: Ըստ այս հանճարեղ մեկնիչներուն, Յիսուս ոչ թէ ըսել կ'ուզէ, «Դուն այսօր ինծի հետ դրախտին մէջ պիտի ըլլաս», այլ «ճշմարիտ կրտսեմ քեզի այսօր, դուն ինծի հետ դրախտին մէջ պիտի ըլլաս»: Ուրիշ բաներով՝ «այսօր քեզի կ'ըսեմ, թէ օր մը ինծի հետ դրախտին մէջ պիտի ըլլաս»: Ինչ խմատ կայ «այսօր քեզի կ'ըսեմ» խօսքին մէջ, երբ արդէն այսօր է որ կը խօսի: «Այսօր» բառը ուրիշ անգամներ ալ դորձածուած է, եւ ամէն տեղ նոյն նշանակութիւնը ունի: Երբոր Յիսուս կ'ըսէ Չաքէոսի, «Այսօր այս տանը փրկութիւն եղաւ», Աուկ. ԺԹ. 9, «այսօր» քեզի կ'ըսեմ» չենք հասկնար, այլ՝ այդ օրուան մէջ կատարուած փրկութիւնը: Ինչ չարաչար եւ կամայական դորձածութիւն Սուրբ Գրոց: Ինչ հակասութիւններու մէջ կ'իյնան մարդիկ երբ կ'աշխատին իրենց կանխակալ կարծիքները

հաստատել, բաներ եւ նախադասութիւններ անջատելով իրենց բնական կապակցութենէն եւ խեղաթիւրելով անոնց պարզ խմատը:

Արդ՝ Դժոխք եւ Երկինք զատ զատ առնելով՝ տեսնենք թէ ինչ կրնանք սովորիլ անոնց խրատքանչիւրին վրայ:

19

ԴժՈՒՔ

Հանդերձեալին մէջ մեղաւորներուն վիճակին վրայ շատ բան չենք գիտեր: Բազմամբ երկնային իրականութիւններուն, մեր ծանօթութիւնը դժոխքի չարչարանքներուն վրայ սահմանափակ է: Սրբազան հեղինակները կարծես տեսակ մը դժկամակութիւն կը ցուցնեն այդ մութ վայրը նկարագրելու առան: Որչափ որ կարելի է անոր վրայէն թեթեւ կերպով կ'անցնին եւ միայն կարգ մը զբոսի հարուածներով անոր սոսկումները կը պարզեն եւ թող կուտան որ ընթերցողը ինք երեւակայէ այն վիճակը որ չարբուն համար վերապահուած է:

Վայրը ուր կորսուած հոգիները կ'երթան մարմինէն բաժնուելէն յետոյ, կամ վիճակը՝

որուն մէջ կը գտնուին անոնք, կոչուած է Դժոխք:

Ի՞նչ է դժոխքը:

Այս հարցման պատասխանելու համար երբ բնագիրը կը քննենք՝ կը տեսնենք թէ՛ դժոխք թարգմանութիւնն է Հատէս բառին, որուն արդէն հանդիպեցանք սակէ առաջ: Հատէս, ինչպէս վերը տեսանք, Եբրայեցերէն Շէոլ բառին հոմանիչ է, եւ կը նշանակէ, ըստ Հին Կտակարանի գործածութեան, երկրին վարի կողմերը տեղ մը, ուր ննջեցեալներուն հոգիները կը բնակին անխտիր: Նոր Կտակարանին մէջ, սակայն այդ բառը իր իմաստը կը փոխէ եւ կը գործածուի երբեմն պարզապէ՞ս դերեզման, բայց շատ անգամ եւ ընդհանրապէս, Դժոխք նշնականութեամբ: Առաջին թարգմանութիւնը (Գոր. Բ. 31: Ա. Կոր. ԺԵ. 55) զանց ընելով՝ կը տեսնենք թէ Հատէս դժոխք ըսել է, այսինքն, չարչարանաց եւ պատիժի վայր մը: Մեծատան եւ Աղբատ Ղազարոսի առակին մէջ՝ Մեծատունը ներկայացրած է «Դժոխքի մէջ երբ տանջանքի մէջ էր»: Կափառնայումի ապերախտութեանը եւ թեբահաւատութեանը համար՝ Քրիստոս կը նախատէ զայն ու կ'ըսէ, «Մինչեւ երկինք բարձրացած ես, մինչեւ դժոխք պիտի իջնես, վասն զի եթէ Սողոմոն մէջ եղած ըլլային այն հրաշքները, որոնք քու մէջդ եղան, իրաւ որ

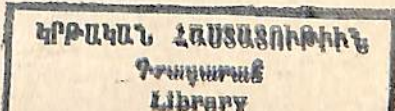
մինչեւ այսօր պիտի մնար», Մատ. ԺԱ. 28: Յովհաննէս Աւետարանիչ իր տեսիլքին մէջ կը հանդիպի յարուցեալ Փրկչին որ կ'ըսէ, «Ես ան եմ որ մեռայ, եւ ահա կենդանի եմ յաւիտեանս յաւիտենից. եւ ես ունիմ մահուան ու դժոխքին բանալիները, Յայտ. Ա. 18:

Այսպէս կը տեսնենք թէ՛ դժոխքը միջավայր մը, աւելի շիտակը շրջակայք մըն է, ուր մեղաւորները փակուած են, պատշաճ ազդեցութիւններու եւ զգացումներու տակ, որոնք կարող են հոգիին տալ ցաւ եւ տաղնապ:

20

ԳԵ ՀԵՆ

Ուրիշ բառ մըն ալ՝ որուն յաճախ կը հանդիպինք Նոր Կտակարանին մէջ Գեհեն բառն է: Գեհեն Եբրայեցերէն է եւ կը նշանակէ «Ենովմի ձորը»: Ենովմի որդուոյն ձորը Երուսաղէմի մօտ տեղ մըն էր ուր Բահաղամի ձուլածոյ կուռքերը կը գտնուէին: Հոս Աքաղ եւ Մանասէ թագաւորները իրենց որդիները կը բախէին անցուցին զիրենք շրջապատող «այն ազգերուն դարչելի սովորութիւններուն համեմատ» (Բ. Մն. ԻԸ. 3: ԼԳ. 6): Յովսիա երբ երկիրը բարեկարգելու ձեռնարկեց՝ պղծեց երկիրը բարեկարգելու ձեռնարկեց՝ պղծեց այն հնոցը որ Տօփէթ կը կոչուէր (Գ. Թագ.

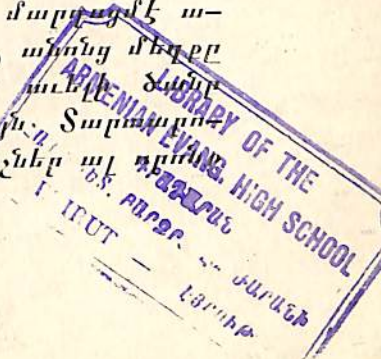
ԻՊ. 10), զանիկա աղբանոցի վերածելով: Հոն կը նեռէին նաեւ մահուամբ պատժուած չարագործներու մարմինները եւ անասուններու դիակները: Գարշահատութիւնը արգիլելու եւ ժանտամահի տեղի չտալու համար Տօփէթի մէջ շարունակ կրակ կը վառէր: Անոր երեւոյթը այնպիսի սոսկում կը պատճառէր զայն զխտոզներուն, որ մարդիկ սկսան խորհիլ թէ չարերուն հողիներն ալ այսպէս մշտնջենապէս կը տանջուէին մահէն յետոյ: Կերելի թէ այս գաղափարին ակնարկելով է որ Յասյի կ'ըսէ: «Քանզի Տօփէթ շատոնցմէ պատրաստուած է, անիկա ալ թագաւորին համար պատրաստուեցաւ, զանիկա խորունկցուց ու լայնցուց, անոր տեղը կրակ ու շատ փայտ է, զանիկա Տէրոջը շունչը ծծումբի հեղեղի պէս պիտի բռնկցնէ», Գլ. Լ. 33:

Նոյն այլաբանութիւնը շարունակուած է նոր կտակարանին մէջ ալ: Գեհեն մատնանիչ կ'ընէ այն տեղը ուր ամբարիշտին հողին կ'երթայ կրակով տանջուելու համար: «Ով որ իր եղբոր անմիտ ըսէ, Գեհենի կրակին պարտաւոր պիտի ըլլայ», Մատ. Ե. 22: Յակոբոս առաքեալ անսանձ լեզուն Գեհենի կրակին կը նմանցնէ: Աւելի աղէկ է ոտքը կամ աչքը կորսնցնել՝ քան «կրակի գեհեանը ձգուիլ»:

SURSURNU

Հանգերձեալին մէջ մեղաւորներուն չարչարանաց տեղը նկարագրող դժոխք եւ գեհեն անուաներէն զատ Պետրոս Առաքեալ իր երկրորդ թուղթին (Բ. 4) մէջ Յունարէն «Տարտարոս» բառը կը գործածէ: Տարտարոս գասական գրականութեան մէջ Հատէսէն կը գանդանուի այն իմաստով թէ մինչ այս վերջինը ընդհանրապէս բոլոր հողիներու բնակավայր էր, Տարտարոսը բուն չարչարանաց անդունդ մըն էր, ուր կը նետուէին ոճրագործները: Կը թուի թէ Պետրոս Առաքեալ փոխառնելով այս բառը կը փափաքի այն գաղափարը տալ թէ դժոխքը աստիճաններու բաժնուած է եւ տարտարոսը անոր ամենէն ներքին եւ խորունկ վիհն է, որ պահուած է ինկած հրեշտակներուն համար: «Աստուած մեղք գործող հրեշտակներուն չխնայեց, հապախաւորի կապերով տարտարոսը ձգած՝ դատաստանի պահել տուաւ»:

Որովհետեւ հրեշտակները մարդոցմէ անելի խելացի եւ գիտակից էին, անոնց մեղքը աւելի ծանր էր եւ հետեւաբար անոնք Տարտարոս պատժոյ արժանացան: Սակայն զարմարողին մէջ պիտի գտնուին ուրիշներ ալ որոնք

նոյն աստիճան դատապարտելի են: «Մէկզի
գացէք ինձմէ, անիծեալներ, յաւիտենական
կրակին մէջ՝ որ պատրաստուած է Սատանայի
ու իրեն հրեշտակներուն», Մատ. ԻԵ. 41:

ԻՐԱԿԱՆ ՊԱՏԻԺԸ

Յայտնի է թէ այս նիւթական բացատրու-
թիւնները այլաբանական են եւ չենք կրնար
զանոնք բառական իմաստով առնել: Պատժոյ
սաստիկութեան վրայ մեզի գաղափար մը տա-
լու համար, մարդկային ըմբռնումով, մարմ-
նաւոր չարչարանաց պատկերներ փոխ առնը-
ւած են: Յայտնութեան գիրքը «կրակ եւ ծը-
ծումբ» բառերը կը գործածէ: Գազանը եւ
Սուա Մարգարէն, որոնք կը մոլորցնեն զմար-
դիկ, երբ վերջապէս կը բռնուին, երկուքն ալ
ողջ ողջ ծծումբով վառուած կրակին լիճը կը
ձգուին, Գլ. ԺԹ. 20: Այս գաղափարը թերեւս
արձագանգն է Քրիստոսի մէկ խօսքին, ուր
Անիկա «կրակի հնոց» կը կոչէ պատիժը: Ինչ-
պէս որ որոմբ կը ժողվուի ու կրակին մէջ կը
նետուի, նոյնպէս ալ բոլոր գայթակղութիւն-
ները ու անօրէնութիւն գործողները կրակի հը
նոցին մէջ պիտի ձգուին. «Հոն պիտի ըլլայ

լալ ու աղօաներ կրճտել», Մատ. ԺԳ. 42:
Այսպէս նաեւ «յաւիտենական կրակ», «յաւի-
տենական տանջանք», «չմարող կրակ», աղէ-
տին ծանրութիւնը, չարչարանաց մեծութիւնը
կը ցուցնեն:

Սակայն դիտենք թէ բուն պատիժը հոգե-
կան է: Երկրի վրայ անհոգութեամբ եւ ան-
տարբեցութեամբ իր կեանքը ապրող, կրօնքը
ծաղրող, հոգեւոր բաները նախատող անձը,
երբ իր աչքերը կը բանայ անդիի աշխարհին
մէջ, իր անգտոնալի սխալը կը տեսնէ: Ի՛նչ
յուսախարութիւն, ի՛նչ սրտի դառնութիւն:
Կը զզջայ իր յիմարութեանը վրայ, բայց ար-
դէն շատ ուշ մնացած է, կը տեսնէ փրկեալնե-
րուն երջանկութիւնը, անոնց փառաւոր վիճա-
կը, եւ հասկընալով թէ ինքն ալ կրնար ունե-
նալ նոյն ճակատագիրը եթէ քիչ սը իմաստու-
թիւն գործածէր երկրի վրայ, կը սկսի ունե-
նալ այնպիսի խղճի խայթ, այնպէս անհան-
դրատութիւն որ իրաւամբ կրնայ կոչուիլ «չը
մտքող կրակ» եւ «չմեռնող սրդ»:

Ինչպէս որ երկինքի մէջ ամենէն մեծ ու-
րախութիւնը Աստուծոյ ներկայութիւնը վա-
յելել է, դժոխքին մէջ ալ ամենէն անտանելի
արամութիւնը Անոր երեսէն զրկուիլ է: «Այն
ատեն անոնց յայտնապէս պիտի ըսեմ՝ թէ ես
բնաւ ձեզ չէի ճանչնար: մէկզի գացէք քովէս
դուք որ անօրէնութիւն կը գործէիք», Մատ.
Է. 23:

Փրկիչը պիտի մերժէ զանոնք, ինչպէս անոնք մերժած էին զինքը երկրի վրայ: «Ով որ մարդոց առջեւ զիս կ'ուրանայ, ես ալ զանիկա պիտի ուրանամ՝ իմ Հօրս առջեւ՝ որ երկինքն է», Մատ. Ժ. 33:

Երկնային թաղաւորութեան անսնճանքնորհութիւններէն պիտի զրկուին, անոր վայելքներէն անբաժին պիտի մնան: «Ան ատեն թաղաւորը սպասաւորներուն ըսաւ, կապեցէք ասոր սաքերն ու ձեռքերը, եւ առէք ու հանեցէք զանիկա դուրսի խաւարը. հոն պիտի ըլլայ լալ ու ակօսաներ կրճատել» Մատ. ԻԲ. 13:

Ուրեմն այս է դժոխքը: Աստուծոյ ներկայութենէն զրկուիլ, Քրիստոսի ընկերակցութենէն մերժուիլ, վերկեպներու խնդութիւններուն անբաժին մնալ, երկնային թաղաւորութեան սահմաններէն արտաքսուիլ, սիրոյ առարկաներէն բաժնուիլ եւ անընդհատ հոգեկան ազնապի մէջ գանուիլ: Այս խօսքերը թէեւ մեր ականջներուն թեթեւ կը հընչեն, բայց այն ատենուան զգացումները պիտի նման ըլլան այնպիսի ցաւերու ու կսկիծներու, որոնք կ'արտայայտուին «լալ» «ողբալ» «ակօսանել կրճատել», «աչրիլ», «խաւարի մէջ ձգուիլ», «բանտարկուիլ» խօսքերով:

ԵՐԿԻՆՔ

Այս բառը երկու իմաստով գործածուած է Ս. Գրոց մէջ: Նախ կը նշանակէ աստեղագարդ գմբէթը, որ մեր վրայ տարածուած է, իր բոլոր լուսաւոր մարմիններովը՝ արեւ, լուսին, մոլորակներ եւ աստղեր: Անշուշտ այս իմաստով չէ որ կը գործածենք հոս երկինք բառը:

Անոր աւելի ընդհանուր հոգեւոր նշանակութիւնը այն է թէ՛ կայ այս տեսանելի նիւթական աշխարհէն անդին, անտեսանելի եւ հոգեւոր աշխարհ մը, ուր կ'երթան արդարներուն հոգիները: Յիսուս երկինքը ու երկիրը իրարմէ կը զանազանէ եւ անոնց միջեւ հակադրութիւն մը կ'ընէ երբ կ'ըսէ, «երկրի վրայ ձեզի գանձեր մի զիղէք... հապա ձեզի գանձեր զիղեցէք երկինքը», Մատ. Զ. 19, 20:

Հոգեւոր աշխարհին վրայ կատարեալ եւ մանրամասն գաղափար մը կազմել կարելի չէ թէեւ՝ որչափ ատեն որ այս մարմիններուն մէջ կը բնակինք, բայց անոր վրայ արտասանուած խօսքերէն եւ նկարուած հաճոյատեսիլ

պատկերներէն կրնանք եզրակացնել թէ՛ երկինքը վայր մըն է, ուր կը բնակին Հոգիները փրկուածներուն եւ կը վայելեն անխառն եւ յաւիտենական բերկրութիւններ:

Նիւթական առարկաներու նմանութիւնով ներկայացուած նկարագրութիւնները անշուշտ աշխարհական են եւ պէտք չէ դանոնք բառական իմաստով հասկնալ: Հոգեգծայլ տեսարանները, ոսկեղէն հրապարակները եւ փողոցները, մարգարտեայ դռները, պատուական քարերով զարդարուած հիմները, ակնվանի պէս պայծառ կենաց ծառերու պողատու պարտէզները, ուրիշ բան չեն, այլ մարդկային լեզուաւ եւ հասկացողութեամբ բացատրուած երկնային երջանիկ վիճակներ, որոնք վերապահուած են Աստուծոյ որդիներուն վայելքին համար:

24

ԴՐԱՆՏ

Այս բոլոր պարսկերէն ծագում ունի եւ կը նշանակէ պարտէզ: Դրախտ կը կոչուէր մանաւանդ արքայական պալատին առնիթեր պարտէզը: Այս իմաստով գործածուած է Երգ Երգոցի մէջ: «Բու տունկերդ քաղցրա: համ պտուղներով, հինաներով ու նարդոսնե-

րով՝ նոնենիններու դրախտ են» (Գլ. Դ. 13): Նոյնպէս Ժողովողի մէջ (Գլ. Բ. 5): Բայց որովհետեւ Պարսիկները իբր աստուածներ կը դաւանէին իրենց թագաւորները՝ անոնց պալատը եւ զայն շրջապատող պուրակը սկսան նկատուիլ իբր աստուածային բնակարան:

Եօթանասունք զայն փոխ աննելով՝ մեր նախածնողաց բնակավայրը Եղեմական Դրախտ անուանեցին: Ժամանակի հոլովումով բառը հոգեւոր իմաստ մը ստացաւ եւ սկսաւ գործածուիլ իբր հոմանիշ Երկինքի:

Այս էր ժողովրդային ըմբռնումը Քրիստոսի ժամանակ: Դրախտ երեք անգամ գործածուած է Նոր կտակարանին մէջ եւ ամէն անգամին ալ երկնային երանութեան իմաստը ունի: Յիսուս կը մխիթարէ խաչին վրայ զըջջումով մեռնող աւաղակը՝ դրախտի հանգըստութեան մտապատկերը անոր առջեւը դնելով (Ղուկ. ԻԳ. 43): Պօղոս երկինք եւ դրախտ բառերը կը գործածէ փոխադարձաբար երբ իր յափշտակութեան պատմութիւնը կ'ընէ (Բ. Կոր. ԺԲ. 3, 4): Նոյնպէս Հոգին Եփեսոսի եկեղեցիին հրեշտակին կ'ըսէ. «Ան որ կը յաղթէ, անոր ուտել պիտի տամ կենաց ծառէն՝ որ Աստուծոյ դրախտին մէջ է», Յայտ. Բ. 7:

ԱՍՏՈՒԱԾ ԵՐԿԻՆՔՆ Է

Երկինքը Աստուծոյ բնակութեան տեղն է:

Այս գաղափարէն յառաջ եկած է ամէն գաբու մէջ աղօթելու ժամանակ ձեռքերը եւ աչքերը վեր բարձրացնելու սովորութիւնը:

Սողոմոն տաճարին նաւահատեաց աղօթքը ձեռամբարձ կը մատուցանէ եւ գոյն կը վեր ջացնէ ըսելով՝ «Ով Տէր Աստուած իմ, քու ծառայիդ աղօթքը լսես... այո, քու բնակութեանդ տեղէն, երկինքէն, լսես, ու լսած աւենդ ներես», Գ. Թագ. Ը. 30: Նոյնպէս մեր Տէրը կը սորվեցնէ «Երբոր աղօթք կ'ընէք ըսէք, Ով Հայր մեր որ երկիցն էս» Մատ. 2. 9:

Սակայն այնպէս կը թուի թէ երկինքի մէջ մասնաւոր տեղ մը կայ, ուր Աստուած ինքզինքը կը յայտնէ: Այս վայրը Աստուծոյ աթոռը կը կոչուի: Եսայի կ'ըսէ, «Տէրը տեսայ որ բարձր ու վերացած աթոռի վրայ նստեր էր» (Գլ. 2. 1): Տեսակ մը Սրբութիւն Սրբութեանց՝ որուն մէջ միայն առանձնաշնորհալք արտօնուած են մանել: Հոն մանաւանդ կը ներկայանայ մեծ Քահանայապետը մեզի համար բարեխօսելու: «Այնպիսի քահանայապետ մը ունինք մենք՝ որ երկինքը Աստուծոյ

մեծութեանը աթոռին աջ կողմը նստաւ, Սրբբարանին պաշտօնեայ ու ճշմարիտ խորանին զոր Տէրը կանգնեց եւ ոչ թէ մարդ», Եբ. Ը. 1, 2:

Յիսուս երկինքը «իմ Հօրս տունը» կ'անուանէ, ուր «չատ բնակարաններ կան»: Աշխարհ գալէն առաջ հոն կը գտնուէր, եւ երկրի վրայ իր գործը աւարտելէն յետոյ՝ նորէն գընաց երկինքը (Եփես. Գ. 10), եւ նստաւ Աստուծոյ աթոռին աջ կողմը, ամէն իշխանութեան, պետութեան եւ զօրութեան վրայ, «ոչ միայն այս աշխարհին մէջ, հապա գալիքին մէջ ալ» (Գլ. Ա. 21):

ԵՐԿԻՆՔ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

Երբ կը կարդանք Միքայէլ հրեշտակապետին եւ Սատանային միջեւ մղուած պատերազմին վրայ՝ երկինքի մէջ (Յայտ. ԺԲ. 7), ահոր բոլոր այլաբանական մասերը զանց ընելով հանդերձ՝ մեր մտքին վրայ կը մնայ սըպաւորութիւնը թէ երկինքը անհամար հրեշտակներու բազմութիւններով կը վիտայ: Անոնք են որ Աստուծոյ կը սպասաւորեն, երկիր

կը զրկուին Անոր հրամանները գործադրելու: Սուրբ Գրոց մէջ յաճախ կը հանդիպինք անոնց: Քրիստոսի ծննդեան ժամանակ Տէրօջը հրեշտակը երկինքէն կ'իջնէ եւ դաշտը իրենց հօտերուն պահպանութիւն ընող հովիւներուն աւետիս կուտայ (Ղուկ. Բ. 9), որուն հետ կը գտնուէր երկնային զօրքերու բազմութիւն մը: Դարձեալ հրեշտակներն են որ խընկաբեր կիներուն կ'երեւնան Յարութեան օրը եւ գերեզմանին դռնէն կը գլորեն քարը (Մատ. ԻԲ. 2):

Միայն հրեշտակներ չեն, սակայն, որ երկնային բնակչութիւնը կը կազմեն: Անոնց հետ կը գտնուին մարդկային էակներ, որոնք այս կեանքի պայքարը յաջողութեամբ մղած ըլլալով՝ անդէնական աշխարհի քաղաքացիութեան առանձնաշնորհութիւնները կը վայելեն: Յովհաննէս առաքեալ կը տեսնէ հոն մեծ բազմութիւն մը՝ զոր մէկը չէր կրնար համբել, բոլոր ազգերէն ու ցեղերէն, ժողովուրդներէն ու լեզուներէն, որոնք Աթոռին առջեւ ու Գառնուկին առջեւ կեցեր էին (Յայտ. Է. 9): Հոն են հոգևով աղքատները (Մատ. Ե. 3), Ողորմածները (Գլ. ԻԵ. 34), Աստուծոյ որդիները, Քրիստոսի ժառանգակիցները (Հռ. Լ. 17), Արդարները (Եբբ. ԺԳ. 79), վերստին ծընածները (Ա. Պետ. Ա. 4), մեծ նեղութենէ եկածները, որոնք Գառնուկին արիւնովը լուսուած ու մաքրուած են (Յայտ. Է. 14), Երկ-

նաւոր Հօր կամքը կատարողները (Մատ Է. 21), Տէրոջմով նշնեցեալները (Յայտ. ԺԳ. 13), վերջապէս ամէն անոնք որոնք Տէր Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ փրկութիւն գտած եւ յաւիտենական կեանքի ժառանգորդներ եղած են:

ԶԱՍՏՈՒԱԾ ԿԸ ՏԵՍՆԵՆ

Աշխարհի վրայ շատ քիչերու վիճակուած է տեսնել զԱստուած երես առ երես: Մեղաւոր մարդը չկրնար տեսնել Անոր երեսը եւ ապրիլ (Ել. ԼԳ. 20): Միայն իբրեւ առանձնաշնորհութիւն Յակոբ, Փանուէլի մէջ (Ծն. ԼԲ. 30), եւ Մովսէս Սինայ լեռան վրայ զԱնիկա կը տեսնեն եւ կ'ապրին:

Սակայն ամէն դարու հաւատացեալներու բուն փափաքը եղած է ըմբոշինել Աստուծոյ տեսութիւնը: «Հայրը մեզի ցուցուր ու հերիք է մեզի» (Յով. ԺԳ. 8) կը խնդրէ Փիլիպպոս:

Աստուծոյ հետ միայնակ ըլլալու փորձառութիւնը ունեցա՞ծ ես: Ի՞նչ քաղցր է այն: Հոգեւոր այնպիսի վերացումի մէջ գտնուա՞ծ

ևս, երբ աշխարհ իր բոլոր արհաւիրքներով, ցաւերով ու մեղքերով կը հեռանայ քեզմէ, երբ երկնային մաքուր մթնոլորտ մը կը տիրէ շուրջէ, երբ Աստուած իրականութիւն կ'ըլլայ, զԱնիկա կը տեսնես, Անոր ներկայութիւնը կը զգաս, Անիէ կը ներշնչուիս, Անոր մէջ կ'ապրիս: Ի՞նչ հրճուանք, ի՞նչ աննկարագրելի ուրախութիւն սիրտդ կը լեցնէ, հոգիդ կը պարուրէ: Կը փափաքիս հոն մնալ, ինչպէս առաքեալները Այլակերպութեան լերան վերայ, զԱյն վայելել եւ յաւիտեան Անիէ չբաժնուիլ:

Ասիկա, սակայն, միայն հայելիի մէջ տեսնել է զԱստուած, անյայտ կերպով: Պիտի դայ ժամանակ՝ երբ Աստուծոյ զուակներուն այս գերազոյն իղձը պիտի իրականանայ: Երկնից մէջ զԱնիկա պիտի տեսնեն երես առ երես: Ոչինչ պիտի կարենայ սքօղել Անոր դէմքը: «Երեսիդ առջեւ լեցուն ուրախութիւն կայ, քու աջ կողմդ միշտ հաճութիւններ կան» (Սա. ԺԶ. 11), հաճութիւններ զորս մարդկային լեզուն կարող է նկարագրել, «զոբոնք աչք է տեսեր եւ ականջ է լսեր ու ոբոնք մարդու սրտին մէջ չեն ինկեր, Աստուած զինքը սիրողներուն պատրաստեց», Ա. Կոր. Բ. 9: Միայն Պօղոս ունեցաւ նախաճաշակը այս ցնծութեան, զոր նկարագրել անկարելի կը դտնէ, «լսեց չպատմուելու խօսքեր, զո-

բոնք մարդու արժանի չէ խօսիլ», Բ. ԺԲ. 4:

ՅԻՍՈՒՍԻ ՀԵՏ ԸԼԼՍԼ

Մեր մաքին մէջ երկինքը զուգորդուած է ամենէն աւելի Քրիստոսի հետ: Հոն զԱնիկա տեսնել եւ Անոր ներկայութիւնը վայելել՝ բոլոր հին եւ նոր սուրբերուն բուն փափաքը եւ ուրախութիւնը եղած է: Փրկուած հոգւոյն մէջ Քրիստոսի ներբնակութիւնը զգացող իւրաքանչիւր հաւատացեալ, մահուան ժամանակ Անոր ներկայութեան գիտակցութիւնը կ'ունենայ եւ ինքզինքը Անոր կը յանձնէ: Շատերուն է այն փորձառութիւնը զոր Ստեփանոս նախաձեռնեցաւ, իր վերջին վայրկեաններուն մէջ երբ երկինքը բացուած եւ Աստուծոյ աջ կողմը կայնած Փրկիչը տեսնելով անգղակեց, «Տէր Յիսուս ընդունէ իմ հոգիս» Գոր. Ե. 58:

Երկինքի մէջ Քրիստոսի ընկերակցութեան առանձնաշնորհութիւնը Տէրը կը խոստանայ իր աշակերտին երբ կ'ըսէ, «Ես ուր որ

եմ, իմ ծառաս ալ հոն պիտի ըլլայ», Յով. ԺԲ. 26:

Այս ընկերակցութիւնը նման է հովիւին եւ իր հօտին միջեւ եղած յարաբերութեան: Ինչպէս որ երկրի վրայ Անիկա իր հօտին մեծ Հովիւն էր, նոյնպէս երկնից մէջ, պիտի հովուէ զանոնք եւ կենդանի ջուրերու աղբիւրները պիտի առաջնորդէ իր հեաււորդները (Յայտ. Ե. 17): «Անոր ծառաները պիտի պաշտեն զԱնիկա, եւ Անոր երեսը պիտի տեսնեն, ու Անոր աւունը իրենց ճակատներուն վրայ պիտի ըլլայ» Յայտ. ԻԲ. 3, 4:

Այլ եւս «մարդոցմէ անարգուած», «վիշտերու տէր» եւ «չարիքի հանդիպած» պիտի չը սեպուի, որովհետեւ Հայրը պիտի փառաւորէ զԱնիկա եւ Անոր փառացը ահանատես պիտի ըլլան ամէն անոնք, որոնք իրեն կը պատկանին: Ահա աղօթքը զոր կը մատուցանէ. «Ով Հայր, զանոնք որ դուն ինծի տուիր, կ'ուզեմ որ ուր որ ես եմ, անոնք ալ ինծի հետ ըլլան, որպէս զի տեսնեն իմ փառքս զոր ինծի տուիր» Յով. ԺԷ. 24:

Միայն այդչափ ալ չէ: Անոնք որ աշխարհի վրայ Անոր չարչարանացը մասնակից եղան, հոն իր փառքին ալ բաժնեկից պիտի ըլլան: Իբր վարձատրութիւն Հայրը պիտի պատուէ զանոնք (Յով. ԺԲ. 26): Տեսնելով զԱնիկա երես առ երես, Անոր փառացը ճառա-

դայթներուն մէջ ապրելով՝ «Անոր պէս պիտի ըլլան», Ա. Յով. Գ. 2: Ինչպէս որ հայեւին լոյսը կը ցոլացնէ, նոյնպէս ալ «Արեւի պէս պիտի փայլին արգարները իրենց Հօրը թագաւորութեանը մէջ», Մատ. ԺԳ. 43:

Գեղեցիկ, կերպով ներկայացուած է այս իրողութիւնը «Փառքի երգին մէջ:—

Երբ այս կեանքի փորձանքները վերջանան, Ու հասնիմ հոն երկնային Սուրբ Քանան, Սոսկ իմ Փրկչիս մօտ ըլլալ ինձ համար Փառք մը կ'արժէ դարերու անհամար:

Երբ իմ Փրկիչըս անհուն իր շնորհքով Տեղ մը տայ ինձ երկնից մէջ իրեն քով, Հոն ըլլալ, հոն զինք տեսնել ինձ համար Փառք մը կ'արժէ դարերու անհամար:

ՆԻԻԹԱԿԱՆ ԱՆՁԿՈՒԹԵՆԷ ԱԶԱՏ

Այն բոլոր տուայտանքները որոնք այս աշխարհի վրայ մեր կեանքի բաժին եղած են՝ հոն պիտի անհետանան: Ի՞նչ է ան որ շարունակ մեզ կը մտատանջէ: Ապրուստի հոգը: Մարմնաւոր կարօտութիւնները լեցնելու, մեր օրապահիկը շահելու համար պէտք է միշտ

գործենք: «Երեսիդ քրտինքովը ուտես քու հացդ» է Աստուածային անօրէնութիւնը անկեալ մարդուն: Տաքէն ու ցուրտէն պատասպարուելու համար հանդերձ եւ բնակարան պէտք է. զաւակներու սնունդին եւ կրթութեանը համար դրամ պէտք է: Կ'աշխատինք չարաչար, կը յոգնինք անխնայ, կը վաղենք անգագար «Գայլը, դոնէն հեռու պահելու»՝ ինչպէս կ'ըսեն Անդղլիերէն: Պիտի դա՞յ ժամանակ երբ այս նեղութիւններէն զերծ պիտի մնանք: «Ու երկինքէն ձայն մը լսեցի՝ որ կ'ըսէր, Գրէ. Այսուհետեւ երանելի են այդ մեռելները՝ որոնք Տէրոջմով կը ննջեն՝ այո, կ'ըսէ Հոգին, որ իրենց աշխատութենէն հանգչին», Յայտ. ԺԴ. 13: Որոշապէս մարմնաւոր աշխատութեան է որ կ'ակնարկէ Տեսանողը, վասն զի ոչ պիտի անօթենան ու ոչ ծարաւին, ոչ ալ արեւը կամ տաքութիւն մը անոնց վրայ պիտի լինայ», ինչու որ Աթուին վրայ նստողը իր վրանը պիտի տարածէ անոնց վրայ», Յայտ. ԺԵ. 16:

Յոգնածին հոն հանգիստ կայ,
Յորդանան գետին միւս կողմը՝
Քանանու դաշտերուն մէջ,
Ուր կենաց ծառն կայ եւ ջուրը,
Կայ հանգիստ քեզի:

ԱՆԳԻՇԵՐ ԵՐԿԻՐ

Չարերը խաւարը կը սիրեն եւ լոյսը կ'ատեն, որպէս զի իրենց գործերը յայտնի չըլլան: Ոճիրներուն մեծագոյն մասը գիշերը կը գործուին: Երբ մութը կը տիրէ, բովանդակ բնութիւն կը տիրի: Գիշերը զարհուրանքի եւ մթութիւնը ժանտամա՜հի հետ զուգորդուած է (Սաղ. ՂԱ. 5): Խաւարի իշխանութիւնը ըսկիզբէն ի վեր երկրի վրայ կը գործէ: Մենք ալ յաճախ Եսայեայ հետ կը հարցնենք, «Ով պահապան, գիշերուան համար ի՞նչ լուր կայ» (Գլ. ԻԱ. 11): Պատասխանը կ'արձագանգէ երկինց գմբէթէն, Այո, գիշերը կ'անցնի իր բոլոր արհաւիրքներովը եւ անվերջ առաւօտը կը ծագի: «Հոն ալ գիշեր պիտի չըլլայ եւ ճրագի ու արեւու լոյսի պէտք չէ. քանզի Տէր Աստուած պիտի լուսաւորէ զանոնք», Յայտ. ԻԲ. 5:

«Դուրսի խաւարը», «Թանձր խաւարը», «մշտնջենական խաւարը», հոմանիշ խօսքեր են դժոխքի, Սուրբ Գրոց մէջ, իսկ երկինքը ներկայացուած է փառայեղ լուսոյ բնակավայր մը, ուր Աստուծոյ փառքը, իբրեւ արեգակ, կ'լուսաւորէ ամէն կողմ, սա տարբերութեամբ որ անիկա մարը չմտներ, եւ որուն համապար-

փակ ճաճանչներուն մէջ կը քալեն փրկուած ազգերը, «վասն զի հոն գիշեր պիտի չըլլայ», Յայտ. ԻԱ. 22-25:

Քեզ չսքողեր մէկ ամս տխուր,
Քու մէջդ գիշեր չկայ,
Զի Աստուծոյ լուսովն անչէջ
Ամէն հողի շողայ:

ՀՈՆ ՅՍԻ ՉԿՍՅ

Որչափ ատեն որ այս մահկանացու մարմիններուն մէջ կը բնակինք հիւանդութեան եւ կերպ կերպ ախտերու ենթակայ ենք: Բժիշկներ կը հաստատեն թէ միլիոնաւոր մանրէներ մեզ կը շրջապատեն: Զանոնք կ'ուտենք կերակուրի հետ, կը խմենք ջուրին հետ եւ կը շնչենք օդին հետ: Զենք կրնար անոնց յարձակումներէն ազատ մնալ: Առողջապահական միջոցներով կարելի է ժամանակ մը անոնց դէմ ինքզինքնիս պաշտպանել, բայց վերջապէս օր մը կուգայ երբ անոնք մեզ կը յաղթեն եւ հիւանդութեան ճիրաններէն կը բռնուինք: Չկայ բացառութիւն. հարուստ թէ աղքատ, ծեր թէ երիտասարդ օր մը կ'իյնանք անոնց հարուածներուն տակ: Իրաւամբ կ'աղաղակէ Յոր, «Կը

նոջմէ ծնած մարդը կարճ կեանք ունի, ու թըշ ուառութիւնով լեցուն է» (Գլ. ԺԴ. 1): Այնչափ սովորական բան է մեզի համար տառապիլ, որ կարծես «մարդ թշուառութեան համար կը ծնանի, ինչպէս կրակի կայծերը վեր կը թռչին» (Գլ. Ե. 6):

Երբ կը նստիս հիւանդի մը անկողնոյն քով անոր տազնասպներուն ահանատես կ'ըլլաս եւ հառաչանքները կը լսես, ի՞նչ է խորհուրդը որ անոր սրտին մէջ կը թաւալի: Վստահաբար նոյնը դոր Պօղոս ունեցաւ. «Ով զիս պիտի ազատէ այս մահացու մարմինէն» Հոով. Է. 24:

Հազիւ թէ այս հարցումը սրտին խորերէն դուրս կը պոսթիկայ՝ ահա պատասխանը սփոփիչ սպեղանիի մը պէս կը մըմնջէ հոգւոյն ահանջներուն. «Հոն ցաւ պիտի չըլլայ ասկէ ետեւ», Յայտ. ԻԱ. 4:

Ի՞նչ մխիթարութիւն, ի՞նչ սփոփանք:
Հոն ցաւ կամ վիշտ չկայ,
Երկինքը վեր, ամէնն է սէր,
Ա՛լ ցաւ կամ վիշտ չկայ:

ՄԵՂՔԸ ԱՐՏԱՔՍՈՒԱԾ

Մեղքը մեծագոյն չարիքն է աշխարհի վըրայ: Մարդկային թշուառութեան բուն պատճառը մեղաց մէջ փնտաւելու է: Որ կողմ որ դառնաս անոր կը հանդիպիս: Ի՞նչ կռիւներ, արիւնհեղութիւններ, պատերազմներ ուղղակի անոր վերագրելի են: Հիւանդանոցներէն, յիմարանոցներէն, անկէլանոցներէն բարձրացած հեծութեան մըմունջները, կսկիծի հառաչանքները մեղք կը հեզեն ամենուրեք: Այն օրէն ի վեր երբ մեղքը աշխարհ մտաւ մարդկութիւնը կը տառապի: Չկայ անկիւն մը ուր անիկա իր զազրատեսիլ երեւոյթը ցուցադրած չէ: Մեղքն էր պատճառը որ մեր նախածընողքը Եղեմական կեանքէ զրկուեցաւ: Մեղքն էր պատճառը որ նախկին աշխարհի մարդկութիւնը ջրհեղեղով կորսուեցաւ: Աշխարհաւեր մեծ պատերազմը մեղքին արդիւնքն էր: Մեղքը աշխարհ բերաւ Աստուածորդին եւ զԱնիկա խաչափայտին վըրայ գամեց:

Ոհ, անոր աւերումներուն ցուցակը շատ երկար կ'ըլլայ թուել: Աշխարհի մէն մի անկիւնը, պատմութեան բոլոր էջերը առլի են անով: Ստախօսութիւն, անէծք, հայհոյութիւն, նախանձ, բարկութիւն, զրպարտու-

թիւն, անառակութիւն, անբարոյսականութիւն, անսանձ կիրք, գողութիւն, յափշտակութիւն եւ մարդասպանութիւն անոր այլազան անուններն են: Առաքեալը անոնց ամէնը կը միացնէ եւ մէկ նախադասութեան մէջ կ'ամփոփէ. Մեղաց պատիժը մահ է:

Մեղքը կրնայ մեզ հալածել, սակայն, մինչեւ գերեզման: Անկէ անդին, Աստուծոյ դրախտին առջեւ քերովբէներ կայնած, «ամէն կողմ դարձող բոցեղէն սուրը» ձեռքերնին՝ կ'արգիլեն զայն որ ներս չմտնէ: «Հոս չարերը մարդ տանջելէն կը դադարին եւ հոն ուժէ ինկածները կը հանգստանան», Յոր. Գ. 17: Հոն բնաւ անմաքրութիւն մը պիտի չմտնէ, ոչ ալ պղծութիւն ու ստութիւն գործող մը», Յայտ. ԻԱ. 27:

ՀՈՆ ՄԱՀ ՊԻՏԻ ՉԸԼԼԱՅ

Մեր վերջին թշնամին որ պիտի խափանի մահն է (Ա. կոր. ԺԵ. 26):

Ի՞նչ է մահը: Ըստ Հէնրի Տրըմընտի, մահը՝ կենդանի, ապրող մարմնոյ մը իր շըրջակայքին հետ ունեցած յարաբերութեան իրզուամն է: Ըստ քրիստոնէական ուսուցման

հողույն եւ մարմնոյն իրարմէ բաժանումն է: Ժողովրդական առումով՝ սիրելիի մը ներկայութենէն եւ անոր ուրախառիթ ընկերակցութենէն զրկուիլ է: Այս սահմանումներէն եւ ոչ մին, սակայն, կառարելապէս եւ գոհացուցիչ կերպով կը բացատրէ մահը: Անիկա իր մէջ կը պարունակէ տարր մը որ խորհրդաւոր, անիմանալի եւ սարսուզղեցիկ է: «Ըսէք ինչ որ կ'ուզէք», կ'ըսէ Լօրտ Մօրլի, «հաւատացեալներ եւ անհաւատներ, մահը մահ է եւ իր ստուումը ունի»:

Ապաքէն ո՞վ կրնայ ուրանալ երկիւզը որ մարդ կը զգայ անոր հանդէպ: Ստոյիկը կըրնայ ինքզինքը վարժեցնել անտարբերութեամբ սպասելու մահուան, քրիստոնեան կրնայ դանիկա դիմադրուել քաջասրտութեամբ, բայց անկարելի է չզգալ սարսուռ անոր պաղ եւ կրմախային մատներուն հպումին տակ: Միթէ Քրիստոս ալ չլացա՞ւ Ղազարոսի գերեզմանին վրայ, միթէ իր սրտին խորերէն չհառաչե՞ց, երբ մահուան դէմ յանդիման կը գտնուէր:

Բայց միշտ այսպէս պիտի չըլլայ: Ժամանակ մը պիտի գայ՝ երբ մահը յաղթութեան մէջ պիտի ընկղմի: Ամբողջ մարդկութեան ոտիւր, աշխարհի անպարտելի բռնակալը, դժոխքին հետ միասին, «կրակի լիճին մէջ պի պիտի ձգուի» (Յայտ. Ի. 14): Աստուած անոնց աչքերէն բոլոր արցունքները պիտի սրբէ

եւ ալ մահ պիտի չըլլայ, ոչ սուգ եւ ոչ աղաղակ... վասն զի առաջուան բաները անցան (Գլ. ԽԱ. 49): Այդ աշխարհի բնակիչները «ա՛լ չեն կրնար մեռնիլ, քանզի հրեշտակներու հաւասար են եւ Աստուծոյ որդիներ են»:

Երկինքի վրայ այս մեր խորհրդածութիւնները կը փափաքինք վերջացնել Փրօֆ. Կ. Յ. Պէչկէօթիւրեանի հետեւեալ տողերով, որոնք գեղեցիկ կերպով կը նկարագրեն հաւատացելոց անվիշտ, անցաւ, եւ անմահ կենցաղը հարգերձեալին մէջ:

ԱՆՎԻՇՏ ԵՐԿԻՐԸ

Վայրագ Հովե՛ր արագասուաց, գիտէ՞ք իրաւ,
Որ թափառիք շլթայագերձ՝ ծով ու ցամաք,
Արեւելքէն մինչ՝ արեւմուտք, հիւսիս, հարաւ,
Գիտէ՞ք երկիր մը՝ ամայի կամ մարդարնակ՝
Ուր ցաւատանջ, վշտաշարշար, խոնջած հողին
Կրնայ գտնել ըսիտի, հանդիսս բոլորովին:
—Ուժգին ձայնով փոթորիկներն ահեղաղոջ
Մօրնչելով պատասխանեն այս հարցին, «Ոչ»:

Դուն անյատակ՝ անձայրած իր վըսեմ Ուկէ՛ան,
Հէք մարդկութեան աղէտներուն տեղեակ վըրկան,
Գիտե՞ս գաւառ մ'անվիշտ, անցաւ, ընդմիշտ անդորր,
Գիտե՞ս վայր մը եւ կամ կղզի մը հեռուոր՝

Ուր բաժանում, սուղ, հառաչանք են անձանօթ,
 Ուր տիրէ միշտ երկին անամոլ եւ անաղօս:
 —Պահ մը լըուեց Ուլիխանոսն ալ մեծագոչ,
 Ապա խըրոխտ կոհակներովն մըռնչեց՝ «Ոչ»:

Արծաթ Լո'ւսին, պերճ զիցո'ւհիզ լուռ գիշերուան,
 Որ թախճաղէժ վերէն հսկես գերզ պահապան՝
 Շիրիմները մեր աշխարհէն մեկնողներուն,
 Որ նայուածքովդ միշտ կ'ամոքես վիշաք մարդուն,
 Գիտե՞ս արդեօք վայր մ'երջանիկ, եղեմական՝
 Ուր վիշտ, թախիժ, ողբ, վախասուն, արցունք չըկան,
 Գիտե՞ս աշխարհ մ'ուր մարդիկ բնաւ չեն հառաչեր,
 Ուր անգութ մահն իր սուր մանգաղ չը շողացներ:
 —Ամպլի մ'ետեւ դէմքն ըսքողած՝ ձայնով դողդոջ՝
 Երկնից գշտոյն կարեկցարար մըմնջեց՝ «Ոչ»:

Եւ վշտակոծ, անմխիթար մահկանացուն
 Յուսակըտուր, իր հարցն անձկոտ ուղղէ առ Կրօն.
 Գիտե՞ք վայր մը, ըսէ՛ք, Կրօ'ն, Հաւա'տք, Յո'յս, Սէ'ր,
 Ուր չկայ մահ, ոչ արտասուք եւ ոչ վիշտեր.
 —«Այո՛», ասոնք պատասխանեն վշտի մարդուն,
 «Մխիթարուէ՛, արցունքդ սրբէ՛, մի՛ սրգար դուն,
 «Կա՛յ երկիր մը—ԵՐԿԻՐ ԱՆՎԻՇՏ—ուր չի՛ք արցունք,
 «ԵՐԿԻՆՔԸ՛ ուր Կ՛ԱՆՄԱՀԱՆԱՆ մահկանացուք,
 «Այո՛, Երկինքն է այդ երկիր անցաւ, անվիշտ,
 «Հաւատացեալն հոն պիտ' ապրի ԵՐՁԱՆԻԿ ՄԻՇՏ»:

ՀՈԳԻՆ ԳԻՏԱԿԻՅ Է

Խիտ կարեւոր է գիտնալ թէ հոգին մարմինէն բաժնուելէն յետոյ իր գիտակցութիւնը կը պահէ՞, մտաւորական կարողութիւնները միասին կը տանի՞, ուրիշ խօսքերով՝ հոն, հոգիներու աշխարհին մէջ, պիտի զիրար տեսնե՞նք, պիտի կարենա՞նք իրարու հետ յարաբերութիւն ընել, մեր նախկին ծանօթութիւնները վերանորոգել, ազգականներու եւ բարեկամներու համար մեր սիրոյ կարօտը լեցնել: Այս հարցումները շարունակ մեր մտքերուն մէջ ծագում կ'առնեն, մանաւանդ երբ սիրելի մը հոգին յանձնած՝ գլխիկոր տուն կը վերադառնանք:

Մարդկային միտքը երկու կերպով բացատրուած է: Բնապաշտները անոր մէջ ունէ վերացական բան չեն տեսներ: Կայ միայն ըզեղ կոչուած փոքրաքանակ թիագոյն նիւթ մը գանկին մէջ զեռեղուած, որ մտային կարողութիւնները կ'արտադրէ, անոր հիւլէններուն այսինչ կամ այնինչ ուղղութեամբ կատարած շարժումներուն միջոցաւ: Երբ մարդ մեռնի, ըզեղն ալ անոր հետ կը մեռնի եւ բանականութիւնը վախճանի մը կուգայ:

Իսկ հոգիներու անջատ գոյութեան հա-
ւատացողները, մտքի բոլոր գործունէութիւն-
ները, խորհիլ, երեւակայել, յիշել, կամիլ,
հաշուել, ճանչնալ, սիրել, կը վերագրեն հոգ-
ւոյն եւ կը նկատեն զանոնք անոր բնածին յատ-
կութիւնները եւ անբաժան ստորոգելիքները:

Անշուշտ այս վերջին տեսութիւնն է որ Ս.
Գրական է եւ ընդունելի մեզ:

Արդ տեսնենք թէ հոգին մարմինէն բաժ-
նուելէն յետոյ գիտակցութեան ինչ աստիճա-
նի մէջ կը գտնուի: Քրիստոնէական կրօնին
պատախանը այս մասին շատ որոշ է: Ննջեցե-
լոց հոգիները հանդերձեալ աշխարհին մէջ զի-
բար կը ճանչնան, իրարու հետ կը խօսակցին,
յարարերութիւն կ'ընեն, միասին կը պաշտին,
միմեանց վիճակին ծանօթ են, իրա-
րու կը կարեկցին, զիրար կը սիրեն, իրարու
կ'օգնեն, վերջապէս ի բաց առեալ մարմնա-
ւոր հանգամանքները, մարդկային բոլոր գե-
րագոյն յատկութիւնները կը պահեն եւ գա-
նոնք գործածելու պատեհութիւն ու ասպարէզ
կը գտնեն:

Տասնեակներով համարներ կան Սուրբ Գը-
րոց մէջ, որոնք այս մեր ըսածները կը հաս-
տատեն: Մեծատան առակին մէջ կը տեսնենք
զերակատարները՝ Աբրահամ, Ղազարոս եւ
Մեծատուն՝ իրենց բոլոր մտային կարողու-
թիւններով օժտուած, կատարելապէս գիտա-

կից եւ բանաւոր էակներ: Ոչ միայն այսչափ,
այլ այնպէս կ'երեւի թէ հոգիները՝ մարմնոյ
սեղմումներէն ձերբազատուած՝ աւելի որոշ,
աւելի պայծառ կերպով կը տեսնեն իրերը, կը
ըմբռնեն պարագաները, կը հասկնան իրողու-
թիւնները: Միթէ այս չէ իմաստը Պօղոս Ա-
ռաքեալին այն խօսքին՝ զոր անիկա խօսեցաւ,
սիրոյ վրայ գրած իր անմահ ճառին մէջ, երբ
ըսաւ, «քանզի հիմա մենք որպէս թէ հայելիի
մէջ կը տեսնենք անյայտ կերպով, բայց այն
ատեն երես առ երես. հիմա շատէն քիչ մը
տեղեակ եմ, բայց այն ատեն այնպէս պիտի
ճանչնամ՝ ինչպէս ճանչցուեցաւ», Ա. Կոր.
ԺԳ. 12:

Այո, մարդկային միտքը ընդունակ է ան-
սահման զարգացումի եւ յառաջգիմութեան:
Ներկայ կեանքի մէջ անիկա միայն սահմանակ
ասպարէզ ունի: Հոն, սակայն, յաւիտենակա-
նութեան մէջ, շարունակ եւ անդադար կը սոր-
վի երկնային կեանքի գաղտնիքները եւ կը լու-
ծէ այն բոլոր հարցերը, որոնք աշխարհի վրայ
անիմանալի եւ անբացատրելի էին: «Դուն հի-
մա չես իմանար, հապա ետքը պիտի իմա-
նաս», Յով. ԺԳ. 7, կ'ըսէ Յիսուս:

Աւելի մանրամասնօրէն քննենք այս խնդի-
րը:

ՅԻՍՈՒՍԻ ԵՐԹԱԼ

Ստեփաննոս Հրեաներէն քարկոծուելով
 կը մեռնի: Բայց վախճանելէն առաջ աղօթք
 կ'ընէ ու կ'ըսէ, «Տէր Յիսուս, ընդունէ իմ հո-
 գիս», Գոր. Է. 58: Ասիկա չէ՛ աղօթքը մար-
 դու մը որ կը խորհէր թէ մարմնոյն հետ հոգին
 ալ կը մեռնի կամ կը քնանայ: Եթէ հոգին
 մարմինէն անջատուելէն անմիջապէս վերջը՝
 պիտի անդիտակցութեան մասնուէր, ի՛նչ ի-
 մաստ կար դանիկա Տէրօջը յանձնելուն մէջ,
 կամ ի՛նչ օգուտ կրնար ունենալ անկենդան ա-
 ռարկայի մը Յիսուսի ձեռքերուն մէջ գտնուի-
 ւը:

Պօղոս առաքեալ Փիլիպպեցոց գրելու ա-
 տեն կը փափաքի որ Քրիստոս փառաւորուի՝
 թէ ապրելովս եւ թէ մեռնելովս» (Գլ. Ա. 20):
 Եթէ մեռնելէն յետոյ Պօղոսի հոգին պիտի չի
 ապրէր՝ անիկա չէր կրնար Քրիստոսը փառա-
 ւորել իր մեռնելով:

Սակայն լսէ յաջորդ նախադասութիւնը,
 «Վասն զի ինձի համար՝ ապրիլը Քրիստոս է,
 ու մեռնիլը՝ օգուտ»: Ի՞նչպէս կրնար մեռնի-
 լը անոր շահաւոր ըլլալ, եթէ մահուամբ ա-
 նոր կեանքը կը վերջանար:

Աւելին կայ: Պօղոս իր խօսքը կը շարու-
 նակէ եւ կը յարէ, «Ապա եթէ մարմինի մէջ
 ապրիլս իմ գործիս պտուղ կը բերէ, ալ չեմ
 գիտեր որը ընտրեմ: Երկու կողմանէ ալ նե-
 ղը մնացած եմ, մեկնելու եւ Քրիստոսի հետ
 ըլլալու փափաք ունենալով. քանզի այն շատ
 աւելի ազէկ է»: Միթէ ասոնք մահէն յետոյ
 հոգւոյն անդալայութիւնը սորվեցնող ուսուցի-
 չի մը խօսքե՞ր են: Ի՞նչ կը նշանակէ «մեկնիլ
 եւ Քրիստոսի հետ ըլլալ»: Գիտակցութիւն
 չունեցող առարկայի մը համար կրնա՞նք ըսել
 թէ մեկնեցաւ Քրիստոսի հետ ըլլալու: Քրիս-
 տոսի հետ ըլլալ՝ Անոր ընկերակցութիւնը վա-
 յելել ըսել է: Գիտենք որ Քրիստոս կ'ապրի:
 Ի՞նչպէս կրնայ կենդանի անձ մը ընկերակցել
 քնացած կամ մեռած անհատի մը հետ: Մա-
 նաւանդ մահուան գերազանցութիւնը, ըստ
 Պօղոսի, ո՞ւր կը մնայ, եթէ հոգին իր գիտակ-
 ցութիւնը կը կորսնցնէ: Եթէ հոգին պիտի չը
 վերապրի մահէն յետոյ՝ «ուտենք ու խմենք,
 վասն զի վաղը կը մեռնինք», Ա. Կոր. ԺԵ. 32:

ԱՆՏԵՍԱՆԵԼԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Բոլոր քրիստոնեայ յարանուանութիւնները երկու եկեղեցի կը ճանչնան, տեսանելի եւ անտեսանելի: Առաջինը ճշմարիտ հաւատացեալներու խմբակցութիւնն է, որ կը գրտնուի երկրի վրայ: Իսկ երկրորդը փրկեալ հոգիներու այն մեծ բազմութիւնն է, որոնց անունները արձանագրուած են Աստուծոյ տոմարին մէջ:

Ասոնք հրեշտակներէ տարբեր են եւ անոնցմէ որոշապէս կը զանազանուին: Եբրայեցւոց Թուղթին հեղինակը (Գլ. ԺԲ. 23) կը գատորոշէ «բիւրաւոր հրեշտակները», «արդարներուն հոգիներէն, որոնք կատարուեր են»: Այս վերջինները կը կոչէ «Երկինքը գրուած անգրանիկներու հանդիսաւոր ժողովը ու եկեղեցին»: Ասոնց հետ կը գտնուին, ի միջի այլոց, եօթանասուն աշակերտները, որոնց ուղղելով իր խօսքը Յիսուս կ'ըսէ, «Ուրախացէք որ ձեր անունները երկինքը գրուած են»,

Ղուկ. Ժ. 20: Աւետարանի պաշտօնեաները, «որոնց անունները կենաց գիրքին մէջ գրուած են», Փիլ. Դ. 3:

Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ նոյն բանը երբ կ'ըսէ, «ուրկէ ամէն ազգատոհմ երկինքի մէջ եւ երկրի վրայ անուն կ'առնէ», Եփես. Գ. 15: Այս ազգատոհմը Հօրը կը պատկանի, որուն մէկ մասը երկրի եւ միւս մասը երկինքի մէջ է: Յիսուս կ'աղօթէ ոչ միայն իր աշակերտներուն համար, հապա «անոնց խօսքովը բոլոր ինծի հաւատացողներուն համար ալ», (Յով. ԺԷ. 20), որպէս զի «ուր որ ես եմ՝ անոնք ալ ինծի հետ ըլլան, որպէս զի տեսնեն իմ փառքս զոր ինծի տուիք» (հմբ. 24): Ինչպէս որ աղօթեց այնպէս ալ կատարուեցաւ, որովհետեւ Յովհաննու հետ կը տեսնենք քիչ մը վերջը թէ «Անոնք Գառնուկին ետեւէն կ'երթան՝ ուր որ ան երթայ. ասոնք մարդոց մէջէն գնուեցան Աստուծոյ եւ Գառնուկին երախայրի ըլլալու», Յայտ. ԺԴ. 4:

ԵՐԿՐՊԱԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՆԻՅ ՄԷՁ

Որչափ կը քննենք այս խնդիրը, այնչափ աւելի կը պայծառանայ տեսարանը եւ կը սկըսինք տեսնել երկնային կեանքի մանրամասնութիւնները: Հոգեւոր աշխարհը անզգայ եւ նուազած հոգիներու վայր մը ըլլալէ շատ հեռու է: Հոն դարձանալի եւ ուղեւ մը, ոգեւորութիւն մը կը ախրէ, որուն նմանը աշխարհի վրայ երեւակայել անգամ կարելի չէ:

Առաջին բանը զոր կը տեսնենք փառաբանութեան այնպիսի պաշտամունք մըն է, որուն առջեւ մարդ կը փափաքի ծնրադրել եւ իր սիրտը ու հոգին միացնել Երկրպագուներու խումբին: Կարգացէք Յայտնութեան չորրորդ դրուխը: Հոգիին ազդեցութեան տակ կարգացէք, եւ պիտի տեսնէք, ինչ որ Պատմոսի աքսորեալը տեսաւ, երբ Հոգին անոր վրայ եկաւ: Աթոռը եւ անոր վրայ նստած աննկարագրելի երեւոյթը, բոլորտիքը տարածուած ծիածանը, եօթը բորբոքած կրակի դամբարները, սկընվանիի նման ապակեղէն ծովը, խորհրդաւոր դէմքով, ետեւէն ու առջեւէն աչքերով լեցուն չորս կենդանիները, աթոռներու վրայ նստած քսանչորս երէցները, որոնք ճերմակ հանգերձներ հագած եւ գլուխնին ոսկիէ պը-

սակներ դրած էին: Ի՞նչ կը պատահի: Երբ կենդանիները «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ Տէր Աստուած Ամենակալ» ըսելով փառք ու պատիւ եւ դոհութիւն կը մատուցանեն աթոռին վրայ նրստողին, քսանչորս երէցները Անոր առջեւ կ'իյնան ու երկրպագութիւն կ'ընեն եւ իրենց պատկները աթոռին առջեւ կը ձգեն ըսելով՝ «Արժանի ես, Տէր, փառք ու պատիւ եւ զօրութիւն առնելու, վասն զի ամէն բան դուն ստեղծեցիր, եւ քու կամքովդ եղան ու ստեղծուցան»:

Սուրբ ես, Սուրբ ես, Սուրբ ես, քեզ կ'օրհնեն սուրբերը՝ Ոսկեղէն թագերը դրած գահիդ քով պերճ. Անդադար կ'երգեն քեզ հրեշտակաց խումբերը Քեզ պաշտելով, Աստուածդ անսկիզբ, անվերջ:

Երկրպագութեան առարկան միայն աթոռին վրայ նստողը չէ: Յիսուս, ինչպէս այս աշխարհի վրայ, նոյնպէս երկնից մէջ, պաշտամունքի իր բաժինը ունի: Անոր հետեւորդները հոն կը պաշտեն զԱնիկա: Երբ եօթը կընիքով կնքուած գիրքը մէկը կարող չըլլար բանալու, մորթուած Գառնուկը կուգայ եւ զայն կ'առնէ աթոռին վրայ նստողին ձեռքէն, որուն ի տես երէցները Անոր առջեւ կ'իյնան ու կ'աղաղակեն, «Այո, մորթուած Գառնուկը արժանի է զօրութիւն ու հարստութիւն եւ իմաստութիւն ու կարողութիւն եւ պատիւ ու փառք եւ օրհնութիւն առնելու»: Գլ. Ե. 12:

Քիչ մը յետոյ կը տեսնենք մեծ բազմութիւն մը բոլոր ազգերէն ու ցեղերէն եւ ժողովուրդներէն, անթիւ ու անհամար, ճերմակ հանդերձներ հագած եւ ձեռքերնին արմաւենիներ բռնած, Գառնուկին առջեւ կ'աղաղակեն մեծաձայն ըսելով՝ «Փրկութիւն մեր Աստուծոյն՝ որ աթոռին վրայ կը նստի, ու Գառնուկին», Գլ. Է. 9, 10:

Երկնային պաշտամունքը, բացի փառաբանութենէ, ունէր նաեւ երգեցողութիւն ու աղօթք: Քսանչորս երէցները առաջնորդի դեր կը կատարէին, երաժշտական գործիքներով եւ աղօթքներով: «Ամէնն ալ քնարներ ունէին, ու սակիէ խնկամաններ խունկով լեցուն, որ սուրբերուն աղօթքն է եւ նոր երգ մը կ'երգէին», Գլ. Ե. 8:

Մեծ բազմութիւն՝ արեամբ փրկուած,
Սիօն լեռան վրայ կայնած,
Փրկչին երեսը կը տեսնեն,
Եւ անոր փառքն ուրախ կ'երգեն:

Այն երգը, ո՛հ, ինչ քաղցր է.
Ամէն ազգէ, ամէն լեզուէ,
Արեամբ փրկեալքն իրենց արքայն
Փառաբանեն միաբերան:

ԳՈՐԾ ԿԱՅ ԵՐԿՆԻՅ ՄԷՉ

Հոն ծոյլերու հանգստարան չէ: Ծառալուծութիւնը սուրբերուն հաճոյքն ու ուրախութիւնն է: Ինչպէս որ հրեշտակները Աստուծոյ հրամանները կը կատարեն, նոյնպէս ալ անոնք Անոր սպասաւորութիւն կ'ընեն: Յովհաննէսի այս բաները ցուցնող հրեշտակը ինքզինքը «մարգարէներու եւ այս գիրքին խօսքերը պահողներու ծառայակիցը» կ'անուանէ: Ոչ միայն յարութենէն յետոյ՝ անկէ առաջ ալ անոնք «երկինքի հրեշտակներուն պէս են», Մատ. ԺԲ. 25:

Տաղանդներու առակին մէջ կը տեսնենք թէ հինգ եւ երկու տաղանդ առնողները երբ իրենց արուած աստուածային շնորհքները եւ կարողութիւնները հաւատարմաբար եւ շահաւոր կերպով կը գործածեն՝ հանդերձեալին մէջ աւելի ընդարձակ ասպարէզ կ'ունենան գործունէութեան: «Ապրիս, բարի եւ հաւատարիմ՝ ծառայ. դուն որ քիչ բանին մէջ հաւատարիմ եղար, քեզ շատ բաներու վրայ պիտի կեցնեմ. մտիր քու Տէրօջու ուրախութեանը մէջ», Մատ. ԻԵ. 21:

Մեծատունը կը խնդրէ Հայր Աբրահամէ

որ Ղազարոսը զրկէ, «որպէս զի իր մատին ծայրը ջուրը թաթխէ, ու զովացնէ իմ լեզուս» (Ղուկ. ԺԶ. 24), եւ երբ այս խնդրանքը կը մերժուի, կը փափաքի որ անիկա աշխարհ երթայ եւ իր եղբայրները զգուշացնէ, «որ չըլլայ թէ անոնք ալ այս չարչարանքին տեղը դան» (Նմբ. 28) :

Երբ կնքուած գիրքը բանալու կարող մէկը չգտնուելուն համար Յովհաննէս սաստիկ կուլար, երէցներէն մէկը կուգայ եւ զանիկա կը մխիթարէ ու Քրիստոսը մատնանիչ ընելով՝ կ'ըսէ, «Մի լար, ահա Յուզայի ցեղէն եղող Առիւծը, Դաւիթի Արմատը, յաղթեց այն գիրքը բանալու ու անոր եօթը կնիքները քակելու» Յայտ. Ե. 5 :

Դարձեալ քիչ մը անդին երբ Տեսանողը հիացմամբ կը դիտէր ճերմակ հանդերձներ հագած խումբեր եւ կը զարմանար թէ որո՞նք են ասոնք եւ ո՞ւրկէ եկած՝ երէցներէն մէկը կը պատասխանէ, «Ասոնք են մեծ նեղութենէ եկողները, որոնք իրենց հանդերձները լուացին, ու զանոնք Գառնուկին արիւնովը ճերմկեցուցին. անոր համար Աստուծոյ աթոռին առջեւ են, եւ իրեն կը ծառայեն ցորեկ ու գիշեր իր սաճարին մէջ» . Գլ. Է. 15 :

ՊԻՏԻ ՃԱՆՁՆԱ՞ՆՔ ԶԻՐԱՐ
ԵՐԿՆԻՑ ՄԷՉ

Զարմանալի է որ բազմաթիւ քրիստոնեաներ կան, որոնք շարունակ կը կարդան Ս. Գիրքը, բայց տակաւին այս մասին խիստ տարտամ գաղափար մը ունին: Անոնք չեն կրնար ըմբռնել թէ՛ անդիի աշխարհին մէջ մեր սիրելիներուն պիտի հանդիպինք, անոնց հետ նորէն պիտի տեսնուինք, զանոնք պիտի ճանչնանք եւ մեր մտերմական յարաբերութիւնը պիտի վերսկսինք: Կը խորհին թէ շատ շատ կրնանք միայն յուսալ, լսի կարծիք կամ ենթադրութիւն մը ընել, թէ զբազան ապացոյց չունինք:

Այդպէ՞ս է:

Իրողութիւնը, սակայն, ճիշդ ատոր հակառակն է: Հանդերձեալին մէջ ննջեցելոց վիճակին վրայ կատարուած ոեւէ ուսումնասիրութիւն որոշ կերպով կը հաստատէ թէ՛ հոն գիրար պիտի ճանչնանք այնպէս ինչպէս որ հոս կը ճանչնանք: Հայր, մայր, եղբայրներ, քոյրեր, բարեկամներ, ազգականներ զիրար պիտի գտնեն եւ իրարու ներկայութեամբը պիտի հրճուին: Հոն ընտանեկան շրջա-

նակը պիտի վերակազմուի, այլ եւս չխղուելու պայմանաւ: Սէբը անմահ է կ'ըսենք: Բայց քանի սրտեր գոհացում ստանալէ առաջ՝ սիրոյ առարկայէն բաժնուած են աշխարհի վերայ: Սակայն երկնից մէջ այդպէս պիտի չըլլայ: Սէբը պիտի դարդանայ, ազնուանայ, ճոխանայ, եւ լիառատապէս յազուրդ գտնէ: «Սէբը բնաւ չի յնար» խօսքը կրնայ միայն իրականութիւն գտնել յաւիտենականութեան մէջ: Յիսուս գնաց որ մեզի տեղ պատրաստէ, եւ ըսաւ, «իմ Հօրս տանը մէջ շատ բնակարաններ կան», Յով. ԺԳ. 2: Տուն կը նշանակէ բնտանեաց անդամներու ներկայութիւնը, անոնց հետ յաջարկութեան կարելիութիւնը, ուրախութիւն, մխիթարութիւն, խաղաղութիւն, սէր: Եւ եթէ երկրի վրայ տունը էն նուիրական վայրն է մեզի համար, հապա ինչ պիտի ըլլայ երկնային տունը, որուն սեմէն ներս չկրնար մտնել անոր ներդաշնակութիւնը վրդովոյ սեւէ բան:

Արդէն ուրիշ կերպ չէր կրնար ըլլալ: Եթէ երկինք ըսուած տեղը Աստուածաշունչին մէջ նկարագրուածին պէս վայր մըն է, ուր կատարեալ երջանկութիւն կը տիրէ, ուր բանականութիւնը իր կարողութիւնները կը պահէ, ուր գիտակցութիւնը անխփփոխ կը մնայ, հակասութիւն պիտի ըլլար ըսել թէ հոն իրարու անճանաչելի պիտի մնանք: Քանի որ հան-

դերձեալ կեանքը այս կեանքին շարունակութիւնն է, անբնական է խորհիլ թէ հոն պիտի բոլորովին նոր ընկերակցութեան շրջանակ մը կազմենք: Երկինքը՝ երկինք չըլլար մեզի եթէ հոն մերիններուն ընկերակցութենէն պիտի զրկուինք:

Դաւիթ իր դաւակին մահուան համար ինքզինքը կը մխիթարէ ըսելով, «Ես անոր պիտի երթամ, բայց անիկա ինձի պիտի չզատնայ», Գ. Թագ. ԺԲ. 23: Նախադասութիւնը անիմաստ պիտի մնայ, եթէ հոգիներու աշխարհին մէջ հայր եւ որդի իրարու պիտի չհանդիպին եւ զիրար պիտի չճանչնան:

Մեծատունը կը ճանչնայ Ղազարոսը եւ զանիկա իր անունովը կը կանչէ:

Շատեր պիտի գան արեւելքէն եւ արեւմուտքէն, հիւսիսէն եւ հարաւէն եւ երկինքի թագաւորութեանը մէջ «բազմին Աբրահամի, Իսահակի եւ Յակոբի հետ», Մատ. Ը. 11: Բազմիլ կը նշանակէ նահապեաններուն սուրբ ընկերակցութիւնը վայելել:

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԽՕՍՔԵՐԸ

Թէ Քրիստոս կը սորվեցնէ գերեզմանէն անդին գիտակից կեանքի մը գոյութիւնը՝ բընաւ տարակոյս չվերցնէր: Անոր բանախօսութեանց ամբողջ բովանդակութիւնը այս գաղափարով շողախուած է: Յաճախակի ազդարարութիւնները թէ Աստուծոյ թաղաւորութիւնը մօտեցած է եւ անոնք պիտի մտնեն հսն, որոնք զինքը կը դաւանին (Մատ. է. 21), յայտարարութիւնը թէ ով որ զինքը կ'ուրանայ երկրի վրայ՝ ինք ալ զանիկա պիտի ուրանայ իր Հօրը եւ երկինքի հրեշտակներուն առջեւ (Մատ. Ժ. 32), երկրային ստացուածքներու խաբուսիկ ըլլալը ցուցնելէն յետոյ՝ երկինքը գանձ զիզելու խրատը, «ուր ոչ ցեցը եւ ոչ ժանգը կ'ապականէ, ու ոչ գողերը պատ կը ծակեն ու կը գողնան» (Մատ. 2. 20), թշնամիներուն իսկ Անոր փառքը տեսնելու պատեհութիւնը (Մատ. ԻԶ. 64), եւ ուրիշ բազմաթիւ ասացուածներ, հիմնուած են այս վարդապետութեան վրայ: Բազդատական արժէքը զոր կը դնէ երկրային եւ երկնային իրաց միջեւ, ապագային նկատմամբ Անոր լուրջ ակնարկութիւնները, այս համոզումը կը գոյացնեն ըն-

թերցողին մտքին մէջ, որ առանց նախապաշարումի կը կարգայ այս խօսքերը:

Առականերէն շատերը՝ իրենց ուղիղ մեկնութեամբ եւ հոգեւոր կիրարկումին մէջ՝ կը արտայայտեն նոյն ճշմարտութիւնը: Թագաւորի Որդւոյն հարսանիքի առակը (Մատ. ԻԲ. 1—13) ուրիշ բան չէ այլ պայծառ գոյներով պատկերացումը երկնային կոչունքի: Տաղանդներու շիտակ կամ սխալ գործածութեամբ կ'ուզէ սորվեցնել անդենականին մէջ պատժոյ եւ վարձատրութեան էական վարդապետութիւնը: «Ապրիս բարի ու հաւատարիմ ծառայ, դուն որ քիչ բանին մէջ հաւատարիմ եղար, քեզ շատ բաներու վրայ պիտի կեցնեմ, մտիք քու տէրջդ ուրախութեանը մէջ, (Մատ ԻԵ. 21)»: Տասը կոյսերու առակը կը նը կարագըէ հոգեւորապէս անհոգ եւ անտարբեր ապրողներու սոսկալի յուսախաբութիւնը երկնային դռներուն առջեւ (Մատ. ԻԵ. 1—12): դատաստանի առակները, թաղաւորութեան առակները, փրկութեան առակները բոլորն ալ իրենց տեսարանը ունին երկինքի մէջ:

Հոն արդարները արեւի պէս կը փայլին (Մատ. ԺԳ. 43), զԱստուած կը տեսնեն (Գլ. Ե. 8), աւելի բարձր պաշտօններու կը տիրանան (Գլ. ԻԵ. 21), եւ մինչեւ վերջը համբերողները կ'ապրին (Գլ. ԻԳ. 13):

Եւ արդէն ի՞նչ է փրկութիւնը, զոր իրա-
գործելու համար Քրիստոս իր կեանքը նուիրեց,
եթէ ոչ մահուընէ անմիջապէս յետոյ անոր
պտուղները վայելելու կարողութիւնը:

ՆՆՁԵՅԵԱԼՆԵՐԸ ԵՒ ՄԵՆՔ

Ննջեցեալներուն հոգիները երկրի վրայ
մնացած իրենց բարեկամներով կը շահագրգռու-
ի՞ն, անոնց միճակին տեղեակ են, կըր-
նան զանոնք այցելել, հարցեր են, որոնք մեզ՝
ողջ մնացողներս՝ մեծապէս կը հետաքրքրեն:
Մխիթարութեան ի՞նչ մեծ աղբիւր մը պիտի
ըլլայ երբ կատարելապէս համոզուինք թէ մեր
սիրելիները իրապէս մեռած չեն՝ այլ կ'ապ-
րին, կը զգան, գիտեն եւ մեզի այցելութեան
կուգան: Ունի՞նք զրահան պատասխան այս
կարեւոր հարցումներուն:

Հոգ չենք ըներ թէ ուրիշներ ինչ կը խոր-
հին, բայց մեր համոզումը այս մասին շատ ու-
րոշ եւ հաստատական է: Սուրբ Գրոց ինչ ինչ
ասացուածներէն եւ ներկայացումներէն դա-
տելով, եւ երկնից մէջ հոգիներու միճակին
վրայ մեր ցարդ սորված իրողութիւններէն եզ-
րակացնելով՝ կրնանք զրահանապէս ըսել թէ՝

անոնք խորապէս կը շահագրգռուին մեզմով
եւ յաճախ այցելութեան կուգան մեզի:

Երբ տան մը մէջ մահ պատահի, մեռնո-
ղին հոգին երկինք կ'երթայ, եթէ փրկութիւն
գտած է, եւ առաջին անձը, որուն կը հանդիպի
իր Փրկիչն է, որ զինքը կը դիմաւորէ եւ իրեն
համար պատրաստուած «բնակարանը» ցոյց
տալով կ'ըսէ, «Մտիր քու աէրջը ուրախու-
թեանը մէջ»: Յետոյ տեղի կ'ունենայ ան՝ ինչ
որ տեղի պիտի ունենար երկրի վրայ երբ պան-
դուխա մը իր հայրենի օճախը կը վերադաո-
տայ: Իրմէ առաջ մեկնած ազգականներ եւ
բարեկամներ, որոնք անոր մահուան ժամա-
նակը գիտնալով՝ իրեն կը սպասէին ակնկա-
ռոցց, կը հաւաքուին եւ անոր բարեգալուստ
մաղթելով կ'ուրախանան: Գծուար է երեւա-
կայել հոգիին առաջին տպաւորութիւնները
այս նոր շրջակայքին մէջ, սակայն վստահա-
բար գիտենք թէ փրկուածին համար ուրախա-
լի, իսկ կորսուածին համար տրտմալի է: Ա-
ռաջինը ազատ մթնոլորտի մը մէջ կ'ապրի,
չայց վերջնոյն կացութիւնը նմանցուած է բան-
տարկեալի մը որ իր ազատութիւնը կորսնցու-
ցած է: Անիկա իր այս միճակին մէջ ալ կը
փափաքի օգնել իրեններուն (Ղուկ. ԺԶ. 28),
որ երկրի վրայ կը գտնուին, բայց չի կրնար,
որովհետեւ արգելափակուած է անանցանելի
«անդունդի» մը եզրերովը:

Փրկուածներու պարագաները , սակայն , տարբեր են ասկէ : Անիկա բացարձակ ազատութիւն կը վայելէ , կ'երթայ ուր որ կ'ուզէ , կ'ընէ ինչ որ կը փափաքի :

Անգամ մը որ այս իրողութիւնը լաւ ըմբռնենք , ալ եւս դիւրին կ'ըլլայ հաւատալ թէ անոր այցելութեան առաջին վայրը իր տունը , եւ առաջին անձերը իր ընտանեաց անդամներն են : Հոն է ան մահուանէ մի քանի ժամ վերջը : Կը տեսնէ վշտացեալներուն լացն ու կոծը : Կը կարեկցի անոնց : Կը ցաւի որ անոնք չեն կըրնար տեսնել զինքը եւ հասկնալ իր ներկայ երջանիկ եւ ամէն ցաւէ ու նեղութենէ ազատ վիճակը : Գիտէ որ անոնց այդ վիշտը միայն ժամանակի մը համար է , թէ որ մը անոնք ալ իր քովը պիտի գան եւ մասնակից ըլլան այն ուրախութեան , որ Քրիստոսի հետեւորդներուն վերապահուած է : Ո՛հ , թէ կարող ըլլար զանոնք մխիթարել , կարող ըլլար ցոյց տալ թէ անտեղի է լալ ու ողբալ իրեն համար , բայց վարագոյր մը կայ կախուած անոնց տեսողութեան առջեւը , մարմնոյն վարագոյրը , որ կը արգիլէ զանոնք իրարու հետ հաղորդակցելէ : Վստահարար այս ճշմարտութեան ակնարկելով է որ Առաքեալը խրատ կուտայ հաւատացեալներուն մահուան համար չարամիլ՝ «ինչպէս ուրիշները՝ որոնք յոյս չունին» , Ա. Թեա. Գ. 12 :

ՎԿԱՆԵՐՈՒ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Բովանդակ երկինք կը հետաքրքրուի երկրի վրայ կատարուած բարոյական պայքարով : Այն կուր որ կը մղուի բարիին ու չարին , քրիստոնէութեան եւ անհաւատութեան , եկեղեցիին եւ աշխարհի , միջեւ , ականատեսներու մեծ բազմութիւն մը ունի անտեսանելի աշխարհին մէջ : Մինչեւ իսկ մէկ անհատի յաղթութիւնը կամ պարտութիւնը անոնց ուշադրութենէն չվրիպիր : Երբ մարդ փորձուի իրեն համար կ'աղօթեն , երբ իյնայ կը տըրամին , երբ յաղթէ կը հրճուին : Ուրախութիւնը որ կայ երկնից մէջ մէկ մեղաւորի ապաշխարութեանը համար (Ղուկ. ԺԵ. 10) , միայն հրեշտակներու առջեւ չէ , այլ բոլոր սուրբերը , մասնաւորապէս ապաշխարող մեղաւորին աղբականները՝ անոնց հետ կ'ուրախանան :

Մեր «առջեւը դրուած ասպարէզի ընթացքը» վազելու ատեն՝ մեզ շրջապատող «վկաններու բազմութիւնը» որո՞նք են , (Եբր. ԺԲ. 1, 2) : Հրեշտակներ չեն անոնք : Եբրայեցւոց թուղթին հեղինակը այս կէտը շատ որոշ կ'ընէ : Նախորդ գլխոյն մէջ հաւատքի ակտիւաններուն համառօտ կենսադրականները ընելէ վերջ՝ կ'ամփոփէ իր ճառը՝ յիշելով տակաւին

ուրիշ հերոսներ, որոնք հաւատքով հրաշալի
 յաղթութիւններ գործեցին եւ աշխարհէ հեռա-
 ցան: Այս Հին Տնտեսութեան մէջ ապրած ու
 մեռած Սուրբերուն հոգիներն են, որոնք հիմա
 մեզ շրջապատած են իբրեւ «ամպ», դիտելու
 մեր վազքը կրկէսին մէջ, տեսնելու թէ ինչ
 յաջողութիւններ պիտի ունենանք, ինչ ձա-
 խողութիւններու պիտի հանդիպինք: Անոնց
 ներկայութիւնը՝ իբր ականատեսներ եւ մեր
 յաղթութեան փափաքողներ՝ մեզ քաջալերե-
 լու է, ըստ Առաքեալին, մեր վրայէն ամէն
 ծանրութիւնը եւ դիւրաւ պաշարող մեզքը մէկ
 դի նետելով՝ բնթանալու Յիսուսի ետեւէն եւ
 մրցանակը շահելու: Ո՞վ կրնայ ուրանալ թէ
 այդ բազմութեան մէջ ամփիթաարունին առա-
 ջին նստարանները կը գրաւեն մեր անձնական
 բարեկամները, մեր հարազատ ազգակիանները
 — հայր, մայր, քոյր եւ եղբայրներ — որոնք
 անտարակոյս կը արամին երբ կ'իյնանք, կը
 հրճուին երբ կը յառաջանանք, կը ծափահա-
 րեն երբ մրցանակը կը շահինք:

Ես կը հաւատամ թէ անոնք ոչ միայն հա-
 սարակ բաներու մէջ մեր յաջողութեան փա-
 փաքող են, այլ մանաւանդ մեր փրկութեան
 համար անշիջանելի իղձ մը ունին: Հայրը ա-
 ղօթքով կը հեռելի իր երիտասարդ որդւոյն,
 երբ անիկա իր ժառանգութիւնը կը փճացնէ
 օտար երկրի մէջ «անառակութեամբ ապրե-

լով» (Ղուկ. ԺԵ. 20): Մայրը կը բարեխօսէ
 իր անփորձ դստեր համար, երբ անոր կեանքը
 կ'ալեկոծի մահուան եւ կենաց միջեւ: Բարե-
 խօսել բասէն խրաչելու պատճառ չունինք այս
 առումով: Եթէ ջերմեռանդ հայրը եւ խան-
 դակաթ մայրը սովոր էին երկրի վրայ յակա-
 նէ յանուանէ Աստուծոյ զահին առջեւ բերելու
 իրենց զաւակները, բնաւ պատճառ չունինք
 խորհելու թէ՛ անոնք կը դադարին այդ էն նը-
 լիրական պաշտօնէն՝ երբ երկինք կ'երթան:
 Ինչո՞ւ հաւատքի աչքերով չտեսնել այդ սրբա-
 ցած ալեւոր ծնողքը՝ Աքոռին առջեւ ծնրադը-
 րած՝ մինչ Փրկիչը Աստուծոյ աջ կողմը կայ-
 նած կը բարեխօսէ ինծի համար:

ՀՈԳԻՆԵՐՈՒ ՀԵՏ ՀԱՂՈՐԴԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Դիւրին է հաւատալ թէ ննջեցեալներուն
 հոգիները աշխարհ կ'այցելեն եւ մեր վիճակի-
 վը կը շահագրգռուին: Բայց արդեօք անոնք
 կրնա՞ն ողջերուն հետ հաղորդակցել: Ասիկա
 հարց մըն է որ ամբողջ մարդկութիւնը կը հե-
 տաքըքրէ եւ զօր լուծելու համար շատ ջանքեր
 թափուած են թէ նախնի եւ թէ արդի ժամա-
 նակներու մէջ: Այս հետաքրքրութեան ծը-

նունդն է հին եւ նոր ոգեհանութեան արհեստը, որ կը գործադրուի, եւ որ կարգ մը խաբերաներու ձեռքին մէջ միջոց եղած է միամիտները մոլորցնելու եւ անոնց դրամը շորթելու:

Առանց այս վհուկներու եւ ոգեհաններու խարդախութիւնը սքողելու, եւ ընդհակառակը զանոնք զօրեղապէս ձաղկելով հանդերձ՝ մենք կը հաւատանք թէ՛ հոգիները ոչ միայն յաճախ կ'այցելեն ողջ մնացածները, այլ բացառիկ պարագաներու մէջ, կ'երեւնան այնպիսի անձանց, որոնք օժտուած են հոգեկան մասնաւոր կարողութիւններով: Ինչպէս ամէն աղէկ բան իր կեղծ ու խարդախեալ նմանութիւնը ունի, նոյնպէս այս իրողութիւնը չարաչար գործածուած եւ իրաւամբ լուրջ մարդոց արդար կասկածանքին եւ դատապարտութեանը առարկայ եղած է:

Սակայն վերջերս հոգիներու հետ հաղորդակցութեան խնդիրը նոր փուլի մը մէջ մըտած է, զայն լրջօրէն ուսումնասիրելու համար կարգ մը գիտական մարդիկ, ինչպէս Սրբ Օլիվըր Լաճ՝ Անգլիոյ եւ Գամիլ Ֆլամարիոն՝ Ֆրանսայի մէջ, սկսած են խուզարկութիւններ կատարել եւ եթէ կարելի է գիտական մեթոտներով ճշմարտութիւնը ի լոյս ածել: Մենք կը հաւատանք թէ այս ուղղութեամբ կատարուած փորձերը օր մը յաջողութեամբ պիտի պսակուին եւ պիտի կարողանանք հան-

դերձեալին հետ ուղղակի յարաբերութեան մէջ մտնել: Թէեւ անհաւատալի կը թուի այս շատերուն, բայց գիտենք թէ ասկէ առաջ, քանի քանի անհարին երեւցած բաներ, այսօր իրականութեան վերածուած են: Քրիստոսեան ասկէ վախնալու բնաւ պատճառ մը չունի: Հոգիներու հետ հաղորդակցութեան ջանքերը չեն կրնար վնասել մեր կրօնին: Անոնք եթէ յաջողին միայն պիտի կրնան հաստատել հանդերձեալ աշխարհի մը գոյութիւնը եւ անոր մէջ գիտակից ապրող էակներու ներկայութիւնը: Տարակոյս չունինք թէ ինչ որ մենք սկիզբէն ի վեր սորված, հաստատ գիտցած, եւ քարոզած ենք՝ այս անաչառ խուզարկոյնները պիտի հաստատեն եւ վաւերացնեն:

ՍԱԿԱՅՆ ԳԻՐՔԸ ԻՆՉ Կ'ԸՍԷ

Տեսնենք թէ այս մասին Աստուածաշունչը ինչ կը սորվեցնէ: Կա՞ն անոր մէջ դէպքեր եւ ուսուցումներ, որոնք կը հաստատեն թէ հոգիներու համար հնարաւոր բան է գալ աշխարհ եւ տեսնուիլ մարդոց հետ:

Նախ առնենք վերեւ յիշուած վախճանեալ

Մամուէլի հողւոյն՝ Ենդուլրի վհուկին միջոցաւ՝ Սաւուղին երեւնալու պատմութիւնը:

Այս միջադէպը միայն երեք կերպով կարելի է բացատրել:

Նախ բոլորովին ուրանալ եւ ըսել թէ՛ որովհետեւ այս օրինակ բան մը անհնարին է՝ ան բնաւ չէ պատահած, եւ թէ՛ ամբողջ պատմութիւնը շինծու եւ Թագաւորաց Գրքին հեղինակին սնապաշտ մտքին արտադրութիւնն է:

Սակայն, երկրորդ՝ եթէ մեր հաւատքը դորաւոր է Հին Կտակարանի վրայ, դանիկա ներշնչեալ կը նկատենք եւ անոր պատմած դէպքերը՝ իրողութիւններ, պիտի ըսենք, ինչպէս սմանք իրապէս կ'ըսեն, թէ՛ Սաւուղին երեւցածը ոչ թէ՛ Մամուէլի հողին էր, այլ՝ Սատանան կամ անոր արբանեակներէն մէկը: Բայց ուշադրութեամբ կարդայ: Ամբողջ պատմութիւնը ճամարութեան դրոշմը ունի: Մամուէլ անցեալը կը յիշեցնէ, Տէրոջը կողմէ կը խօսի, եւ իր կենդանութեան ժամանակ իր բերնով զրուցած խօսքին կատարուած ըլլալը կը պնդէ: Եթէ Սատանան կը խօսի այս խօսքերը, ուրեմն, սրբազան հեղինակը խաբուած է անկէ եւ չկրնար Սուրբ Հոգիէն ներշնչուած ըլլալ:

Երրորդ՝ եւ բանաւոր բացատրութիւնը այն է թէ՛ Մամուէլի հողին իրապէս երեւցաւ Սա-

ւուղի, անոր հետ խօսեցաւ եւ իր պատգամը տուաւ:

Գէպք մըն ալ Նոր Կտակարանէն: Յիսուսի այլակերպութեան պատմութիւնը կը յիշենք: Հոն՝ հաւանականաբար Հերմոն լեռան վրայ, Պետրոս, Յովհաննէս եւ Յակոբոս ալ ներկայ ըլլալով՝ Մովսէս եւ Եղիա փառքով կ'երեւնան եւ անոր այս կեանքէն ելլելուն վրայով կը խօսին: Մովսէս եւ Եղիա զարեր առաջ մեռած էին, բայց անոնց հոգիները կուգան եւ Քրիստոսի հետ կը խօսին երեք վիաներու ներկայութեան: Մամուէլի երեւումին առարկելի թերեւս կարելի ըլլայ, բայց ի՞նչպէս պիտի բացատրենք Այլակերպութեան ժամանակ միւս աշխարհէն եկած այս մարդոց ներկայութիւնը: Միայն մէկ պատասխան կրնայ արբուել այս հարցումին, եւ ան ալ այս է թէ՛ մեռելներուն հոգիները կը շարունակեն իրենց գիտակից կեանքը աներեւոյթ աշխարհին մէջ եւ յաճախ աչցելութեան կուգան իրենց բարեկամներուն եւ մերթ անոնց կ'երեւնան, մատուոր եւ բացառիկ պարագաներու տակ:

Առաքելական զարու քրիստոնեաները կը հաւատային հոգիներու երեւումին: Գործք Առաքելոց գրքին մէջ (Գլ. ԺԲ.) կը կարդանք թէ՛ երբ Պետրոս Աստուծոյ հրեշտակին միջոցաւ, հրաշքով ազատեցաւ բանտէն, ուղղակի դնաց Մարկոսի մօրը Մարիամին տունը,

ուր հաւատացեալները ժողովուած աղօթք կ'ընէին: Երբ դուռը դարկաւ Հոսիդէ անունով աղախին մը եկաւ եւ անմիջապէս ճանչցաւ անոր ձայնը եւ ուրախութենէն դնաց պատմեց թէ Պետրոս դրան առջեւ կայներ էր: Նախ չեն հաւատար անոր խօսքին, բայց երբ ոն կը պնդէ, կ'ըսեն, «Անոր հրեշտակը պիտի ըլլայ»: Ի՞նչ կը նշանակէ այս: Անոնք յուսահատած էին Պետրոսի կեանքէն: Բանտին մէջ արդէն մարտիրոսացած կը կարծէին զայն: Միակ բացատրութիւնը զոր կրնային տալ՝ այն էր թէ՛ անոր հոգին, բաժնուած ըլլալով մարմինէն, այցելութեան եկած էր իրենց, եւ թերեւս մասնակցելու դումարուած աղօթածոյրովին:

ՅԱՆՅԱՆՔԻՆ ՀԱՄԵՄԱՏ ՊԱՏԻԺ

Ընդհանրապէս սովոր ենք խորհիլ թէ հանդերձեալին մէջ միօրինակութիւն կը տիրէ: Բայց երբ Սուրբ Գիրքը մանրակրկիտ քննութենէ մը կ'անցնենք՝ կը տեսնենք թէ՛ ոչ միայն երկնից մէջ այլազանութիւն կայ, այլ նաեւ դժօխքին մէջ մեղաց ծանրութեան համեմատ պատիժ անօրինուած է: Ոմանք մեծ,

ուրիշներ փոքր մեղքերու տէր ըլլալով՝ անոնց պատիժն ալ ըստ այնմ համեմատական է: Այս շատ բնական է: Եթէ այս աշխարհի մէջ ամէն յանցաւոր նոյն պատիժը չընդունիր, այլ ամէն անհատ իր չարութեան աստիճանին համեմատ երկար կամ կարճ բանտարկութեան, մեծ կամ պզտիկ պատուհասի կ'արժանանայ, նոյնը պէտք է որ տեղի ունենայ միւս աշխարհին մէջ ալ:

Համարներ կան որ մեր այս ըսածը կը հաստատեն: Յիսուս երբոր վայ կը կարգայ փարիսեցիներուն, որոնք որբեւայրիներուն տուները կը քանդեն եւ մարդոց առջեւ բարեպաշտ երեւնալու համար երկար աղօթքներ կը մատուցանեն՝ «աւելի դատապարտութիւն պիտի ընդունին» (Մատ. ԻԳ. 14): Գիտենք որ Սողոմայ եւ Գոմորայ բնակիչներուն անբարոյականութեան մեղքը եւ զարչելի մոլութիւնները այնչափ մեծ էին որ Աստուած զանոնք պատժեց երկնառաք կրակով: Բայց, ըստ Յիսուսի, այն քաղաքները որոնք չեն ուզեր անսալ Աւետարանին ձայնին եւ կը մերժեն անոր քարոզիչները, աւելի ծանր պատուհաս պիտի ընդունին դատաստանին օրը (Գլ. Ժ. 15): Նոյնպէս Տիւրոսի եւ Սիզոնի, մոլութիւններու դերի եղած այդ երկու ծովեզրեայ քաղաքներուն, «աւելի դիւրիմ պիտի ըլլայ դատաստանին օրը», քան Քորազինի, Բեթսայիզայի եւ

Կախառնայումի, որոնց մէջ կատարուած էին Քրիստոսի հրաշալի գործերը:

Գիտութեամբ կամ ագիտութեամբ գործուած մեղքերուն մէջ տարբերութիւն կայ: Ան որ լոյսը ընդունած եւ մեծ շնորհներու տիրացած է, «իբ Տէրօջը կամքը գիտէ ու չպատրաստուիր, ոչ ալ անոր կամքը ի գործ կը դրնէ, շատ ծեծ պիտի ուտէ: Բայց ան որ չգիտեր ու ծեծի արժանի բան մը կ'ընէ, քիչ ծեծ պիտի ուտէ: Որու որ շատ տրուած է, անկէ շատ պիտի ուղուի, եւ որու որ աւելի յանձնուած է, անկէ ա'լ աւելի պիտի պահանջուի», Առկ. ԺԲ. 47, 48:

ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ԸՍՏ ՏԻՊԱՐԻ

Այն գաղափարը թէ՛ Աստուած, իբր բռնապետ, մեր գործերուն բաջի կամ չար փոխարինութիւն մը կ'ընէ կամայականօրէն, սխալ է, եւ հակասակ Սուրբ Գրոց ուսուցման: Վարձատրութեան դատաւճիտը գործոց բնութեան եւ տեսակին համեմատական է: Ծիշտ ինչ վիճակի մէջ որ կը թողունք այս աշխարհը, նոյն վիճակին մէջ կը մտնենք միւսը, եւ

հոն բնականօրէն այն գիրքը կը գրաւենք, ինչ գիրքի որ յարմարցուցած էինք մեր անձերը:

Եթէ յարմար ենք արդարոց երանելի վիճակին, արդարներուն հետ պիտի դասուինք, իսկ եթէ յարմար ենք սատանային ու անոր հետ աւերգներուն ընկերակցութեանը՝ անոնց հետ պիտի ըլլայ մեր բաժինը: Թէեւ վերջին դատաստանի նկարագրութեանը մէջ դատաւորը Աստուած ինքն է, բայց պատիժը մեր իսկ ըստեղծածն է: Ինչ որ ալ ըլլայ բարիին վարձատրութիւնը, ան իր բարութեան բնական հետեանքն է. ինչ որ ալ ըլլայ չարին պատուհասը, ան իր չարութեան բնական արդասիքն է:

Այս իրողութիւնը բնութեան անյեղլի օրէնքներէն մին է: Անոր գործադրութիւնը չարունակ կը տեսնենք մեր շուրջ: Փուշերէն խաղող չենք քաղեր, ոչ ալ տատասկէն՝ թուղ: «Վասն զի ինչ որ մարդ կը սերմանէ, նոյնը պիտի հնձէ, ան որ իր մարմինին կը սերմանէ, այն մարմինէն տպականութիւն պիտի հնձէ. ու ան որ Հոգիին կը սերմանէ, այն Հոգիէն յաւիտենական կեանք պիտի հնձէ», Գաղ. 2. 8: Մեր գործերուն փոխարինութիւնը, ազէկ կամ գէշ, կ'ընդունինք իրենց որակին համեմատ:

Գթոխքը վայր մըն է, ուր հողիները խրոնուած են իրարու վրայ, որոնց ներքեւ կը գլտ

նուրի կրակի հնոց մը, որ կը խանձէ բոլորը հաւասարապէս: Անորամաբանական եւ հակաքրիստոնէական է կարծել թէ՛ ոճրագործութեամբ եւ անառակութեամբ իր կեանքը փրձացուցած անձը պիտի ընդունի նոյն պատիժը, ինչ որ պիտի տնօրինուի անհատի մը, որ թէեւ ապրած է առաքինութեամբ, բայց դժբաղդութիւնը ունեցած է չկարենալ հաւատալու հանգանակին մի քանի յօդուածներուն: Վարձատրութիւն եւ պատիժ անբաժանելիօրէն զօդուած են կենցաղի հետ: «Եկէք իմ Հօրս օրհնածները, աշխարհի սկիզբէն ձեզի համար պատրաստուած թագաւորութիւնը ժառանգեցէք... Որովհետեւ այս իմ եղբայրներուս ամենէն պղտիկներէն մէկուն ըրիք, ինծի ըրիք»: Սակայն ձախ կողմը եղողներուն՝ «Մէկըի գացէք ինձմէ, անիծեալներ, յաւիտենական կրակին մէջ... Որովհետեւ ասոնց ամէնէն պղտիկներէն մէկուն չըրիք, ինծի ալ չըրիք», Մատ. ԻԵ. 34—45:

ԿԱՅ ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼԻՆ ՄԷՉ

Հոս մեր առջեւ խնդիր մը կը ներկայանայ: Եթէ հանդերձեալին մէջ մեղաւորին տնօրինուած պատիժը մեղքին ծանրութեան հետ պիտի համեմատի, կրնա՞նք յուսալ թէ անոր պատեհութիւն պիտի տրուի ապաշխարութեան եւ վերջ ի վերջոյ փրկութեան: Ուրիշ բառերով, ամբարիշտներուն դասապարտութիւնը, դժոխքին մէջ, անվե՞րջ է թէ ժամանակաւոր: Հոն չարերը յաւիտենապէս փակուած պիտի մնա՞ն, թէ ժամանակ մը պիտի դայ երբ անոնք աշխարհի վրայ իրենց դործած յանցանքներուն համար ըստ բաւականի պատժուելէն յետոյ պիտի ազատ արձակուին:

Այս հարցը քրիստոնեայ աշխարհին մէջ երկարատեւ վիճարանութեան առարկայ եղած է եւ թերեւս անոր վրայ դեռ վերջին խօսքը արտասանուած չէ: Աստուածաբանական հեղինակները այս մասին երեք դասակարգի բաժնուած են: Առաջին, անոնք որ պատիժը անվերջ եւ յաւիտենական է կ'ըսեն: Երկրորդ, մեղաւորին բնաջնջումը սորվեցնողները: Գ.րդ փրկութեան պատեհութիւնը քարոզողները: Այս երեք տարբեր ուսուցումներուն վրայ դատ զատ քննութիւն կատարելով՝ տեսնենք թէ անոնցմէ որը աւելի զօրաւոր փաստեր ունի Ս. Գիրքէն, բանականութեան համաձայն է եւ մեր ընդունելութեան արժանի:

ԱՆՎԵՐՋ ՊԱՏԻՎ

Կա՞ն Սուրբ Գրոց մէջ համարներ, որոնք կ'ապացուցանեն թէ պատիժը՝ գալու աշխարհին մէջ՝ անվերջ է:

Այս դազավարը ջատագոյնները հետեւեալ փաստերը կը ներկայացնեն:

Դանիէլի գրքին մէջ (ԺԲ. 2) որոշապէս բնութարար է: «Երկրի հողին մէջ քնացողներուն շատերը պիտի արթնան, ոմանք յաւիտենական կեանքի համար, եւ ոմանք ալ նախատինքի ու ու յաւիտենական անարգանքի համար»: Այս խօսքը մեկնութեան կարօտ չէ: Յարութեան օրը երբ այլ մեծ բաժանումը տեղի կ'ունենայ, պիտի գտնուին դատապարտեալներու մէջ ոմանք՝ որոնք «յաւիտենական նատատինքի», այսինքն՝ անվերջ պատուհասի պիտի ենթարկուին:

Յուդայ առաքեալ իր համառօտ գրութեան մէջ երեք դասակարգի պատկանող մեղաւորներուն յաւիտենական պատիժ տնօրինուած է կ'ըսէ: Որո՞նք են ասոնք:

Նախ ապստամբը հրեշտակները: Ասոնք Աստուծոյ շնորհները մերժեցին եւ իրենց բնակութենէն ինկան, եւ Տէրը զանոնք «մըշ-

տընջենաւոր կապերով խաւարի մէջ պահեց մեծ օրուան դատաստանին» (հմբ. 5):

Երկրորդ՝ անասնական կիրքերու գերի եղած Սողոմայ եւ Գոմորայ բնակիչները, «որոնք ասոնց նման պոռնկացան ընկերներուն մարմինին ետեւէն երթալով» (հմբ. 7):

Երրորդ՝ միայն իրենց որովայնը մտածող, խաբեբայ եւ մոլորեալ ուսուցիչները, «որոնց համար խաւարի մէջը պահուած է յաւիտենական» (հմբ. 13):

Բայց մանաւանդ Քրիստոսի գործածած բաները կը ներկայացունին իբր ապացոյց թէ՛ մեղաւորներուն պատիժը անվերջ է: «Յաւիտենական կրակ», «յաւիտենական տանջանք» յաճախ կրկնուած են այս առիթով: Գեհենի կրակին վրայ խօսելու ատեն կ'ըսէ, անոր «որդը չմեռնիր» եւ «կրակը չմարիր»:

Դատաստանի նկարագրութիւնը կ'ընէ այս պէս. «Եւ ասոնք պիտի երթան յաւիտենական տանջանքը, իսկ արդարները յաւիտենական կեանքը», Մատ. ԻԵ. 46: Այս երկու վայրերուն միջեւ հակադրութիւն մը կայ կ'ըսուի: Ինչպէս որ արդարներուն վարձատրութիւնը անվերջ, երանելի կեանք մըն է, նոյնպէս չարերուն ճակատագիրը անհատնում տառապանք եւ անվախճանելի չարչարանք է:

Սակայն միւս կողմէն կը բացատրուի թէ յաւիտենական տանջանքը զուգորդուած է

մեղքի հետ, ինչպէս կեանքը հնազանդութեան հետ: Որչափ ատեն որ արդարը իր հընազանդութիւնը կը պահէ՝ յաւիտենական կեանք ունի: Նոյնպէս՝ որչափ ատեն որ չարը իր չարութեան մէջ կը մնայ՝ պատժոյ տակ կը դանուի: Անշուշտ հողւոյն կարողութիւններէն մին է ընդունիլ բարին ու մերժել չարը ընդ միշտ: Հետեւաբար կարելիութեան սահմանին մէջ է ցվերջ մերժել եւ Աստուծոյ կամաց հակառակիլ, ինչպէս անկեալ հրեշտակները կ'ընեն, եւ մնալ մշտնջենապէս տանջանքի մէջ:

Ուրիշ բան մըն ալ այն է թէ՛ թէեւ յաւիտենական կեանքի եւ յաւիտենական տանջանքի մէջ բազմաթիւն մը կայ, այս երկու վիճակները բոլորովին տարբեր են իրարմէ իրենց բնութեամբը: Կեանքը, որ Աստուծոյ պարգեւն է, էապէս անվերջ է: Իսկ պատիժը կենցաղի հետ սերտիւ զուգորդուած ըլլալով՝ անփոփոխելիութեան հանդամանքը չունի:

Դարձեալ դիտելի է թէ «յաւիտենական» բառը այս խօսքերուն մէջ ածականի դեր կը կատարէ: Կրակը յաւիտենական կրնայ ըլլալ, բայց այդ չնշանակեր թէ մեղաւորը անոր մէջ անընդհատ պիտի այրի: Կրակին յաւիտենականութիւնը չարգիլեր մեղաւորին անկէ ազատելու կարելիութիւնը:

ՄԵՂԱՒՈՐԻՆ ԲՆԱԶՆՁՈՒՄԸ

Կայ դասակարգ մըն ալ որ մեղաւորին վիճակը բնորոշելու համար դորժածուած այլ եւ այլ բառերէն հետեւցնելով՝ անդիի աշխարհին մէջ ամբարիշտներուն բոլորովին անէացումը կը քարոզէ: Երկրորդ անգամ մեռնիլ, կորսուիլ, այրիլ, սպառիլ, այնպիսի բառեր են, կ'ըսուի որոնք կը յայտնեն էապէս անհետանալ վախճանի մը դալ, դոյութենէ դադարիլ:

Այս ուսումնասիրութիւնը անկատար չը թողելու համար՝ քննենք հողւոյն անէացումը ներկայացնող համարները:

Ի՞նչ է «երկրորդ մահը»: Այս խօսքը կը դանենք Յայտնութեան գրքին մէջ չորս անգամ դորժածուած: Ոեւէ տեղ բնաջնջումի իմաստը չունի: Յարութենէն յետոյ մեղաւորին տնօրինուած պատժոյ սաստկութիւնը կը նկարագրէ ամէն անգամ: «Բայց վախկոտներուն, անհաւատներուն, պիղծերուն, մարդասպաններուն, պոռնիկներուն, կախարդներուն, կռապաշտներուն եւ բոլոր ստախօսներուն բաժինը կրակով ու ծծումբով վառած լիճին մէջ պիտի ըլլայ, որ է երկրորդ Մահը, Գլ. ԻԱ. 8:

Գարձեալ մեղաւորը նմանցուած է որթի այն ճիւղին, որ դուրս ձգուած ու չորցած է: «Եւ կը ժողվեն զանոնք ու կրակը կը նետեն, ու կ'այրեն», Յով. ԺԵ. 6: Ծառը որ բարի պտուղ չբերեր՝ «կը կտրուի ու կրակը կը ձրգուի», Մատ. Գ. 10: Որո՞մը կը քաղեն եւ խուրճ կապելով կ'այրեն. (Մատ. ԺԳ. 30): Եթէ այս նմանութիւնը իր իսկական իմաստով առնենք, պիտի տեսնենք թէ «այրելը» ոչնչացում չէ, այլ տարրալուծում, մէկ ձեւէ ուրիշ ձեւի մը փոխուիլ է:

Հիմա առնենք «կորսուիլ» բառը: Սաղմոսերգուն կ'ըսէ, «Տէրը բոլոր զինքը սիրողները կը պահէ, սակայն բոլոր ամբարիշտները կը կորսնցնէ», Սաղ. ձՍԵ. 20: Եւ ասոր նման բազմաթիւ համարներ կան Սուրբ Գրոց մէջ: Ամենէն զօրաւորը Յիսուսի խօսքն է, որուն մէջ Անիկա կորսնցնել բառը կը դործածէ ուղղակի հոգիին ակնարկելով: «Հապա անկէ վախցէք դուք, որ կրնայ հոգին ու մարմինը գեհէնին մէջ կորսնցնել», Մատ. Ժ. 28: Սակայն կորսնցնել անէացնել չնշանակեր: Հոգին գեհէնին մէջ կորսուած է, որովհետեւ փրկութեան օրհնութիւններէն զրկուած է: Կորսուիլ, կորսնցնել, առ հասարակ հակադրութիւն մը կը կազմեն փրկուիլ կամ փրկել բառերուն հետ եւ փրկութենէ տարբեր հոգեւոր վիճակ մը կը յայտնաբերեն:

Անշուշտ յաճախ շեշտուած է թէ միայն անոնք ունին յաւիտենական կեանք որ Յիսուսի կը հաւատան: Բայց յաւիտենական կը նշանակէ այն կեանքը զոր փրկուածները պիտի վայելեն: Օրինակի համար այն մեծ համարին մէջ. «վասն զի Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, մինչեւ իր միածին Որդին տուաւ, որպէս զի ամէն ով որ անոր հաւատայ՝ չկորսուի, հապա յաւիտենական կեանք ունենայ», Յով. Գ. 16:

Խորհուրդը թէ՛ ժամանակ մը պիտի գայ երբ մարդ էակէն սեւէ հետք պիտի չմնայ՝ օտար է քրիստոնէական կրօնին: Աստուածատու նշը, իր կեանքի բոլոր օրերուն մէջ, սերտած հեղինակ մը կ'ըսէ. «Թէ՛ Նոր եւ թէ՛ Հին կտակարանները տողորուած են իրաց այնպիսի տեսութեամբ մը, որուն մէջ տեղ չունի արդիական դադարաւոր թէ անէացումն է մարդոցմէ ոմանց ճակատագիրը»:

ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼԻՆ ՄԷՁ

Հանդերձեալին մէջ փրկութեան կարելիութիւնը պաշտպանողները իրենց փաստերը երեք ուղղութեամբ կը ներկայացնեն: 1.— Աստուծոյ նկարագիրը, իբր սիրոյ եւ արդարութեան Աստուած: 2.— Քրիստոսի փրկագործութեան տիեզերական հանգամանքը: 3.— Սուրբ Գրոց ուղղակի եւ բացարձակ ուսուցումը:

1.— Վարդապետութիւնը թէ, դժոխքին մէջ, բոլոր մեղաւորները, ամենամեծ ոճրագործէն սկսեալ մինչեւ ամենայեալին տգէտը, նոյն վիճակին կ'ենթարկուին, նոյն չարչարանքները կը կրեն, նոյն տեւականութիւնը ունեցող պատժոյ կ'արժանանան՝ բանականութեան հակառակ է եւ Աստուծոյ արդարասիրութեան դէմ նախատինք մը: Եթէ մարդ իր սահմանափակ կարողութիւններովը իւրաքանչիւր յանցաւորի իր յանցանքին համեմատ պատիժ կը տնօրինէ, միթէ Աստուած իր անսահման սիրոյ եւ կարեկցութեան ստորոգելիքներովը՝ արդարութիւն պիտի չընէ՞ ամէն մէկուն: «Միթէ մարդը Աստուծմէ արդա՞ր կ'ըլլայ», Յոր. Դ. 17: Բնաւ երբե՛ք: Յառաջդիմութեան եւ բարեկարգութեան պատեհու-

թիւնը գոցուած չէ: Եթէ փրկեալները երկինքի մէջ զարգանալու եւ Աստուածային գիտութեան մէջ յառաջանալու անհուն ասպարէզ պիտի ունենան, պատճառ չկայ հաւատարութէ զատապարտեալ հոգիները այդ պատեհութենէն զրկուած պիտի մնան դժոխքին մէջ:

Դատապարտութեան վճիռը վրէժխնդրութեան դաղափարը չպարունակեր իր մէջ: Պատիժէն աւելի դարմանի իմաստը ունի: Լույ տանջանք չէ. այլ տանջանք մը՝ որուն նպատակն է մարդը բարեկարգել: Ասոր մէկ օրինակը հիմա կը տեսնենք քաղաքակիրթ երկիրներու բանտերէն ոմանց մէջ: Մարդիկ սկըսած են հասկնալ թէ ոճրագործը սոսկ պատժելու համար բանտարկելը զանիկա աւելի կը խստացնէ: Հետեւաբար բարեկարգութեան վայրեր շինուած են, ուր արգելափակուած յանցապարտներ կը զբաղին այլ եւ այլ գործերով, եւ կը հրահանգուին մասնագէտներու ձեռամբ, ապագային մէջ զանոնք պարկեշտ եւ օրինապահ քաղաքացիներ ընելու դիտաւորութեամբ: Նոյնպէս ալ Աստուած «չուզեր որ մէկը կորսուի, հապա որ ամէնը ապաշխարանքի գան», Բ. Պեա. Գ. 9: Երբ դարձի կուգայ, թէ՛ հոս երկրի վրայ, թէ՛ հանդերձեալին մէջ, Քրիստոս զանիկա պիտի ազատէ, «Սակայն այնպէս՝ իբր թէ կրակի մէջէն», Ա. Կոր. Գ. 15:

2.— Փրկութեան ծրագիրը տիեզերական հանգամանք ունի: Ի սկզբանէ անտի Աստուծոյ նպատակը ամենուն փրկութիւնը եղած է, «որպէս զի ամենուն ողորմի», Հո. ԺԱ. 32: «Կուզէ որ ամէն մարդիկ փրկուին ու ճշմարտութիւնը ճանչնալու գան», Ա. Տիմ. Բ. 4: «Ես ալ երբ երկրէ բարձրանամ, ամէնն ալ ինծի պիտի քաշեմ», Յով. ԺԲ. 32:

Քրիստոս պիտի նախագահէ ամէն իշխանութեան, պետութեան, զօրութեան, եւ «ամէն անունի վրայ որ կանուանի, ոչ թէ միայն աշխարհի մէջ, հապա գալիքին մէջ ալ. եւ ամէն բան Անոր ոտքերուն տակ հնազանդեցուց, եւ զանիկա ամէն բաներու վրայ եկեղեցիին գլուխ դրաւ, որ անոր մարմինն է, անոր լրումը՝ որ կը լեցնէ ամէնը ամէն բանի մէջ», Եփես. Ա. 20-23: Կարելի չէր ասկէ աւելի զօրաւոր բաւերով նկարագրել՝ Քրիստոսի համայնապարփակ իշխանութեան սահմանները թէ ներկային եւ թէ ապագային մէջ: «Քրիստոս է ամէնը՝ եւ ամէն բանի մէջ», Կող. Գ. 11: Սակայն այս ինքնակալութիւնը Անիկա կը շահի ոչ թէ իր թշնամիները ջարդելով, ջնջելով, եւ ոչ ալ զանոնք յաւիտենապէս պահելով անզունդի անյոյս կազանքներուն մէջ, այլ յազթելով անոնց սրտերը սիրով, որուն նմոյշը կը տեսնենք շատ մը կարծրացած ոճրագործներու եւ անասնացած նկարագիրներու ապաշխարութեան եւ դարձի սլամութեան մէջ:

Երբ անգամ մը ընդունինք թէ Աստուծոյ Սուրբ կամքը այս է, թէ այդ կամքը անդիմադրելի է, դժուարութիւն պիտի չունենանք հաւատալու թէ՛ ան իր վերջնագոյն սահմանին մէջ իրականութիւն պիտի գտնէ: Ան սէրը որ ինն սուն եւ ինն անապատը թողուց եւ մէկ կորսուածին ետեւէն գնաց, այս աշխարհին մէջ, բնաւ հանդիստ պիտի չընէ, որչափ ատեն որ հողիներ կը գտնուին, հանդերձեալին մէջ, Քրիստոսի շնորհքէն եւ խաղաղութենէն զուրկ՝ որոնց համար իր արիւնը թափուեցաւ: «Եւ սոսով ամէնը հաշտեցնէ իրեն հետ, խաղաղութիւն ընելով անոր խաչին վրայ թափուած արիւնովը, թէ երկրի վրայ եւ թէ՛ երկինքի մէջ եղողները», Կող. Ա. 20, «որպէս զի Աստուած ըլլայ ամենը ամէն բանի մէջ», Ա. Կոր. ԺԵ. 28:

3.— Սուրբ Գրոց ուսուցումն ալ, մի քանի համարներով, այս յոյսը կը ներշնչէ: Քրիստոս յաճախ Գեհենի սոսկումներուն վրայ կը ծանրանայ, բայց բնաւ տեղ մը ըսած չէ թէ մեղաւորը անոր մէջ յաւիտենապէս պիտի տառապի: Միայն մէկ մեղքի համար անվերջ պատիժ կայ: «Ո՛վ որ Որդւոյ Մարդոյ դէմ բան մը կըսէ, պիտի ներուի անոր, բայց ո՛վ որ Հոգւոյն Սրբոյ դէմ կըսէ, պիտի չներուի անոր, ոչ այս աշխարհին մէջ եւ ոչ ալ գալու աշխարհին մէջ», Մատ. ԺԲ. 32: Ասիկա սոսկալի դա-

տապարտութիւն մըն է, եւ կը ցուցնէ թէ անվերջ պատիժը միայն Սուրբ Հոգւոյն դէմ եղած մշանջենական հակառակութեան արդիւնքն է: Այս տեսակ յայտարարութիւն մը եղած չէ սրեւէ անձի համար, որ իր մեղաց մէջ այս աշխարհէ կը մեկնի (Յով. Ը. 24):

Այս խօսքին ակնարկելով է անշուշտ որ Յովհաննէս առաքեալ երկու տեսակ մեղաց դուրսութիւնը կը սորվեցնէ, «մահացու» եւ «ոչմահացու»: Առաջինին համար աղօթելը օգուտ չունի, աններելի մեղք է: «Մեղք կայ որ մահացու է, չեմ ըսեր որ անոր համար խնդրէ», Ա. Յով. Ե. 16:

Քրիստոս իր առակներէն միոյն մէջ երկնից արքայութիւնը կը նմանցնէ թագաւորի մը որ իր ծառաներէն հաշիւ կը պահանջէ: Երբ որ անգութ ծառային պատմութիւնը կ'իմանայ, դանիկա դահիճներուն կը մատնէ, «մինչեւ որ բոլոր պարտքը վճարէ», Մատ. Ժ. 34: Ասոր նման է թշնամիին հետ հաշտուելու համար տրուած խրատը: Հակառակ պարագային սոսիզ քեզ դատաւորին պիտի մատնէ եւ դատաւորը դահիճին, եւ բանտը պիտի նետուիս, «ճշմարիտ կըսեմ քեզի, պիտի չելլես անկէ՝ մինչեւ որ վերջին նախարակիտը չվնարես», Գլ. Ե. 25: Այս երկու օրինակներն ալ կը սորվեցնեն թէ փրկութեան պատեհութիւնը այս

աշխարհի սահմանափակուած չէ, թէ հանդերձեալին մէջ ալ բանտէն ելլելու կարելիութիւն կայ, թէ մեղաւորը երբ ըստ արժանւոյն պատժուի, երբ «վերջին նաքարակիտը» վճարէ, ազատ պիտի արձակուի:

Բայց մանաւանդ կը տեսնենք թէ հոն Աւետարանը կը քարոզուի: Պետրոս առաքեալ երկու անգամ կը շեշտէ այս կէտը: Նախ Քրիստոսի նկատմամբ կըսէ թէ՛ մեղքի համար մէկ անգամ շարչարուելէն յետոյ՝ թէպէտ մեռաւ մարմինով, բայց Անոր հոգին գնաց եւ «բանտի մէջ եղած հոգիներուն քարոզեց», Ա. Պետ. Գ. 19: Բայց միայն Քրիստոս չէ որ այս պաշտօնը կը կատարէ: Քիչ մը անդին (Գլ. Տ. 6) կը յայտարարուի թէ «մեռելներուն ալ Աւետարանը քարոզուեցաւ»: Եթէ դժոխքին մէջ փրկութեան պատեհութիւնը իսպառ գոցուած է, ինչ իմաստ ունի անոր բնակիչներուն Աւետարան քարոզելու ջանքը: Եթէ այս համարները չլտակ հասկընանք՝ պիտի տեսնենք թէ ոչ միայն Յիսուս, այլ նաեւ Անոր հաւատարիմ պաշտօնեաներէն շատերը կորսուած հոգիներուն պիտի քարոզեն եւ անոնց դարձի դալուն եւ շնորհաց մէջ վերահաստատուելուն պատճառ պիտի ըլլան:

ՓՐԿՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

Սակայն հարցում մը մեր մտքին կը ներկայանայ. Աշխարհի վրայ մեզաց տիրապետութիւնը եւ կեանքի անստուգութիւնը նկատի ունենալով՝ իմաստութիւն կըլլա՞յ անվերջ տանջանքի երկիւղը վերցնել մեղաւորին առջեւէն: Գիտենք թէ շատեր պիտի աւարկին նախորդ գլխոյն մէջ մեր առաջադրած խորհուրդներուն դէմ: Բայց մենք համոզուած ենք թէ անվերջ պատիժի վախը բնաւ չարդիւր մարդը մեզանչելէ, ընդհակառակը այդ օրինակ անարդար ուսուցում մը անոր սիրտը աւելի կը խտացնէ եւ փրկութեան առաջարկը մերժելու պատճառ կ'ըլլայ: Ի հարկէ դատապարտութեան վախը զօրաւոր ազգակ մըն է շարագործը զգուշացնելու, բայց քրիստոնէական քարոզութեան մղիչ ոյժը, ստիպող զօրութիւնը, ոչ թէ դժոխքի անշիջելի հուրը, այլ Քրիստոսով Աստուծոյ սէրը ըլլալու է:

Այսուամենայնիւ որովհետեւ փրկութեան պատեհութիւն կայ հանդերձեալին մէջ, չենք կրնար անտարբեր դանուիլ ներկայ պատեհու-

թիւններուն հանդէպ: Ոչ ոք յիմարութիւնը կունենայ սճիր մը գործելու՝ գիտնալով թէ եթէ բոնուի, օր մը պիտի կարենայ բանտէն ելլել: Ապագային մէջ փրկութեան պատեհութիւնը սրշափ ալ ստոյգ ըլլայ, տակաւին անիկա հետի է մեղմէ: Ներկային համար վստահ ենք: Քանի որ լոյսը ունինք՝ անոր մէջ քալենք (Յով. ԺԲ. 35), եւ ներկայացուած պատեհութիւններէն օգտուինք:

Եթէ կայ հանդերձեալին մէջ փրկութեան պատեհութիւն, ստոր համար շնորհակալ ըլլանք: Սակայն խոհեմութիւն չէ ներկայ պատեհութիւնը զանց ընել, մեր անմահ հոգիներուն փրկութեանը պէս կենսական պարտականութիւնը յետաձգել: «Ահա հիմա է ընդունելի ժամանակը, ահա հիմա է Փրկութեան Օրը,» Բ. Կոր. 2. 2:

ԽՕՍԱԿՅՈՒԹԻՒՆ ՄԸ
ՄԱՀԱՄԵՐՁ ՀԻՒԱՆԴԻՒՆ ԵՒ
ՄԱՀՈՒԱՆ ՄԻՋԵՒ

Յանպատրաստից մեռնելու վտանգը իրական դոյներով պատկերացնող հետեւեալ խօսակցութիւնը, Անգղիերէն թերթէ մը հետեւողաբար թարգմանելով՝ կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն, իբր վերջաւորութիւն այս գրքին:

Կեանքի միջօրէականը դեռ նոր անցած էր: Ֆիզիքապէս առողջ եւ նիւթապէս յաջող վիճակ մը ունէր: Ապրած էր, ինչպէս միլիոններ կ'ապրին, անտարբեր կեանք մը հոգեւոր բաներու նկատմամբ: Դիզած հարստութիւնը վայելելու համար երկար տարիներ ունենալ կը կ'արժէր իր առջեւ: Մահուան վրայ չէր խորհեր: Իր շուրջը ամէն օր մարդիկ կը մեռնէին, բայց ինքզինքը անոր այցելութենէն ազատ կը նկատէր:

Սակայն օր մը հիւանդութեան ճիրաններէն կը բռնուի եւ անկողին կ'ընկնայ: Հիւանդապահներուն ամէնէն փորձառուն, բժիշկներուն ամէնէն հանճարեղը անոր կը ծառայեն: Վիճակը երթալով կը ծանրանայ: Գիշեր մը երբ առանձին էր իր սենեակին մէջ, դռան վրայ բախում մը կը լսէ.

«Ո՞վ է այդ»:

«Ես Մահն եմ, կո՛ւզեմ ներս գալ»:

«Մա՛հը. բայց ես քեզ կանչած չեմ, ինչո՞ւ կուգաս»:

«Ո՛հ, զիս մարդ չկանչեր: Ես իմ ժամանակս կ'ընտրեմ: Եթէ սպասեմ որ մարդիկ զիս կանչեն, բնու որեւէ տուն պիտի չկրնամ այցելել»:

«Կ'աղաչեմ, ով Մահ, հիմա ներս մի՛ գար, ես դեռ պատրաստ չեմ»:

«Պիտի գամ»: Այսպէս խօսելով դուռը կը բանայ եւ անձայն ներս կը մտնէ: «Որոշուած է որ մեռնիս: Վճիռը անդառնալի է: Երկարատեն քեզի պատահութիւն տրուեցաւ, այս օրուան համար պատրաստուելու, բայց դուն հոգ չըրիր»:

«Ես չէի գիտեր որ դուն այդչափ մօտ ես, ո՞վ Մահ: Այս անգամ դնա, աւելի յարմար առիթով մը քեզ կը կ'անչեմ»:

«Անկարելի է: Դուն շատ լաւ գիտէիր թէ կեանքը անստոյգ է, բայց անհոգ գտնուեցար»:

«Ահա քսակս, սա տեղ սեղանին վրայ է, ա՛ն ու դնա»:

«Հը՛շ, ձայն մի հաներ, դրամդ չեմ ուզեր, ես քեզի համար եկած եմ»:

«Եթէ ատով դո՛հ չես ըլլար, ահա դրամարկղիս բանալին, հոն շատ դրամ կայ: Եթէ այդ ալ չի բաւեր, ա՛ն բոլոր դոհարեղէններս, տունս, այգիս, հողերս, ամենը քեզի կուտամ, եթէ միայն մեկնիս այս անգամ»:

«Ոչ, ոչ, չեմ ուզեր այդ բաները: Ոչ քու հարստութիւնդ եւ ոչ քու կալուածներդ որեւէ արժէք ունին այն տեղը, ուր քեզ պիտի տանիմ: Տարիներէ ի վեր հողւոյդ վրայ մօրկէճ կար, պարտքերդ չես վճարած. շատ սպասեցի. կրկին եւ կրկին պատահութիւն տուի. հիմա ալ եկած եմ ֆօրքլօզ ընելու»:

Այս ըսելով Մահը իր կմախային թեւերը կը տարածէ եւ աւելի կը մօտենայ հիւանդին, զայն իր գրկացը մէջ առնելու:

«Ո՛հ», կը հեւայ հիւանդը սղբազին, եւ վերջին ճիգ մըն ալ ընելով կըսէ, «Այդ պաղ շունչդ երեսիս մի՛ փչեր, զիս թեւերուդ մէջ մի՛ սղմեր, կ'աղաչեմ սպասէ քիչ մը»:

«Պէտք է որ դաս: Մէկ ժամ ունիս — երեսուն վայրկեան ունիս — տասը վայրկեան ունիս — մէկ վայրկեան ունիս»:

«Ա՛հ, ո՛հ, շունչս կը կտրի, աչքերս կը մթնանան»:

«Երեսուն երկվայրկեան ունիս — տասը երկվայրկեան ունիս — պիտի համբեմ. մէկ-երկու-երեք-չորս-հինգ-վեց-եօթը-ուրը-ի՛ննը-SU.UC»:

Գնա՛ց: Մեռելաթաղին հեռաձայն տուէք. գերեզմանը փորեցէք. իր մօրը քով թաղեցէք:

Այդ սրբացեալ կիներ մեռաւ իր աչքերը երկնային լուսափառ տեսարաններուն յառած:

Այս մարդը մեռաւ՝ մինչեւ վերջին շունչը իր անզօր ձեռքերովը աշխարհի կառչած:

Վ Ե Ր Չ

Յ Ա Ն Կ

ՆԵՒԹԵՐՈՒ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ	Էջեր
Մեծ Հարցը	9
Հակընդդէմ Հոսանքներ	13
Մոլար վարդապետութիւններ	15
Ժողովողի Գիրքը	18
Հին Կտակարանը եւ Հանդերձեալ Կեանքը	21
Շէոյ	22
Սամուէլի Հոգին	24
Ուրուականներ	26
Նոր Կտակարանը Ի՞նչ Կ'ըսէ	28
Հոգի, Շունչ ու Մարմին	30
Ի՞նչ է Մահը	32
Հոգին	36
Հոգին Անմահ	39
Յախտեական, Յախտեան	42
Անմահութեան Բնագոյը	44
Անվերջ Կեանքը	47
Աւելի Կեանք	51
Հանդերձեալ Աշխարհը	54
Դժոխք	57
Գեհեմ	59
Տարտարոս	61
Իրական Պատիժը	62
Երկինք	65
Դրախտ	66
Աստուած Երկինքն է	68
Երկնից Բնակչութիւնը	69
Չաստուած Կը տեսնեն	71
Յիսուսի Հետ Ըլլալ	73

Նիւքական Անճկութենէ Ազատ	75
Անգիշեր Երկիր	77
Հոն Յաւ Չկայ	78
Մեղքը Արտաբուսած	80
Հոն Մահ Պիտի Չըլլայ	81
Անգիշա Երկիրը	83
Հոգին Գիտակից Է	85
Յիսուսի Երթալ	88
Անտեսանելի Եկեղեցին	90
Երկրպագութիւն Երկնից Մէջ	92
Գործ Կայ Երկնից Մէջ	95
Պիտի Ճանչնա՞նք Ջիրաք Երկնից Մէջ	97
Բրիտանի Խօսքերը	100
Ննջեցեալները Եւ Մենք	102
Վկաներու Բազմութիւնը	105
Հոգիներու Հետ Հաղորդակցութիւն	107
Սակայն Գիրքը Ինչ Կ'ըսէ	109
Յանցանքին Համեմատ Պատիժ	112
Վարձատրութիւն Ըստ Տիպարի	114
Կա՞յ Փրկութիւն Հանդերձեալին Մէջ	117
Անվերջ Պատիժ	118
Մեղաւորին Բնաջնջումը	121
Փրկութիւն Հանդերձեալին Մէջ	124
Փրկութեան Օրը	130
Խօսակցութիւն Մը Մահաւերձ Հիւանդին Եւ Մահուան Միջեւ	132

LIBRARY OF THE
ARMENIAN LANG. HIGH SCHOOL
ՀԱՅ ԱԿԵՏ. ԲՆՈՐԸ
BEIRUT — ԼԵՐՈՒՔ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԱՐԱՆ
ԳՐԱԳԱՐԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԱՐԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԱՐԱՆ

